SLOVENSKÁ
REČ

ROČNÍK 44 – 1979
ČÍSLO 3

Štefan Peciar

PÍSANIE ČIARKY PRED SPOJKOU ČIŽE

Jedným z najslabšie rozpracovaných bodov pravopisnej kodifikácie súčasnej spisovnej slovenčiny je interpunkcia, najmä pravidlá o písaní čiarky. Poučky o písaní čiarky v Pravidlách slovenského pravopisu sú formulované veľmi všeobecne a zďaleka nie sú úplné. Ani gramatiky a učebnice slovenského jazyka nevenujú zásadám a poučkám o písaní čiarky takú pozornosť, akú by si táto otázka zaslúžila. Na precvičovanie pravidiel interpunkcie v škole „niet dosť času". Chyby v interpunkcii učitelia slovenčiny posudzujú oveľa zhovievavejšie ako napr. tzv. ypsilonové chyby, hoci by to malo byť skôr naopak, lebo interpunkcia, predovšetkým písanie čiarky je v písomných textoch jeden z viditeľných prostriedkov, ktoré napomáhajú pochopiť logickú i gramatickú stavbu vety a súvetia.

Ak si žiaci na strednej škole dostatočne neupevnia ani základné pravidlá o písaní čiarky, nielenže sa v písomných prejavoch aj vysoko vzdelaných ľudí stretávame s mnohými chybami v interpunkcii, ale aj celá písomná prax sa môže v tomto bode začať vyvíjať živelne, a to neraz aj proti hlavným zásadám, na ktorých je vybudovaná interpunkčná sústava v slovenčine, teda proti logicko-syntaktickému princípu interpunkcie. Zistili sme, že úzus, ktorý si postupne vypracúvajú alebo už vypracovali redakcie jednotlivých vydavateľstiev alebo jednotlivých časopisov, nie je vždy v súlade so všeobecnými teoretickými princípmi interpunkčného systému súčasnej spisovnej slovenčiny.

V tomto príspevku si podrobnejšie povšimneme otázku písania čiarky pred spojkou *čiže*.

Pravidlá slovenského pravopisu neuvádzajú ani jedinú poučku o písaní, resp. nepísaní čiarky pred spojkou *čiže*. Nájdeme v nich iba jednu nepriamu zmienku o písaní čiarky pred spojkou *čiže*. Je to v tejto poučke: „Medzi dvoma spojkami alebo medzi časticou a spojkou sa čiarka nepíše.

Čiarku píšeme v takýchto prípadoch len pred prvou spojkou alebo pred časticou" (11. vyd. § 170, ods. 3, s. 99). Medzi príkladmi typu *ani keď, ani keby, iba ak,* ktoré konkretizujú citovanú poučku, sa uvádza aj spájací výraz *čiže keď.* Bolo by k nemu možno doplniť obdobné spájacie výrazy *čiže ak, čiže ak by* a *čiže keby.* Hoci sa tu neuvádzajú ilustrujúce vety, zo zmyslu citovanej poučky vyplýva, že pred spájacími výrazmi *čiže keď, čiže ak (by), čiže keby* sa má písať čiarka. Pravda, v týchto prípadoch o písaní čiarky nerozhoduje sama spojka *čiže,* ale ten syntaktický vzťah, ktorý vyjadrujú uvedené spájacie výrazy ako celok. K tejto otázke sa ešte vrátime.

Najprv nám však treba zistiť, či, kedy a podľa akých pravidiel sa má písať čiarka pred samou spojkou *čiže,* t. j. vtedy, ak po nej nenasleduje iná spojka alebo častica. V známych príručkách spisovnej slovenčiny sme nikde nenašli poučku o tom, kedy treba pred spojkou *čiže* písať čiarku. Našli sme iba skúpe zmienky o tom, kedy sa pred spojkou *čiže* čiarka n e p í š e. V príkladoch na tzv. opravu čiže rektifikáciu, ktoré uvádza Slovenská gramatika (5. vyd. § 476, s. 350), pred spojkou *čiže* nie je čiarka. Napr.: *Palier Benčič a Hlavenka boli od vojenskej služby oslobodení čiže superarbitrovaní* ... (Zúbek) — *Šofér čiže vodič auta.* — Na inom mieste (§ 510, ods. 6, s. 377) sa výslovne uvádza, že prístavok sa iba vtedy neoddeľuje čiarkami, keď je uvedený slovkom *čiže;* napr.: *Atribúty čiže prívlastky sú dvojaké.* Vzápätí sa potom konštatuje, že tu možno hovoriť o rektifikácii. Pravda, rektifikačnú funkciu má predovšetkým spojka *vlastne.* A pred ňou sa vždy píše čiarka. Napr.: *Pršalo, vlastne len mrholilo* ...

V Príručke slovenského pravopisu pre školy (s. 148, ods. b) je poučka o tom, že čiarkou „nerozdeľujeme prístavkové výrazy spojené stotožňovacími spojkami *čiže, či, alebo,* napr.: *export čiže vývoz, chlorid sodný alebo kuchynská soľ.* Aj v tomto druhom príklade by namiesto spojky *alebo* mohla byť spojka *čiže.* Uvedená poučka sa s malou obmenou opakuje na s. 150, kde má toto znenie: „Pred vysvetľovacími spojkami *čiže, či, alebo* nepíšeme čiarku."

Z uvedených príkladov vidieť, že v istých prípadoch pred spojkou *čiže* čiarku nepíšeme. Je to najmä vtedy, keď spojka čiže vyjadruje s t o t o ž ň o v a n i e.[1] Na stotožňovací význam spojky *čiže* možno uviesť veľa príkladov. Napr.: *otava čiže mládza, spájanie čiže kopulovanie, ostatok čiže saldo, metér čiže zalamovač, zoznam vlastníkov čiže index, vyvodzovanie*

---

[1] Slovník slovenského jazyka I (s. 215) osvetľuje stotožňovací význam spojky *čiže* synonymnými výrazmi „inými slovami, alebo, to jest, vlastne". O písaní čiarky pred spojkou *čiže* sa však SSJ nezmieňuje. Z troch ilustrujúcich príkladov je v dvoch pred *čiže* čiarka, jeden je bez čiarky.

dôsledkov čiže dedukcia, foneticko-akustická stránka fonémy čiže výslovnosť a pod.[2]

Poučka o nepísaní čiarky pred stotožňovacou spojkou *čiže* je jednoduchá a jednoznačná. Ak si však povšimneme redakčnú prax niektorých našich vydavateľstiev, zistíme, že táto poučka sa často nerešpektuje. Uvedieme niekoľko príkladov. Z učebnice Základy politickej ekonómie[3] sme si vypísali tieto príklady s nenáležitou čiarkou pred spojkou *čiže:*

Veľkosť ich hodnoty sa pritom nemení, zostáva stála/,/ čiže konštantná (26); Vystupuje ako úhrnná cena/,/ čiže úhrnný kurz všetkých účastín (53); priemernú/,/ čiže všeobecnú mieru zisku (49); fiktívny/,/ čiže účastinný kapitál (53); fiktívneho/,/ čiže účastinného kapitálu (53); možno všetok vyrobený spoločenský produkt predať/,/ čiže realizovať (65); Predaj/,/ čiže realizácia tejto časti produktov... (65)

Vo všetkých uvedených príkladoch vyjadruje spojka *čiže* stotožňovací vzťah medzi dvoma synonymnými výrazmi, a to zväčša medzi domácim a prevzatým synonymom. V takýchto prípadoch sa pred spojkou *čiže* nemá písať čiarka. Ako ukazujú príklady, synonymné výrazy spojené stotožňovacou spojkou *čiže* môžu byť podstatné mená, prídavné mená, slovesá aj iné slovné druhy. Zo syntaktického hľadiska ide o viacnásobné vetné členy s nepravou parataxou, ktorých parciálne členy sú spojené stotožňovacou spojkou *čiže.*

Nevhodnosť kladenia čiarky pred stotožňovacou spojkou *čiže* sa výrazne prejaví najmä pri zložitejšej stavbe vety, keď čiarka môže zmeniť zmysel výpovede. Uvedieme príklady tohto druhu z tej istej učebnice.

...objem výroby/,/ čiže ponuka spotrebných predmetov sa musí rovnať dopytu po týchto spotrebných predmetoch (67); ...hodnota produktu I. skupiny predstavuje rozsah výroby čiže ponuku výrobných prostriedkov (67); ...nekupujú za variabilný kapitál/,/ čiže mzdy spotrebné predmety (67).

Je evidentné, že nezhodný prívlastok *spotrebných predmetov* v prvom príklade sa vzťahuje nielen na podstatné meno *ponuka,* ale aj na výraz *objem výroby.* Preto tieto dva výrazy nemožno oddeľovať čiarkou. Keby

---

[2] Všetky uvedené príklady sme vyexcerpovali z dokladov, ktoré sme našli v slovníkovej kartotéke JÚĽŠ SAV.

[3] Základy politickej ekonómie. Učebný text pre poslucháčov straníckeho vzdelávania. 2. vyd. Bratislava, Pravda 1977. 328 s. — Nenáležitú čiarku pred spojkou *čiže* v citovaných príkladoch dávame do zátvorky. Uvedené príklady sú ilustratívne. V cit. učebnici je podobných príkladov oveľa viac. Interní redaktori a korektori učebnice zrejme uplatňovali zásadu písať čiarku pred každým *čiže.* V niektorých prípadoch vynechali čiarku iba nedopatrením. Zistili sme, že rovnaká zásada sa uplatňuje aj v iných vydaniach nakladateľstva Pravda.

sme ich od seba oddelili čiarkou pred *čiže*, viedlo by to k zmene zmyslu. Citovaná veta by nadobudla zmysel, že objem (celej) výroby = ponuka spotrebných predmetov. Ale to nezodpovedá skutočnosti. V skutočnosti objem výroby spotrebných predmetov (nie objem celej výroby) = ponuka spotrebných predmetov. Preto je čiarka pred spojkou *čiže* v uvedenej vete nenáležitá. Podobnú stavbu má veta v druhom príklade, kde sa nezhodný prívlastok *výrobných prostriedkov* zasa vzťahuje na výrazy *ponuka* a *rozsah výroby*, spojené stotožňovacou spojkou *čiže*. Preto je plne odôvodnené, že tu pred spojkou *čiže* nie je čiarka. V treťom príklade čiarka pred spojkou *čiže* robí vetu nezrozumiteľnou. Prísudok *nakupujú* je tu rozvitý dvoma predmetmi: priamym predmetom *spotrebné predmety* a viacnásobným predmetom v predložkovom páde *za variabilný kapitál čiže mzdy*, kde sú parciálne členy viacnásobného predmetu spojené stotožňovacou spojkou *čiže*. Čiarka pred *čiže* nie je tu ničím odôvodnená. Stavba tejto vety by sa stala priehľadnejšou, keby sa pri viacnásobnom predmete opakovala predložka: *nakupujú za variabilný kapitál čiže za mzdy spotrebné predmety*. Obdobný príklad s opakovanou predložkou predstavuje napríklad táto veta: *Tak dochádza k znehodnoteniu papierových peňazí*/,/ *čiže k inflácii* (20). Lenže aj tu je čiarka pred spojkou *čiže* nenáležitá.

Nenáležité písanie čiarky pred stotožňovacou spojkou *čiže* často vedie k tomu, že sa výraz uvedený spojkou *čiže* chápe ako vložka do vety a oddeľuje sa potom čiarkou nielen pred *čiže*, ale aj na konci. Uvedieme niekoľko príkladov z citovanej učebnice.

Výroba výrobkov na výmenu/,/ čiže tovarová výroba/,/ vznikla ... (12) — Pracovný proces/,/ čiže práca/,/ je procesom spotrebúvania pracovnej sily ... (24) — Základom jej kurzu/,/ čiže ceny/,/ nie je hodnota ... (53) — Jej cena/,/ čiže kurz/,/ je kapitalizovaná dividenda. (53) — Čo do naturálnej podoby/,/ čiže foriem úžitkovej hodnoty/,/ skladá sa národný dôchodok ... (61)

Ani v jednom z uvedených príkladov nie je odôvodnené pokladať výraz uvádzaný spojkou *čiže* za vložkou a oddeľovať ho od ostatných častí vety čiarkami. Vo všetkých uvedených príkladoch ide o viacnásobný vetný člen, v ktorom má spojka *čiže* stotožňovací resp. vysvetľujúci význam. Najkrikľavejšie je kladenie čiarky pred *čiže* medzi jednoduchými synonymnými výrazmi, ako napr. *pracovný proces čiže práca; jej cena čiže kurz* a pod., kde je stotožňovací význam spojky *čiže* evidentný na prvý pohľad.

Isté pochybnosti o tom, či pred spojkou *čiže* písať, alebo nepísať čiarku, môžu vzniknúť pri takých vetách, v ktorých sa vyjadrujú zložité logicko-významové vzťahy. Opäť príklad z cit. učebnice:

Vecné podmienky výroby, to znamená výrobné prostriedky (pracovné predmety, čiže materiál a suroviny spolu s pracovnými prostriedkami, čiže nástrojmi,

strojmi, budovami a pod.), sa v pracovnom procese spotrebúvajú a opotrebúvajú ... (26)

V tejto vete sa výrazom v zátvorke bližšie objasňuje pojem výrobné prostriedky tým, že sa mu podraďujú pojmy *pracovné predmety* a *pracovné prostriedky*, a aj tieto dva pojmy sa bližšie objasňujú. Výraz v zátvorke treba členiť tak, aby jeho členenie jednoznačne odrážalo zložité vzťahy medzi príslušnými pojmami. Viditeľným prostriedkom, ktorý naznačuje členenie daného výrazu, je interpunkcia. Interpunkciou, a to čiarkou treba naznačiť, že vysvetľujúci viacnásobný výraz *materiál a suroviny* bližšie rozvádza obsah pojmu *pracovné predmety*, od ktorého sa odlišuje pojem *pracovné prostriedky*. Keby sme vysvetľujúce výrazy vynechali, znel by skrátený text v zátvorke takto: *pracovné predmety spolu s pracovnými prostriedkami*. Ak sa do tohto textu vloží nejaký výraz, bližšie objasňujúci pojem *pracovné predmety*, treba tento vložený výraz chápať ako vložku a oddeliť ho od ostatného textu čiarkami takto: *pracovné predmety, čiže materiál a suroviny, spolu s pracovnými prostriedkami, čiže nástrojmi, strojmi, budovami* ... Ak by sa vložený výraz neoddelil čiarkou aj na konci (ako je to v cit. učebnici), splýval by s ostatným textom a celý kontext by bol nejasný, lebo by pripúšťal viaceré interpretácie. Čiarka pred spojkou *čiže* je v tomto prípade plne odôvodnená, lebo spojka *čiže* tu nemá stotožňovaciu funkciu, lež uvádza vysvetľujúci, bližšie objasňujúci výraz, ktorý je voľne pripojený k predchádzajúcemu podstatnému menu. Syntakticky tu teda ide o prístavok. Namiesto spojky *čiže* by sa v citovanom texte na obidvoch miestach mohla použiť spojka *to jest (t. j.)*, pred ktorou sa vždy píše čiarka.

Čiarkou pred spojkou *čiže* treba oddeľovať všetky také výrazy, ktoré možno hodnotiť ako voľné pripojenie, teda ako prístavok. Môže ísť — ako je to v predchádzajúcom príklade — o taký výraz, ktorý bližšie vysvetľuje a rozvádza obsah predchádzajúceho výrazu. Uvedieme ešte jeden príklad z cit. učebnice: *Zachovanie tohto vzťahu, čiže proporcie medzi I. a II. skupinou je prvou podmienkou na to, aby* ... (67). Ak však výraz *proporcie medzi I. a II. skupinou* hodnotíme ako voľné spojenie, treba ho od ostatného textu oddeliť čiarkou ako vložku, teda nielen pred spojkou *čiže*, ale aj na konci. Správna interpunkcia v citovanej vete má byť takáto: *Zachovanie tohto vzťahu, čiže proporcie medzi I. a II. skupinou, je prvou podmienkou* ... Podľa zmyslu by tu namiesto genitívu *proporcie* mohol byť aj nominatív *proporcia*.

Namiesto čiarky možno niekedy pred spojkou *čiže* pre väčšiu výraznosť písať aj pomlčku. Napr.: *On však len veľkoryso nedbal na druhých a uznášal sa, ako chcel — čiže v svoj vlastný prospech.* (Hečko)

Ako voľne pripojený výraz, teda ako prístavok treba hodnotiť aj také prípady, kde spojka *čiže* pripája pomenovanie súhrnného pojmu, ktorý zhŕňa obsah podradených pojmov vyjadrených predchádzajúcim viacnásobným výrazom. Príklad z cit. učebnice: ... *stroje, materiály, suroviny, čiže výrobné prostriedky* (65). Čiarka pred spojkou *čiže* je tu teda na mieste. Keby sa tu čiarka pred *čiže* vynechala, výpoveď by nadobudla chybný zmysel, lebo by sa spojkou *čiže* stotožnil pojem *výrobné prostriedky* s užším pojmom *suroviny.*

Vo všetkých predchádzajúcich prípadoch šlo o písanie, resp. nepísanie čiarky pred spojkou *čiže* v jednoduchej vete. Spojka *čiže* môže však vyjadrovať istý vzťah nielen medzi členmi jednoduchej vety, ale aj medzi vetami v súvetí. Veta, ktorú uvádza spojka *čiže,* vysvetľuje, objasňuje z istého aspektu obsah predchádzajúcej vety inými slovami. Napr.:

... príslovkové určenie miery determinuje celý predložkový výraz, ktorý funguje ako príslovkové určenie miesta alebo zreteľa, *čiže* tu ide o determinatívnu syntagmu s dvoma príslovkovými určeniami. (Kočiš) — R. Schnek spojenia typu dnes o piatej ... pokladá za postupne rozvíjané príslovkové určenia, *čiže* pokladá ich za determinatívne syntagmy. (Kočiš) — Búranie domov nezadržalo rast obyvateľstva, *čiže* nevyvolalo jeho vyháňanie ... (tlač) — Zastaviť holoruby, nesústreďovať rubačov a uhliarov, *čiže* ustúpiť na celom fronte. (Horák)

Niekedy sa takýto vzťah medzi dvoma hlavnými vetami vyjadruje explicitne spojením *čiže inými slovami.* V takomto prípade sa pred spojkou *čiže* vždy píše čiarka.

Uvedené príklady ukazujú, že pred spojkou *čiže,* ktorá uvádza celú vetu, sa píše čiarka. Syntaktický vzťah priraďovania medzi vetou, ktorú uvádza spojka *čiže, a predchádzajúcou vetou* je pomerne voľný; ide o takzvanú nepravú parataxu. Priradenie môže byť aj celkom voľné. Vtedy sa spojkou *čiže* začína nová veta po bodke. Napr.:

A keďže už raz mal vymeraný podmienečný trest, nové odsúdenie bolo bezpodmienečné a musel si odsedieť aj starý trest. *Čiže* mal pred sebou dva mesiace väzenia. (Zúbek)

Pravda, uvedenú výpoveď možno štylizovať aj ako súvetie s čiarkou pred spojkou *čiže: ... musel si odsedieť aj starý trest, čiže mal pred sebou dva mesiace väzenia.*

Závery. Pred spojkou *čiže* sa píše čiarka v súvetí, kde uvádza vetu, ktorá vysvetľuje, objasňuje z istého aspektu obsah predchádzajúcej vety. Pre školskú prax možno formulovať zjednodušenú poučku: Pred spojkou *čiže* sa píše čiarka, ak po nej nasleduje celá veta alebo ekvivalent vety.

V jednoduchej vete sa pred spojkou *čiže* píše čiarka vtedy, keď uvádza

voľne pripojený prístavok, t. j. výraz, ktorý bližšie vysvetľuje a rozvádza obsah predchádzajúceho výrazu alebo ktorý v súhrnnom pojme zhŕňa obsah podradených pojmov vyjadrených predchádzajúcim viacnásobným výrazom. Ak je takýto voľne pripojený výraz vložený do vety, oddeľuje sa čiarkou nielen pred spojkou *čiže*, ale aj na konci.

Ak spojka *čiže* spája členy viacnásobného výrazu na základe vzťahov z nepravej parataxy, kde má stotožňovací význam (možno ju nahradiť výrazom *to jest*), čiarka sa pred ňou nepíše.

Pred spájacími výrazmi *čiže keď, čiže ak, čiže ak by, čiže keby* vždy píšeme čiarku.

Literatúra

ORAVEC, J. — LACA, V.: Príručka slovenského pravopisu pre školy. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973. 608 s.

PAULINY, E. — RUŽIČKA, J. — ŠTOLC, J.: Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 596 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 11. vyd. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 424 s.

Slovník slovenského jazyka. Zv. 1. Red. Š. Peciar. 2. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 760 s.

Anna Michalidesová

TVORENIE NÁZVOV PROSTRIEDKOV V ŠTÚROVSKOM OBDOBÍ

Metóda dynamickej synchrónie, vytýčená a po prvý raz použitá vo výskume tvorenia slov v slovenčine J. Horeckým (1959), sa ukázala veľmi plodnou aj pri ďalšom skúmaní slovotvorného systému spisovnej slovenčiny i jej nárečí. Horeckého práce takto stimulovali nielen ďalší výskum tvorenia slov v dnešnej etape vývoja slovenčiny, ale aj bádanie o slovotvornom vývoji v predchádzajúcich vývinových etapách. Podobne aj v češtine výsledky synchrónneho výskumu slovotvorby (Dokulil, 1962 — ďalej TSČ 1; Dokulil a i., 1967 — ďalej TSČ 2) brali do úvahy staršie obdobia vývinu spisovnej češtiny, ale sú aj možným (i keď doteraz nerealizovaným) metodologickým východiskom hlbšej analýzy slovotvorných pohybov v týchto starších obdobiach (porov. Jedlička, 1962).

V slovenskej jazykovede sa už dosiahli isté výsledky vo výskume slovotvorby v začiatočnej fáze modernej spisovnej slovenčiny. Základy tohto

výskumu položil taktiež J. Horecký (1946—1948). Sústavnejšie, s využitím poznatkov modernej slovenskej, českej, sovietskej a poľskej derivatológie sa venoval skúmaniu slovotvorných procesov v onomaziologickej kategórii názvov deja od štúrovského obdobia do r. 1918 J. Furdík (1971). Keďže podľa mienky posudzovateľov môžu jeho práce „slúžiť... ako istý vzor na budúce spracovanie ostatných slovotvorných kategórií" (Buzássyová, 1973), pokúsili sme sa rovnakou metodológiou preskúmať slovotvorný vývoj v onomaziologickej kategórii názvov prostriedkov a názvov miesta v časovom úseku od kodifikácie modernej slovenčiny v jej prvých dvoch obdobiach — v štúrovskom (1843—1860) a matičnom (1861—1880).

Sledovanie práve týchto dvoch kategórií (ich teoretickú problematiku pozri v TSČ 2, s. 171—265, 434—476; Buzássyová, 1974) nebolo náhodné. Medzi obidvoma kategóriami je určitý vnútorný súvis a prienik: ide o komplexné onomaziologické kategórie. Vývinové procesy, ktoré sa dali v týchto dvoch skúmaných obdobiach sledovať, boli do značnej miery analogické. Obidve kategórie zahrnovali tak deverbatívne (primárne), ako i desubstantívne (sekundárne) pomenovania, hoci v nerovnakom zastúpení. Deverbatíva zreteľne prevažovali pri názvoch prostriedkov, kým počet deverbatív a desubstantív pri názvoch miesta bol takmer vyrovnaný. Slovotvorné typy týchto kategórií boli však buď deverbatívne alebo deverbatívno-desubstantívne. Čisto desubstantívne boli iba prefixálno-konverzné typy $\dot{P} + Z_s + -R$ a $P + Z_s + R_{n4}$ pri názvoch miesta. Obidve kategórie zbližoval aj inventár slovotvorných prípon a sémantická štruktúra niektorých druhov pomenovaní. Každá z kategórií mala svoje typické prípony, avšak niektoré z prípon prvej kategórie sa využívali aj v druhej kategórii a naopak. Pri obidvoch, hlavne však pri názvoch prostriedkov je pomerne úzka viazanosť na texty s určitou tematikou, čo sa prejavilo v ich menšej frekvencii v súvekých textoch. Ide tiež o názvy, ktoré môžu mať veľmi ľahko terminologický charakter.

Názvy prostriedkov a názvy miesta možno chápať lexikologicky i derivačne. Lexikálne názvy prostriedkov predstavujú logickú triedu prostriedkov, ktorá zahrnuje všetky názvy predmetov slúžiacich na vykonávanie určitej činnosti, prípadne na výrobu alebo uschovanie niečoho. Názvy miesta lexikálne predstavujú logickú triedu miesta, vymedzených priestorov, v ktorých niečo je, koná sa, vyrába sa a pod. Z tohto hľadiska názvami prostriedkov a miesta sa rozumejú slová odvodené *(prikrývka, čakáreň)*, neodvodené *(nôž, izba)* i zložené *(teplomer, rýchloopravovňa)*. Nám ide iba o slová odvodené, o také pomenovania, ktorých význam prostriedku

a miesta vznikol súhrou dvoch komponentov slovotvornej štruktúry — súhrou slovotvorného základu a slovotvornej prípony.

Názvy prostriedkov (nomina instrumenti) pomenúvajú primárne konkrétne predmety a veci slúžiace na vykonávanie nejakej činnosti. Onomaziologická štruktúra deverbatív zodpovedá formule „to, čím {niekto / niečo} V“, pričom *V* znamená plnovýznamové sloveso vyjadrené príslušným slovotvorným základom, napr.: hračka je „to, s čím sa niekto hrá“. Pre desubstantíva používame formulu „to, čo (je na) S“, S je substantívom v slovotvornom základe, napr.: soľnička je „to, čo je na soľ“. Inventár slovotvorných typov názvov prostriedkov i miesta sme vymedzili na základe prác J. Horeckého (1971) o M. Dokulila a kol. (TSČ 2) a K. Buzássyovej. Sledovali sme teda vývin tvorenia názvov prostriedkov patriacich k 11 slovotvorným typom s týmito príponami: *-dlo/-tko*, bez prípony (názvy utvorené konverziou $-R_m$, $-R_f$), *-ka, -ník/-nik, -nica, -ok, -ivo, -ak/-ák/-iak, -č/-áč, -(a)čka, -ina.* Podľa týchto slovotvorných typov sa tvorili pomenovania prostriedkov i v nasledujúcom období. Tvorenie inými príponami nebolo produktívne a už v štúrovskom období názvy s príponami v nasledujúcich príkladoch boli ojedinelé alebo mali nezreteľnú slovotvornú štruktúru: *mlatec, škripec, klepec, náhrdlec, lievik, cuclík, pozlátko, putko, svíceň aj svjeceň (svjetňik), hrebeň, hrable* (Janč.), *metla, vreteno, sekera, midlo, halena* (texty).

Materiál sme získali z dvoch prameňov — zo súdobých slovníkov (Jančovič, 1848; v matičnom období Loos, 1871) a z textov[1]. Počet derivátov z jednotlivých súborov nebol rovnaký. Viac derivátov bolo zo slovníkov, najmä z Loosovho, podstatne menej z textov. Textový materiál tvoria excerpcie z novín, časopisov a almanachov, keďže výskyt skúmaných derivátov vzhľadom na ich sémantickú špecifickosť bol v knihách publikovaných v tomto období pomerne obmedzený.

Popri základných charakteristikách jednotlivých slovotvorných typov uvádzame i príklady slovotvornej synonymity v jednotlivých súboroch. V materiáli prvého i druhého skúmaného obdobia vyskytli sa obidva typy slovotvornej synonymity — polyformantná i polybazálna (porov. Michalidesová, 1978). Keďže podrobný prehľad zhôd a rozdielov v obidvoch skúmaných obdobiach nebolo možné vtesnať do rozsahom obmedzeného prí-

---

[1] Použité pramene a ich skratky: Concordia 1858 (Conc.), Domová pokladňica 1847 (DP), Š. Jančovič, op. cit. (Janč.), J. Loos, op. cit. (Loos), Nitra 1853 (N), Orol Tatránski 1845 (OT 45), Orol Tatránski 1846 (OT 46), Slovenskje národňje novini 1845 (SNN).

spevku, podávame tu iba prehľad tvorenia substantív z kategórie názvov prostriedkov v štúrovskom období.

Slovotvorný typ Z_v + *-dlo* bol už v štúrovskom období typický pre onomaziologickú kategóriu názvov prostriedkov a svojou produktivitou prevyšoval všetky ostatné typy tejto kategórie. Názvy s príponou *-dlo* boli spravidla motivované nepredponovými nedokonavými slovesami. Z významovej stránky predstavovali dve skupiny slov — názvy prostriedkov a nástrojov rôzneho druhu a názvy látok. K názvom nástrojov patrili pomenovania ako *brinkadlo, brnčadlo, cucadlo* (szopóka), *česadlo, klepadlo* (keleplö), *kolébadlo, kovadlo, krájadlo* (vágószer), *kropidlo, manglovadlo, močidlo, mučidlo, muťidlo* (köpülöfa), *sedadlo, ceďidlo, podperadlo, povíjadlo, presťjeradlo, vŕtadlo, púšťadlo* (nôž na púšťanie žily), *šťikadlo* (špáradlo na zuby), *posipadlo* (porzótartó), *sťiňidlo, strojidlo* (készület), *kresadlo* (*kresivo*, tüzszerszám), *strúhadlo, svíjadlo* aj *zvíjadlo* (Janč.), *nosidlo* (SNN), *hýbadlo* (N), *strúhadlo* (OT 45). Z názvov látok ako prostriedkov sú doložené tieto pomenovania: *bjelidlo, čerňidlo* aj *čjerňidlo, bleskadlo* (fényszer), *čaďidlo, čiridlo, dávidlo, hasidlo, masťidlo, käďidlo, zvráťidlo* (Janč.), *trávidlo* (arsenik, draslík, OT 45). Medzi derivátmi tohto typu vyskytujú sa i také, ktoré pomenúvajú historické, dnes už nepoužívané predmety, napr. *púšťadlo, muťidlo, mäďidlo, kresadlo, klepadlo* (Janč.), aj názvy s nezreteľnou slovotvornou štruktúrou ako *trdlo, radlo, krídlo, midlo* (Janč.), *ril* (DP), čo čiastočne svedčí o starobylosti tohto typu. Za Jančovičove novotvary pokladáme slová *sičadlo* (szököttyü), *bleskadlo, trasidlo, víjadlo* (motola), *strojidlo*. Jednoznačne prevažovalo odvodzovanie od nedokonavých slovies, kým názvy od dokonavých slovies boli ojedinelé, napr. *posipadlo, prepásadlo, spojidlo, zásťeradlo* (popri *prikrívadlo* a *presťjeradlo*), *zvráťidlo* (Janč.). Substantívny slovotvorný základ mali iba názvy *zubadlo* (zabola), *uďidlo* (zubadlo), *kružidlo, bleskadlo* a *špikadlo* (spékelö). *Bleskadlo* a *špikadlo* majú nepravidelnú slovotvornú štruktúru (nie je jasné, či ide o deverbatíva alebo desubstantíva). Názvy s príponou *-tko* sa v štúrovskom materiáli nevyskytli. Jančovič uvádza názov *nosítko* popri *nosidlo*. Vplyv češtiny cítiť iba v základe slov *prosťeradlo, sťiňidlo* a *kolébadlo* (Janč.). Slovotvorný typ Z_v + *-dlo* svoju aktivitu prejavil i na rovine slovotvornej synonymity, a to najmä s typom Z_v + -R, Z_v + *-ák* a Z_v + *-ivo*.

Tvorenie slov konverziou je charakteristické predovšetkým pre kategóriu dejových substantív. Počet derivátov získaných z Jančovičovho slovníka i zo štúrovských textov svedčí o tom, že tento slovotvorný typ bol veľmi produktívny i v kategórii názvov prostriedkov. Zaraďuje sa hneď na druhé miesto. Išlo o deverbatívne názvy prostriedkov mužského a ženského rodu, pričom niektoré mali súčasne i dejový význam, napr. *obživa, otrava, podpora* (Janč.). Názvy typu Z_v + -R boli utvorené od predpono-

vých i nepredponových slovies, napr. *krm, mlat* (nagy kalapács), *obal, obklad, obklop, opas* (öv), *otop, podklad, prepas, príkrm, poťah, tĺk, zásip, cumel, náboj* (Janč.), *závoj* (DP), *nápoj* (Conc). Ženského rodu sú deriváty *obruba, obživa, otrava, ozdoba, píla, podkova, podpora, povlaka* (na vankúš), *spona, váha, zápina, zásťera, výplň* (Janč.), *podkova, brána* (OT 46), *kosa* (Conc), *návlaka, opona* (N), *okrasa, otrava, výživa, zásťera* (SNN). Typ Z_v + -R konkuroval príponovým typom Z_v + *-dlo*, Z_v + *-ok* a Z_v + *-ka*.

Názvy prostriedkov s príponou *-ka* tvorili v štúrovskom období pomerne veľmi produktívny typ. Išlo o deverbatíva odvodené v prevažnej väčšine od predponových slovies, napr. *odrážka, opilka, podšivka* (fejelés), *podvíjka, pochúťka, potláčka* (nyomtaték), *prekážka, odpustka, ohláška, podložka, predložka, obálka, zápinka, spojka* (Janč.), pokrjevka, zápalka (DP), *posípka* (SNN), *spinka, záclonka* (OT 45). Názvy motivované nepredponovými slovesami boli zriedkavejšie, napr. *menka* (zmenka), *merka* (nádoba na meranie tekutín), *pojka* aj *pajka* (Janč.), *pílka, vážki* (DP), *kolíska* (Conc.). Slová ako *obálka, zápinka* (Janč.), *spinka, záclonka* (OT 45), *pílka, vážki* (DP) sa nepociťovali ako deminutíva. Slovotvorný typ Z_v + *-ka* vytváral slovotvornú synonymitu s typom Z_v + -R.

K produktívnym typom patril i typ s príponou *-ník/-nik*. Formálne i významové hranice tohto typu nie sú výrazné. Medzi názvy prostriedkov zahrnujeme také prechodné útvary, ktoré pomenúvajú menšie uzavreté priestory (nádoby, schránky, pomôcky a pod.) a v onomaziologickej štruktúre ktorých sa uplatňuje účelový, teda prostriedkový príznak ako primárny, napr. *lyžičník* je to, čo slúži na uschovanie lyžic. Názvy väčších ohraničených alebo uzavretých priestorov, napr. *rybník, holubník,* pokladáme za názvy miesta. J. Horecký (1971) deriváty utvorené príponou *-ník/-nik* zaraďuje medzi názvy vecí a člení ich v rámci tejto skupiny do viacerých významových skupín. Tak sa vedľa seba objavujú názvy prostriedkov alebo nádob na uloženie nejakých vecí, napr. *lyžičník, čajník, bielizník,* názvy zariadení na umiestnenie zvierat, napr. *holubník, kurník, rybník,* ako aj názvy utvorené od predložkových spojení, napr. *náhrobník, nadtemenník.* V TSČ 2 (s. 174 a 456) sa na rozdiel od J. Horeckého názvy rôznych ohraničených a uzavretých priestorov (schránok, nádob, nádrží, stavieb, otvorov a pod.) uvádzajú v kategórii názvov miesta. My tu diferencujeme názvy prostriedkov (typ *lyžičník* a *náhrobník*) a názvy miesta (typ *holubník*). V materiáli zo štúrovského obdobia prevažovali desubstantíva, ktoré tvorili dve výrazné skupiny: názvy nádob a schránok a názvy utvorené podľa miesta výskytu od predložkových spojení. Príklady z Jančovičovho slovníka: *ihelňík, kvetňík, ližičňík, listárňik* (levéltárnok), *tabačňík, olejňík.* Do druhej skupiny patria názvy *náčelňík, náhrudňík, náprsňík, náprstňík, nárameňík, podpažňík.* Z deverbatív uvádza Jančovič

názvy *pílňik, hamovňík, svjetňik, točňík* (esztergályos), *nákovňík;* z textov sú pomenovania *nálievňík* (infusoria), *zásobňík* (teader), *povojňík* (OT 46).

Názvy prostriedkov utvorené príponou *-nica* mali viac spoločných znakov s názvami s príponou *-ník/-nik.* Aj k typu Z_s + *-nica* sme zaradili len pomenovania menších ohraničených priestorov, nádob a schránok, napr. *tabačňica, popoľnica, hlavňica* (vankúš), *pokladňica, solňica, obročňica, múčňica, mädovňica* (sud na mäd, Janč.). Od predložkových výrazov boli utvorené tieto názvy: *naušňica* (Janč.), *náramňica, zaušňica* (Conc.). V tomto type prevažovali desubstantíva, z deverbatív sú doložené pomenovania *kvasňice, topňice* (lovasztó kemencze, Janč.), *mútovňica* (DP).

Slovotvorný typ s príponou *-ok* nevykazoval v tomto období veľkú produktívnosť. Počet deverbatív a desubstantív bol približne rovnaký. Pri desubstantívach išlo vo všetkých zistených prípadoch o pomenovanie odvodené od predložkových výrazov ako pri type s príponami *-ník* a *-nica,* napr. *náušok, náprstok, nábrušok, náhubok, náhrobok,* ale aj *opätok* (Janč.). Deverbatíva boli spravidla odvodené od predponových slovies, napr. *nápitok, obkladok, podväzok, prepasok, opasok* (Janč.), *pripinok* (DP), *opások* (Conc.). Typ Z_v + -ok vytváral slovotvornú synonymitu s typom Z_v + -R. Z dvojíc *obklad — obkladok, nápitok — nápoj, cmulok — cumel* dnes fungujú iba konverzné názvy. Zachovali sa však deverbatíva s príponou *-ok* ako *prepasok, opasok, podväzok, obušok* (Janč.).

Slovotvorný typ s príponou *-ivo* patril v tomto období k stredne produktívnym typom tejto kategórie. Názvy prostriedkov s príponou *-ivo* tvorili dve sémantické skupiny. Do jednej patrili pomenovania jednoduchých nástrojov a pomôcok s činiteľským príznakom, napr. *kresivo* (kresadlo, Janč.), *tlačivo* (šrauba, preš, DP), *spojivo* (SNN). Druhú, oveľa početnejšiu skupinu tvorili názvy látok s príznakom spotrebnosti: *kurivo, pálivo, mrazivo, melivo, praďivo, stavivo, strelivo, várivo* (Janč.), *pranivo* (pracia látka OT 46).

K stredne produktívnym typom patril i typ Z_v + *-ák/-iak.* V štúrovskom období prevládali deverbatíva odvodené od nedokonavých predmetových slovies, napr. *biják, bodák, cedák, česák, čerpák, držjak, kosák, padák, rezák, strelák* (nyilás), *škrabák, vrták, ripák, zobák* (Janč.), *uterák* (DP). Jančovič má aj názvy *zavrták* (popri *vŕtadlo*) a *nabiják* od dokonavých slovies. Desubstantíva s príponou *-ák* boli ojedinelé, doložené sú názvy *boták* (obuvnícke kopyto) a *smeták* (Janč.). Typ Z_v + *-ák/-iak* vytváral slovotvornú synonymitu iba s typom Z_v + *-dlo.*

Názvy prostriedkov typu Z_v + *-č/-áč* boli v skúmanom období menej rozšírené, hoci v súčasnosti je tento typ v rámci kategórie názvov prostriedkov veľmi produktívny (Horecký, 1971, s. 136). Išlo o deriváty motivované nedokonavými predmetovými slovesami, spravidla nepredponovými, napr. *buďič, hlaďič, krájač, lámač, kutáč, lapáč, rapkáč, sekáč* (Janč.), *vŕtač, dví-*

hač (sochor, DP). Od predponových slovies boli odvodené názvy *zatikáč, zapalováč, preberáč* (válogató, billentö, Janč.).

K menej produktívnym typom patril aj typ Z_v + *-čka*. V Jančovičovom slovníku sú takéto názvy odvodené od dokonavých slovies, napr. *hračka, klepačka* aj *klopačka, kresačka* (tesárska sekera), *šivačka* (druh ihly), *škrabačka,* ale i *obvrtačka* od dokonavého slovesa. Názvy prostriedkov typu Z_v + *-č/-áč* a Z_v + *-čka* mali iba niekoľko slovotvorných synoným.

Slovotvorný typ s príponou *-ina/-ovina* bol v materiáli zo štúrovského obdobia najmenej zastúpený. Reprezentovali ho názvy látok s príznakom spotrebnosti: *zvonovina* (DP) a *slopaňina* (SNN).

Na záver uvádzame príklady slovotvornej synonymity. V materiáli z Jančovičovho slovníka sú príklady na obidva možné typy slovotvornej synonymity. Polyformantná synonymita je pri dvojiciach s príponou *-dlo* a inými príponami: *masťidlo — masť, podperadlo — podpora; ceďidlo — cedák, česadlo — česák, vŕtadlo — vrták; kresadlo — kresivo, mazidlo — mazivo; cucadlo — cuclík; nákovadlo — nákovňík; krájadlo — krájač — krájačka; nosidlo — nosilka;* pri type Z_v + -R s inými typmi: *opas — opasok, prepas — prepasok, cumel — cmulok, obklad — obkladok; obal — obálka, zápina — zápinka;* pri type Z_v + *-čka* s inými typmi: *škrabačka — škrabák; merička — merka; krájačka — krájač;* a pri type Z_v + *-ník/-nik: tabačňík — tabačňica; svejtňik — svjeceň/svíceň; náprstňík — náprstok.* Polybazálna synonymita sa prejavila najviac pri najproduktívnejších typoch, pri type Z_v + *-dlo: trápidlo — mučidlo, prikrívadlo — presťjeradlo — prosťeradlo — zásťeradlo — zakrívadlo, svíjadlo — motovidlo* a desubstantíva *uďidlo — zubadlo;* Z_v + -R: *zápina — spona, opona — zápona — záclona — zásťera;* Z_v + *-ka: kolébka — kolíska;* Z_v + *-ivo: kurivo — palivo* (Janč.), v textoch sú doložené iba dvojice *prikrivadlo — presťeradlo* a *kolíska — kolibka.*

Naše pozorovania vyúsťujú do týchto konštatovaní:

1. K najproduktívnejším slovotvorným typom v štúrovskom období patrili typy Z_v + *-dlo,* Z_v + -R, Z_v + *-ka.* Desubstantíva tu boli ojedinelé *(uďidlo, zubadlo, kružidlo, bleskadlo, podnož).* Názvy prostriedkov typu Z_v + -R a Z_v + *-ka* boli spravidla motivované nedokonavými predponovými slovesami a názvy typu Z_v + *-dlo* i nepredponovými slovesami. Slovotvorná i formálna štruktúra derivátov týchto typov bola jasná a pravidelná. Išlo o pomenovania jednoduchých prístrojov, nástrojov, rôznych pomôcok a predmetov dennej potreby. Názvy s príponou *-dlo* pomenúvali aj látky určené na výrobu niečoho. O produktívnosti týchto troch slovotvorných typov svedčí nielen frekvencia derivátov v Jančovičovom slovníku a v textoch, ale i stupeň slovotvornej synonymity, ktorý bol v porovnaní s ostatnými typmi pomerne vysoký.

2. Slovotvorné typy s príponami *-ník/-nik, -nica* a *-ok* patrili k stredne

produktívnym typom a mali niekoľko spoločných znakov. Zastúpené boli deverbatívami i desubstantívami, pričom v Jančovičovom slovníku prevažovali desubstantívne pomenovania. Z významovej i slovotvornej stránky desubstantívne názvy s príponou *-ník/-nik* a *-nica* tvorili dve odlišné skupiny. Názvy typu Z_s + *-ník/-nik* a Z_s + *-nica* pomenúvali menšie uzavreté priestory (nádoby, schránky ako *tabačník, ihelník, múčnica* atď.). Pomenovania typu P + Z_s + *-ník* a P + Z_s + -nica boli utvorené podľa miesta výskytu danej veci, napr. *náprstník, naušnica* a pod. Takto od predložkových spojení sa tvorili i názvy s príponou *-ok*.

3. Aj slovotvorný typ Z_v + *-ivo* patril k stredne produktívnym typom. Názvy tohto typu tvorili samostatnú a výraznú sémantickú skupinu názvov látok určených na výrobu niečoho.

4. K menej produktívnym typom patrili typy Z_v + *-ák/-iak/-ak*, Z_v + *-č/-áč* a Z_v + *-ačka*. Najmenšie zastúpenie v skúmanom materiáli mal slovotvorný typ s príponou *-ina/-ovina*.

5. Vplyv češtiny sa pri tvorení názvov prostriedkov v štúrovskom období výraznejšie neprejavil. Zrejmý je iba v slovotvornom základe derivátov *stíňidlo, prosťeradlo, kolébka, kolébadlo, svíceň* a v názve *nosítko*.

6. Slovotvorné synonymá svedčia o určitej, i keď nie veľmi výraznej rozkolísanosti v rámci kategórie názvov prostriedkov. Z dokladového materiálu sa dá usudzovať, že snaha tvoriť pomenovania domácimi prostriedkami a domácimi postupmi bola zrejmá už v tomto období.

Literatúra

BUZÁSSYOVÁ, K. (rec.): Furdík, J.: Zo slovotvorného vývoja slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. In: Jazykovedný časopis, *24*, 1973, s. 103—105.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1974, s. 56—99, 155, 189.

DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině. Zv. 1. Teorie odvozování slov. 1. vyd. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962, s. 264.

DOKULIL, M. a i.: Tvoření slov v češtině. Zv. 2. Odvozování podstatných jmen. 1. vyd. Praha, Nakladatelství ČSAV 1967, s. 779.

FURDÍK, J.: Zo slovotvorného vývoja slovenčiny. In: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. 7. Red. Ľ. Novák. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 81.

HORECKÝ, J.: K charakteristike štúrovského lexika. Linguistica Slovaca, *4—6*, 1946—1948, s. 279—298.

HORECKÝ, J.: Slovotvorná sústava slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Slovenská akadémia vied 1959, s. 217.

HORECKÝ, J.: Slovenská lexikológia. Zv. 1. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 252.

JANČOVIČ, Š.: Noví slovensko maďarskí a maďarsko slovenskí slovňík. Na Sarvaši 1848. XLVIII + 417 s.

JEDLIČKA, A.: K slovotvornému vývoji v novější spisovné češtině. In: Acta Universitatis Carolinae. Philologica Slavica Pragensia. 4. Red. V. Barnet a i. Praha, Universita Karlova 1962, s. 377—383.

LOOS, J.: Slovník slovenskej, maďarskej a nemeckej reči. Zv. 1. 111. diel slovensko-maďarsko-nemecký. Pešť, nákladom V. Lauffera 1871, s. 625.
MICHALIDESOVÁ, A.: O slovotvornej variantnosti a synonymite. Slovenská reč, *43*, 1978, s. 162—166.

Emil Tvrdoň

O PASTRNKOVOM VÝSKUME SLOVENSKÝCH NÁREČÍ

Pastrnkovo dialektologické dielo týkajúce sa slovenčiny sa čiastočne hodnotí vo viacerých štúdiách, článkoch a nekrológoch M. Weingarta, B. Havránka, O. Hujera, V. Šmilauera, F. Trávníčka a iných. Zatiaľ najúplnejší obraz nárečového výskumu, ktorý vykonal F. Pastrnek na Slovensku, podal J. Kurz.[1] Ide vlastne o reprodukciu prednášky s rovnakým názvom z r. 1947,[2] ktorá okrem doplnkov autorovej staršej štúdie o prof. Pastrnkovi v Časopise pro moderní filologii (*28*, 1942, s. 1—28, najmä 16—22) obsahuje stručnú správu o nárečovom materiáli zachovanom z jeho pozostalosti v archíve Slovanského kabinetu pri FF KU v Prahe.[3] Je to bohatá korešpondencia s vtedajšími významnými slavistami a so slovenskými spolupracovníkmi a priateľmi,[4] ale predovšetkým neuverejnená štúdia *O polském nářečí v severní Oravě* (36 rukopisných strán), hláskoslovný rozbor ukážky z Rabčice, doklady z Jablonky a Rabče, obraz nárečia obce Pekelník, hláskoslovný opis „slovensko-poľského" nárečia v Liptovskej Lúžnej, texty z Odorína na Spiši a z okolia Pezinka, ako aj náčrt krátkeho rozboru novohradsko-hontianskych nárečí a čiastočne upravený materiál zo šarišských a spišských nárečí.

Nateraz jedinú slovenskú informáciu o Pastrnkovej dialektologickej práci podal M. Majtán.[5]

---

[1] KURZ, J.: František Pastrnek jako dialektolog slovenštiny. In: Rodné zemi. Sborník prací k 70. výročí trvání Musejního spolku v Brně a k 70. narozeninám jeho předsedy doc. dr. Aloise Gregora. Brno 1958, s. 294—302.

[2] Prednáška sa konala 3. júla 1947 na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave.

[3] Materiál zo známej dotazníkovej akcie je uložený v archíve MS v Martine. Pozri o tom Pastrnkov list Škultétymu v Slovenských pohľadoch, *13*, 1893, s. 176 n. a správy uverejňované tamže v r. 1893—1897 pod názvom *Študovanie slovenčiny*.

[4] Množstvo Pastrnkových listov sa nachádza v Šujanského pozostalosti v archíve Slovenského národného múzea, t. č. umiestneného v LA MS v Martine (Korešpondencia Františka Šujanského I—III, IV—VI) a v korešpondencii J. Škultétyho (Korešp. J. Š. 49 PP 16 LA MS).

[5] MAJTÁN, M.: Spolupráca Boženy Slančíkovej-Timravy pri Pastrnkovom dotazníkovom výskume slovenských nárečí. In: Literárny archív. 11/974. Red. E. Kostolná.

Pri príležitosti nedávneho 125. výročia narodenia F. Pastrnka a 90. výročia vydania jeho práce *Beiträge zur Lautlehre der slovakischen Sprache in Ungarn,* prvého syntetického spracovania slovenského nárečového hláskoslovia a čiastočne i tvaroslovia, chceme v našom príspevku bližšie osvetliť doteraz neznámu spoluprácu tohto významného českého jazykovedca a skúmateľa slovenských nárečí s F. Šujanským, popredným členom osvaldovcov, ktorý sa venoval výhradne jazykovedným výskumom.

F. Šujanský sa dostáva k podrobnejším dialektologickým výskumom najmä zásluhou F. Pastrnka, ktorý ho žiada v liste z 30. septembra 1892 (Korešp. F. Š.) o jazykový materiál zo slovenských nárečí. Pre neho potom F. Šujanský postupne pripravil článok *Charakteristika zvolenského nářečí,* rozprávky *Dve smrtky* v rajeckom, priechodskom, hiadeľskom a „banskom" nárečí (t. j. v nárečí okolia Banskej Bystrice v obciach Špania Dolina, Staré Hory s osadami, Moštenica, Tajov, Riečka, Donovaly, Baláže a Kalište) a *Hvezdár, doktor a hodinár na dedine* v rajeckom, selčianskom a priechodskom nárečí. Zápis ostatnej rozprávky v rajeckom nárečí bol uverejnený v Slovenských pohľadoch, *14,* 1894, s. 62—63 a priechodský variant toho istého textu v Národných novinách 1894, s. 4. Pre F. Pastrnka vypracoval F. Šujanský aj rozsiahly *Opis nárečia v Selciach,* o ktorom F. Pastrnek píše: „Obdržel jsem znamenitý a podrobný popis nářečí Selckého, jež panuje v Podkonicích a Priechode (v obou těchto obcí nejtypičtěji), pak v Sielnici (Senici, pozn. E. T.), Kyncelové, Němcích (Zvolenských), Lučatíne a i dále."[6] F. Pastrnkovi boli pravdepodobne určené aj *Dodatky o horno-trenčínském nářečí.* V liste z 9. októbra 1893 (Korešp. F. Š.) F. Pastrnek upozorňuje F. Šujanského, že v zápisoch podľa rozprávky *Dve smrtky* mu chýbajú niektoré sledované javy: slabika *ťe; dz* za psl. **dj;* doklady na *ä, é, uo,* resp. *ú;* gen. pl. substantív mužského a stredného rodu. Ďalej žiada spresniť zápis znelostnej asimilácie (*sešli — zešli, s batohom — z batohom, časrano — čazrano, na chrbte — na chrpce* atď.) a rozdiely *ia — ja, ie — je, iu — ju.* F. Šujanský Pastrnkove poznámky prijal, ako vidieť z ceruzou doplnených zápisov, napr. *hnědz a zaras — hňecca zarazím.*

Pretože sa F. Pastrnek orientoval nielen na zbieranie lexikálneho materiálu, ale predovšetkým na hláskoslovie a tvaroslovie, F. Šujanský sa musel oboznamovať s metódou presného zapisovania a hodnotenia všetkých nárečových javov.[7] F. Pastrnek poznal Šujanského široké praktické zna-

---

Martin, Matica slovenská 1974, s. 147—165. — V štúdii sa na základe korešpondencie hodnotí z jazykovedného hľadiska spolupráca E. Goldbergerovej (Ľuboreč) a B. Slančíkovej-Timravy (Polichno) s F. Pastrnkom.

[6] PASTRNEK, F.: Študovanie slovenčiny. Slovenské pohľady, *13,* 1893, s. 305.

[7] Konkrétnejšie rady, ako presne zapisovať nárečové ukážky, dostáva F. Šujanský aj od J. V. Duška v liste z r. 1892 (Korešp. F. Š. I—III, fasc. I). Učí sa však aj z me-

losti slovenských nárečí a vyškolil si z neho veľmi spoľahlivého informátora. F. Šujanský napokon zužitkoval všetky získané poznatky vo vlastnej dialektologickej práci pri opise handelského a hiadeľského nárečia i v ostatných svojich nárečových poznámkach a charakteristikách.[8] Pastrnkov vplyv na F. Šujanského sa prejavil aj inak. S jeho pomocou F. Šujanský získava rozhľad v československej dialektologickej literatúre od P. J. Šafárika po prítomnosť a oboznamuje sa s najnovšími snahami a cieľmi súčasných jazykovedcov pri opise českých, moravských (F. Bartoš) a slovenských nárečí. J. V. Dušek mu napr. posiela v auguste 1894 mapu slovenských nárečí, v ktorej mal F. Šujanský urobiť opravu Šemberových izoglos a pripojiť bibliografiu slovenskej dialektológie od čias Ctibora Zocha.

Spolupráca F. Pastrnka s F. Šujanským bola však vzájomná a vôbec nie jednostranná. Dokazuje to fakt, že F. Pastrnek nielenže rešpektoval Šujanského názory o možnostiach dialektologického výskumu, ale jeho názory mali v Pastrnkovej práci často rozhodujúci význam. F. Šujanský napr. nebol presvedčený o tom, že sa F. Pastrnkovi podarí presne a jednoznačne určiť izoglosy hláskových zmien slovenských nárečí. F. Pastrnek mal síce sám pochybnosti, ale ešte r. 1893 nechce sa tohto svojho projektu vzdať. Svedčí o tom úryvok z jeho listu F. Šujanskému z 9. októbra 1893 (Korešp. F. Š.): „Ráčite pochybovati, že by se mi podařilo hranice jednotlivých proměn hláskových určiti. Dobře máte, i já o tom pochybuji, že se mi to podaří. Avšak rád bych na důležitou věc tuto upozornil a vážný pokus učinil." V odôvodnení svojho skeptického postoja F. Šujanský poukázal na nedostatok primerane školených ľudí na takúto prácu v existujúcich spoločensko-politických pomeroch (maďarizácia), ktoré znemožňovali akúkoľvek väčšiu kolektívnu prácu: „Dielo také, prevyšujúce sily jednotlivcov, vyžaduje na najširších základoch ustrojené spoludejstvo; a pritom inde ono teší sa všestrannej podpore i zo strany verejnej správy a moci. U nás, kde po zrušení vi majori súkromných našich učebných a literárnych ústavov od desaťročí vyhadzujú žiakov a klerikov pre slovo slovenské, kde toto vytiskajú zo školy a z každého poľa života verejného — kde tam možno čo také vykonať?" F. Pastrnek po týchto slovách ustupuje od kompletného opisu slovenských nárečí, ktorý mu mal pomôcť určiť hranice hláskoslovných zmien, hoci ostatné pokusy v tomto smere skončil definitívne až

---

todických pokynov v dotazníkoch, napr. z Duškovho dotazníka *Sbírání látky k dialektickému studiu českého jazyka* i z Pastrnkových dotazníkov. Poznanie Bartošových prác, Pastrnkových *Beiträge* a nárečový výskum pomocou dotazníkov mali pre F. Šujanského význam aj preto, lebo upozorňovali na tie hláskoslovné a tvaroslovné javy, ktoré boli pre začiatočný výskum slovenských nárečí najdôležitejšie.

[8] O tom pozri bližšie v práci TVRDOŇ, E.: František Šujanský ako jazykovedec. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978, s. 36 n.

v r. 1897.[9] Prezieravé stanovisko F. Šujanského potvrdzuje v citovanej štúdii aj J. Kurz. Podľa neho jednu z príčin nedokončenia Pastrnkovho opisu všetkých slovenských nárečí pomocou dotazníkovej akcie treba vidieť aj v nepriaznivých politických okolnostiach, najmä v postupe vtedajších úradov, ktoré kvalifikovali príspevky zaoberajúce sa slovenským jazykom ako prejav panslavizmu.

F. Šujanský podal aj kritický rozbor Pastrnkových *Beiträge,* v ktorom medziiným správne objasnil pôvod priezvisk typu *Liškė(-ch), Jarotovie.* F. Pastrnek sa totiž mylne domnieval, že koncovka priezvisk na *-é (-ie)* je maďarského pôvodu.

F. Šujanský vo svojom exemplári *Beiträge* (v knižnici Matice slovenskej pod inv. č. SC 905) koriguje mnohé Pastrnkove údaje[10] podľa svojich bohatých znalostí slovenskej ľudovej reči, uvádza výhrady voči podaktorým výkladom, príp. podáva svoje vysvetlenie a dopĺňa ich vlastnými dokladmi.

Ako potvrdil výskum v novšom čase, F. Šujanský sa nemýlil, keď vyslovil pochybnosť o Pastrnkovej domnienke, že v novohradskom a hontianskom dialekte je zmena *ý* > *ej* výsledkom vplyvu husitskej kolonizácie. V príkladoch z Dobšinského „pôjdem ja dobrých ľudí slúžiť" a „ešte vás aj ten tretí rok slúžiť budem" vidí F. Šujanský akuzatív podľa maďarčiny (F. Pastrnek po maďarsky nevedel).

K slovám *póvodca* (Trenčín), *púvodca* (Zvolen), *vudca* (= vodca, Liptovský Ján) poznamenáva, že sú v nárečiach neznáme. Slová *zdá sa, nazdá sa, nazdal sa,* ktoré F. Pastrnek pokladal za prevzaté z češtiny, sú podľa F. Šujanského spoločné obidvom jazykom. Kontrahované tvary *mé, mého, mému* v Trenčianskej stolici vysvetľuje vplyvom češtiny v „kostolnej" reči alebo v ľudových piesňach ako výnimky popri všeobecne používaných nestiahnutých tvaroch. Takisto iba v ľudových piesňach sa možno stretnúť s podobami *joči, juž, jodčítaný, jostrožky,* a to vtedy, ak predchádza samohláska *i* alebo spoluhláska *j,* napr.: *dom, ani jobločka v ňom; frajer muo' juprimný* ap. Veľa Šujanského poznámok v Pastrnkových *Beiträge* má

---

[9] V liste z 25. júna 1894 (Korešp. F. Š. IV—VI, fasc. IV) píše F. Pastrnek F. Šujanskému: „S velikou pozorností četl jsem Vaše důmyslné poznámky v červnových Pohľadech. O čem jsem hned z prvopočátku nepochyboval, co čest mám Vás osobně a podle prací Vašich znáti, vidím potvrzeno, totiž, že můj úmysl a plán úplně pochopujete, avšak bohužel též tak, jako já nyní, přesvědčen jste, že na ten čas provedení mého zámyslu možné není. Jsou ty poměry na Slovensku skutečně smutnější, než kdokoliv, neznaje jich z vlastního názoru, si představiti umí." F. Pastrnek chce teda vo výskume pokračovať, ale cieľ svojho bádania v tomto liste už formuluje skromnejšie: „Uskrovním se tedy a cokoliv již po ukázkách mám a co ještě dále buďto již sám buďto pomocí horlivých mužů a žen slovenských nasbírám, sestavím do nových ‚Příspěvků'." (Pozri o tom aj Slovenské pohľady, *14,* 1894, s. 58—59.)

[10] F. Pastrnek koncipoval svoju jazykovednú prácu *Beiträge* na základe excerpcií zo slovenskej krásnej literatúry, a nie podľa výskumu živej reči ľudu na Slovensku, čo si neskôr uvedomil, a preto pristúpil k spomínanému dotazníkovému výskumu.

korektorský charakter. Uspokojíme sa so zistením, že F. Šujanský dobre poznal hláskoslovie, tvaroslovie a lexiku Trenčianskej (najmä okolie rodného Rajca) a Zvolenskej stolice (okolie Zvolena, Banskej Bystrice a Pohronie) a mal solídne znalosti o iných nárečiach. Opravuje napr. Pastrnkove údaje zo Šariša a Zemplína (prečiarkuje dĺžne, nahrádza *d, ď* asibilátou *dz* atď.).

V štúdii *Osobné a rodné mená slovenské,*[11] ktorej teoretické ťažisko tvorí prvá časť, F. Šujanský vyvracia Pastrnkov názor, že v neskloňovateľných priezviskách typu *Liške, Štefanovie, Dančiarove* a pod. ide pôvodne o maďarskú privlastňovaciu príponu *-é.* (O takomto prevzatí prípony z maďarčiny uvažovali už J. Kollár.) Pravda, podľa H. Bartka[12] autorom správneho výkladu nebol ani F. Šujanský, ani V. Vážný, lež Ľ. Štúr. F. Šujanský sa mohol síce inšpirovať u Štúra, ale jeho postup bol od začiatku úplne samostatný, založený na dialektologických výskumoch, na excerpcii dokladov z iných jazykov a na štúdiu archívnych materiálov. F. Pastrnek tvrdil, že v žiadnom slovanskom jazyku nejestvuje neskloňovateľná posesívna koncovka *-ie(ch), -é(ch)* a že *ch* na konci slova neodpadáva. Bol presvedčený o tom, že ak by sa aj podobný tvar vyskytoval v niektorom slovanskom jazyku, nedá sa aplikovať na slovenčinu.

F. Šujanský najprv zisťuje územne diferencované koncovky privlastňovacích mien *-oie, -eie, -ove, -é, -éch* (napr. *Jarotovie* v Selčiach pri B. Bystrici, *Veľkošove* na Horehroní, *Krasňecé* v dolnom Turci, *Kubovie, Ličeie* v Osľanoch, *Jankéch* v býv. Trenčianskej stolici a na západnom Slovensku) a potom uvádza archívne záznamy z matriky selčianskej fary, ktorej sa od r. 1689 nachádzajú tvary *Klimantowie, Klymentowých, Wantovie* i *Walentowjch, Wajdowie* i *Wajdowich, Souczowie — Sseucowiech*. Spočiatku je najčastejšia koncovka *-ých,* potom *-iech,* neskôr už iba *-ie.* Podobné zápisy z iných matrík (Hiadeľ) ho doviedli k záveru, že pôvodné koncovky *-ových, -oviech, -éch* sa zapisujú počas celého 17. storočia, ale približne od počiatku 18. stor. iba bez koncového *-ch: -ovie, -eje, -é.*

V polemike s F. Pastrnkom F. Šujanský vysvetľuje, že koncové *-ch* v gen. posesívnych mien na západnom Slovensku neodpadáva preto, lebo ani v iných prípadoch nedochádza k takémuto javu. Stratu koncového *-ch* v nárečiach na strednom Slovensku dokazuje príkladmi *päť zlatý', desať zlatý'* (a zároveň upozorňuje, že nemožno o tomto jave hovoriť ako o českej forme *dva zlatý, tři zlatý* a pod., lebo s číslovkami *dva — štyri* sa v slovenčine viažu tvary *zlaté,* príp. *zlatie*); v modlitbe sa vyslovuje „kerý si na

[11] Ružomberok 1893 (separát z Tovaryšstva I, 1893, 269—277).
[12] BARTEK, H.: Priezviská na *-oviech, -ovie* a *-ove.* Slovenská reč, *1,* 1931/1932, 14—15; tenže: Ešte raz o správnosti jazykovej. Slovenská reč, *2,* 1933/1934, s. 291.

nebesi'", ďalej na *Ši'svätý'* i *na Še'svätý'*. Uvádza aj doklady zo slovanských jazykov: čes. *Kousalovi, -ých,* rus. *Karamziny, -ych,* sch. *Ogulini,* kašub. *Michêł Gòrnéch* (Michal, syn Gòrnego) atď.[13]

F. Pastrnek však neustupuje od svojho názoru, že v prípadoch *Liške, Turzé, Valentovie* nejde o posesíva v tvare gen. pl. Nazdáva sa i naďalej, že slovanské jazyky nepoznajú neskloňovateľné privlastňovacie adjektíva, v čom mal čiastočne i pravdu. Odmieta formy *Bartolojo, Janovicojo* ako pôvodné posesívne tvary gen. pl., ako aj Šujanského doklady na stratu koncového *-ch* v stredoslovenských nárečiach. Uznáva však, že ani jeho hypotéza neobstojí a je „hotov uznati, že i ony formy na *-é, -ie* jsou dosud záhadny. Neboť ovšem je patrno, že jazyk maďarský, vyjma snad některých slov, neměl na jazyk slovenský vlivu nijakého."[14]

Je síce pravda, že Šujanského príklady na stratu *-ch* v stredoslovenských nárečiach nemuseli byť pre F. Pastrnka vo vzťahu k posesívnym tvarom s *-ch* a bez tejto koncovky dosť presvedčivé, ale dôležitejšie je, že F. Šujanský okrem príkladu z kašubčiny spomína aj české ustrnuté formy gen. pl. *Novákovic, mlynárovic,* ktorým podľa neho významovo zodpovedajú slovenské tvary na *-oviech, -ech (Novákovie-ch, mlynáre-ch).* Nevedno, prečo F. Pastrnek v kritike na toto dôležité porovnanie nereaguje.[15]

Treba dodať, že Šujanského výklad potvrdzuje Štúrovu hypotézu o pôvode koncovky *-é, -ech* v osobných menách, ktoré majú tvar podstatného mena *(Jarota).* V. Vážný, J. Stanislav a H. Bartek s takýmto výkladom súhlasia.

Záver. Spoluprácu F. Pastrnka a F. Šujanského možno hodnotiť ako svedectvo česko-slovenskej spolupráce v jazykovednej oblasti zameranej na výskum slovenských nárečí na rozhraní 19. a 20. storočia.

---

[13] Zánik koncového *-ch* v strednej slovenčine pozoroval aj J. Stanislav: *päď_zlat desaď_rimskí* a pod. Je to starý jav: *dvaadvaczet czervenych zlatij* 1574, Sv. Beňanik *nekolik tysycz zlaty dužny budu* 1685, Krupina; *sto nemeckich zlatj* 1741, Spišské Podhradie. Podobný jav je známy aj z chorvátskeho kajkavského nárečia: *dvanajst zlat* a pod. J. Stanislav potvrdzuje aj odpadávanie koncového *-ch* vo výraze *na_ši svet* (Dejiny slovenského jazyka. Zv. I. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956, s. 474). Na tom istom mieste píše, že spoluhláska *ch* sa môže strácať na konci slova v pádových koncovkách, v izolovaných výrazoch, ak osihotením stratila funkčnú váhu (*f_Smrečanie v_Žabokreci, f_Krompaši* atď.). V tomto prípade ide o ustrnutý pád s odpadávaním koncového *-ch.* Všetky citované príklady sú zo stredného, príp. východného Slovenska.

[14] List z 3. 11. 1893 v Korešp. F. Š. I—III, fasc. II., ASNM v LA MS.

[15] Slovenské pohľady, *14,* 1894, s. 129—130.

Matilda Hayeková

JUBILEUM PEDAGOGICKEJ A JAZYKOVEDNEJ ČINNOSTI JÁNA DAMBORSKÉHO

V roku 1980 bude sté výročie narodenia stredoškolského profesora Jána Damborského, autora stredoškolskej *Slovenskej mluvnice,* ktorá vyšla vo viacerých vydaniach. V apríli tohto roku uplynie 60 rokov od začatia jeho pôsobenia ako lingvistu-slovakistu.

J. Damborský pochádzal zo Skalického okresu. Narodil sa 12. augusta 1880 v Kopčanoch. Jeho rodičia, uvedomelí Slováci, boli roľníci. Ľudovú školu vychodil v rodnej obci; do gymnázia chodil v Skalici, v Bratislave a v Ostrihome, kde r. 1899 zmaturoval. Ako mnoho iných nadaných slovenských mládencov, keďže nemal prostriedky na vysokoškolské štúdium, rozhodol sa pre teologickú fakultu, ktorá chudobným poslucháčom bez ohľadu na národnosť poskytovala štúdium zadarmo. Teológiu začal študovať na Pázmaneu vo Viedni, ale zo zdravotných dôvodov sa vrátil do Ostrihomu, kde štúdiá dokončil a v r. 1905 prijal kňazskú vysviacku. Kaplánčil u farára Šrobára v Kestúci. Jeho ďalšou kaplánkou bola Banská Štiavnica, kde náboženstvo vyučoval po slovensky. Preto ho preložili za katechétu do Budapešti. Medzi tamojšími Slovákmi rozvinul živú osvetovú činnosť. Deti v škole nielen učil, ale im aj ich rodičom požičiaval na čítanie knihy z vlastnej knižnice. Bol zapisovateľom a kultúrnym referentom Spolku slovenských katolíckych robotníkov. Prednášal tam a s členmi nacvičoval slovenské divadlá. V Budapešti pôsobil Damborský cez prvú svetovú vojnu. Dobrého rečníka a štylistu si tam povšimli aj slovenskí národovci z radov inteligencie. Tak sa stalo, že ho 29. októbra 1918 budapešťansky advokát Stodola poveril skoncipovaním Deklarácie, ktorú členovia Národnej rady prečítali a podpísali v Turč. Sv. Martine 30. októbra 1918. V Martine ponúkli J. Damborskému aj zamestnanie, ale málo výnosné. Priaznivejšiu ponuku dostal od župana Okánika z Nitry: volal ho za župného archivára. Ale J. Damborského ešte viazalo zamestnanie v Budapešti a nové štátne hranice boli administratívnou prekážkou jeho odchodu do ČSR. Do slobodnej vlasti sa dostal o pol roka neskôr — aj to len s cudzím pasom, teda ilegálne. Miesto archivára nastúpil 6. apríla 1919. Naskytlo sa mu široké pole pôsobnosti, lebo slovenčina sa stala úradným jazykom. J. Damborský viedol slovenské jazykové kurzy pre úradníkov a učiteľov, ktorí skončili maďarské školy. Vyučoval slovenčinu, dejepis, latinčinu a náboženstvo na nitrianskom gymnáziu.

Na základe praktických skúseností opierajúc sa o Czambelovu Rukoväť, pustil sa J. Damborský do koncipovania *Slovenskej mluvnice.* Ako

metodické príručky mu slúžili školské učebnice češtiny. Toto všetko sa odráža na Damborského Slovenskej mluvnici, ktorá vyšla už r. 1919 (!) v Nitre u Štefana Huszára. Postupne vychádzali jej ďalšie vydania. Počas 15 rokov všetky robili dobré služby študentom aj vyučujúcim.

Damborského *Slovenská mluvnica* bola jednou z prvých slovenských stredoškolských učebníc na našich školách. Po prevrate r. 1918, keď bol nedostatok slovenských profesorov, učili na slovenských stredných školách mnohí českí profesori — dokonca aj slovenčinu. Bez Damborského *Slovenskej mluvnice* by to nebolo bývalo možné.

J. Damborský však cítil, že svoje slavistické vzdelanie potrebuje prehĺbiť. Chcel pôsobiť medzi študentmi a kolegami s dobove primeraným vzdelaním v odbore slavistiky, preto sa v r. 1921 zapísal na Filozofickú fakultu v Bratislave. Ako autor gramatiky mal otvorenú cestu k univerzitným profesorom, s ktorými nadviazal živý osobný styk a udržiaval s nimi aj korešpondenciu, ktorú presne evidoval. Pod vplyvom niektorých z nich sa J. Damborský priklonil k vtedajšej oficiálnej ideológii čechoslovakizmu. Pritom si však zachoval svoje národné cítenie a racionálny i citový vzťah k svojmu materinskému jazyku. Dokazuje to napríklad polemika s J. Mihálom na stránkach časopisu Kultúra z r. 1931. Záhorák J. Damborský, pochádzajúci z moravského pohraničia, nepociťoval v spisovnej slovenčine rušivé pôsobenie tých bohemizmov, ktoré boli organickou súčasťou jeho rodného nárečia. Tie bol ochotný nielen tolerovať, ale aj brániť.

V Kultúre z r. 1931 na s. 516—526 uverejnil J. Mihál kritiku štvrtého vydania Damborského *Slovenskej mluvnice* s výpočtom chýb a nedôslednosti. V závere polemiky J. Mihál sám vysvetľuje aj ospravedlňuje Damborského omyly a ústupky. J. Damborský reagoval na Mihálovu kritiku priosobne, s teologickou rétorikou. Jeho odpoveď J. Mihálovi vyšla v 11. čísle toho istého ročníka Kultúry (1931) na str. 811—817. J. Damborský neuznával rigorózne „martinské krídlo" jazykovedcov. Stredoslovenské nárečie pokladal len za podklad spisovnej slovenčiny a bol tej mienky, že v nej možno používať i slová z iných slovenských nárečí. Ako z polemiky vidieť, J. Damborskému nebol v tom čase ešte jasný vývinový zmysel a dosah jednotlivých etáp kodifikácií spisovnej slovenčiny. Na s. 811 píše: „Keby títo „martinčania" mali pravdu, tak by sme museli učiť, že Bernolák, Hollý a iní spisovatelia tej doby nepísali slovenským, ale jazykom československým."

J. Damborský mal pravdu, keď odporúčal jazykovedné termíny *zadopodnebné* a *predopodnebné hlásky;* lenže v jeho mluvnici sú výrazy: „zadopatrové" a „predopatrové". Aj obojetné/obojaké spoluhlásky sú pre pedagogickú prax potrebné. I to je pravda, že sa mohol v tom čase opierať iba o Czambelovu *Rukoväť* a že svoju *Slovenskú mluvnicu* musel zamerať na

praktické pedagogické ciele. Neodôvodnene však bránil formy a výrazy „národovia, hrobovia, hájovia, aniž, dovolená, podívaná, zotavená, zem sa otáča o svoju os". Ani jeho zápornému stanovisku k odstráneniu *y* v l-ových slovesných tvaroch vývin nedal za pravdu.

Vo svojom polemickom príspevku J. Damborský úprimne vyložil príčiny mnohých bohemizmov vo svojej učebnici. Na str. 812 píše: „... autor školskej učebnice ... musí ju podľa posudku týchto recenzentov opraviť a doplniť a až potom ju ministerstvo schváli ... Za slová a slovné tvary, pravopisnou komisiou ustálené, nemôžem byť zodpovedný ja, ačkoľvek som členom tej komisie, a to tým menej, keďže v mnohých veciach ani ja sám nesúhlasím s Pravidlami". Na konci polemiky však J. Damborský sebakriticky prijíma daktoré Mihálove pripomienky. Pri reedícii svojej učebnice je ochotný vynechať z nej slová typu „veškerý, jednúc, vodotrysk, polykať, stejnorodý" a dodáva: „Ja som si vedomý, že moja dvojzväzková mluvnica, počítajúca 576 strán, má ešte dosť nedostatkov, a preto vždy žiadam kolegov, aby ma upozorňovali na zistené chyby a nedostatky, aby som mohol mluvnicu stále zdokonaľovať."

J. Damborský bol nielen lingvistom, ale aj vlasteneckým pedagógom. Jeho fundovanosť a záujem o otázky z tejto oblasti prezrádzajú výstrižky z novín, ktoré si robil (síce neodborne, bez presného záznamu čísla a strany príslušných novín aj dňa ich vyjdenia) len pre vlastnú potrebu ako materiál pre svoje prednášky a diskusné vystúpenia. Tieto Damborského výstrižky tvoria celý fascikel v archíve SSV v Trnave (Ladula III., Fasc. 141, 277).

Pred prvou svetovou vojnou si J. Damborský všímal kultúrnu a školskú politiku aj problémy týkajúce sa všetkých Slovanov v Rakúsko-Uhorsku. Po vojne zbieral už len výstrižky ýkajúce sa školstva a kultúry v ČSR. Damborského výstrižky-útržky pochádzajú z týchto novín: Az Ujság, Az Est, Alkotmány, Világ, Pesti Hírlap; Prager Tagesblatt, Bohemia, Neue Post, Wissenschaftliche Beilage zur Germania, Reichspost, Katolische Kirchenzeitung; Lidové listy, Lidové noviny, Národní listy, Národní liga, Radio Journal, Literární středa, Kulturní život, Národní osvobození, Polední list, Literární svět, Věstník československých profesorů, Slovák. Množstvo novín, ktoré J. Damborský pravidelne čítal, svedčí o jeho rozhľadenosti, o tom, že si bdelo všímal život svojej doby, aby mohol na významné udalosti správne reagovať.

J. Damborský si zaslúži našu spomienku pri 60. výročí svojho návratu do oslobodenej vlasti 6. apríla 1919, keď tu začal svoju činorodú prácu na jazykovednom i pedagogickom poli.

S jeho zaujímavým a dovtedy okrem kruhu priateľov málo známym životopisom oboznámil slovenskú verejnosť Š. Krištof pri 50. výročí Dam-

borského návratu na Slovensko (Pravda na weekend, *2*, 1969, č. 27 zo 4. VII. 1969, str. 4). Cieľom príspevku Š. Krištofa i môjho je, aby si slovenská verejnosť uvedomila záslužné pôsobenie tohto skromného, no nadaného a agilného pedagóga. V auguste 1980 budeme mať príležitosť dôstojne osláviť storočnicu jeho narodenia.

Vlado Uhlár

PRIEZVISKÁ A ICH JAZYKOVÁ STRÁNKA

1. Priezviská (rodinné, rodové mená) na rozdiel od osobných (rodných, krstných) mien a ostatných vlastných mien predstavujú taký druh identifikačného postupu jednotlivých osôb, ktorého jazyková i pravopisná forma nie je podriadená bezpodmienečnej závislosti od spisovnej normy. V písaní priezvisk sa istým spôsobom rešpektuje rodinný úzus, čiže aj v úradných dokumentoch sa priezviská zapisujú v takej forme, aká sa používa v príslušnej rodine (obyčajne vo viacerých generáciách).

Takto formulované pravidlo je však veľmi všeobecnou zásadou. I v slovenských súvislostiach sa pri priezviskách stretáme s viacerými jednotlivými javmi aj s pohybom, ktorý nemožno nechať bez povšimnutia.

Ak platí zásada, že sa rešpektuje hláskoslovná a pravopisná podoba priezviska, ako ho rodina používa, treba uvážiť, či rodina ako celok i jednotliví jej príslušníci používajú a zachovávajú pevne fixovanú podobu priezviska, žiadajúc o jej rešpektovanie svojím okolím a najmä úradmi, alebo či rodina nemá takýto uvedomený vzťah k rodinnej tradícii v písaní priezviska. Zavše sa totiž stáva, že si členovia rodiny nevšímajú zásah do podoby svojho priezviska a zasa inokedy aj sami zasahujú malými úpravami do jeho podoby, a to aj bez úradného súhlasu (napr. *Lehocký — Lehotský, Hlatký — Hladký, Lupták — Ľupták* a pod.).

Na druhej strane nie je celkom bez problematiky ani otázka pomeru úradov k zachovávaniu pravopisnej a hláskoslovnej podoby priezvisk. Úrady zásadne dbajú, aby sa podoba priezviska zachovávala bez zmeny (s výnimkou zákonom povolených zmien a úprav riadnym úradným postupom). Je však otázka, či úrad (napr. matričný úrad pri zapisovaní do matriky narodených, škola pri zápise dieťaťa, alebo oddelenie Verejnej bezpečnosti pri vydávaní občianskych preukazov) postupuje v zhode s rodinným úzom ich, ktorých priezvisko zapisuje, prípadne či sa v praxi uplatňujú aj iné hľadiská. Nie je celkom ojedinelé, že úradná osoba podľa svojho všeobecného i jazykového vzdelania, neraz však pod istým vplyvom spisovného jazyka a pravopisnej normy alebo iba podľa svojich predstáv o ňom, zapisuje priezviská s niektorými odchýlkami.

Napríklad miestne úrady v oblasti tvrdých nárečí zapisujú bez označenia mäkkosti aj také priezviská, ktoré si ich nositelia pri presťahovaní priniesli z oblastí mäkkých nárečí. Ak si to príslušný jednotlivec (rodič) nepovšimne alebo ak je k tomu ľahostajný, priezviská ako *Ľupták, Ťapušík, Sadloň, Ďuriš* sa zapíšu bez označenia mäkkosti *Lupták, Tapušík, Sadlon, Duriš* a pod. Opačne sa zasa stáva, že zapisovateľ vo vedomí zodpovednosti v otázke spisovnosti aj v oblasti tvrdých nárečí upravuje priezviská s vyznačovaním mäkkosti tam, kde ju domáci používatelia doteraz neoznačovali, a tak sa z *Bardona* stáva *Bardoň*, z *Pinduru Pinďura*, z *Perdocha Perďoch* a obdobne z *Hrádela Hriadeľ*, z *Kmecíka Kmetík*, z *Kucharíka Kuchárik* a pod. Neraz sa takéto drobné úpravy v smere pospisovňovania dejú mimovoľné alebo za tichého obojstranného súhlasu. Takáto úprava sa dosť často týka práve kvantity. Kým niektorí príslušníci rodiny sa píšu *Pekar, Kuchar, Tomašík, Tatarka, Matuška*, iní v tej istej obci alebo meste sa píšu *Pekár, Kuchár, Tomášik, Tatárka, Matúška* a pod. Je celkom pochopiteľné, že nárečové podoby priezvisk s dlhou príponou po dlhej kmeňovej slabike, napr. *Bílý, Čierný, Trenčianský, Sečánský*, sa vplyvom rytmického zákona zapisujú s krátkou príponou, teda *Bíly, Čierny, Trenčiansky, Sečánsky* a pod. Ak aj maturantom robí ťažkosti zapamätať si nárečovú podobu priezviska hlavnej postavy Jilemnického románu Pole neorané *(Pavel) Huščava* a píšu ho *Húščava* (s dlhým *ú*), nečudujme sa, že sa takto upravuje toto priezvisko aj v iných prípadoch. Neprekvapuje nás ani to, že v Čadci sme sa popri podobe *Huščava* stretli aj s podobou *Húšťava*.

Dlhý vývinový proces tohto druhu predstavujú niektoré priezviská vo východoslovenskej nárečovej oblasti, v ktorých sa vyznačuje kvantita, hoci jej v nárečiach niet, ale aj iným spôsobom sa upravuje podoba priezviska, napr. časté priezvisko *Šedľak* sa píše *Sedlák, Uhľar Uhlár, Krajňak Krajňák, Drobňak Drobňák*, ale aj *Koscelňik Kostelník, Džadofski Ďaďovský, Dześatňik Desiatnik* a pod. Presvedčivo sa ukazuje, že pri zapisovaní a fixovaní priezvisk v úradných podobách sa už pred niekoľkými storočiami vplyvom kultúrneho jazyka predspisovného obdobia a bernolákovskej spisovnej slovenčiny odstraňovali niektoré nárečové fonémy, ktorých niet v spisovnom jazyku *(ś, ź)*, príp. také, ktoré sa nepoužívajú v takom rozsahu *(dz, dž, c, č)*, kým naopak označuje sa kvantita, hoci nie vždy podľa stavu v spisovnom jazyku. Vyznačovanie kvantity sa prejavuje často v koncovkách priezvisk v tvare prídavných mien *(Čarný, Cichý, Zimný, Kačmarský)*, v slovotvorných príponách *(Sedlák, Repčák, Krajňák, Drotár, Lukáč, Vatráľ, Soľár, Roháľ, Borodáč, Pivovarník)*, zriedkavejšie aj v základe slova (*Kráľ, Mráz, Pálenčár, Líška* i *Liška, Mudrý* i *Múdry* a pod.). Hoci predpokladáme, že po šesťdesiatročnom vývine vo vlastnom

štáte a pod vplyvom spisovného jazyka sa značne ustálilo písanie priezvisk, predsa tu častejšie dochádza k neuvedomeným i vedomým úpravám v smere spisovnosti.

Tendenciu uviesť do súladu so spisovným jazykom, príp. aj s pravopisom staré krajové alebo rodinné zvyklosti pozorujeme aj v iných oblastiach Slovenska. Tak *Hanuljak* sa píše *Hanuliak, Kavuljak Kavuliak, Kalinčák Kalinčiak, Nedeljak Nedeliak, Tuot Tót, Steller Šteliar* a pod. (Kedysi môjmu 70-ročnému otcovi vydali obč. preukaz s podobou *Uhliar* a v takej starobe si to už ani neuvedomil, hoci doklady na podobu *Uhlár* sú už od začiatku 19. storočia. Takýmto zásahom sa jeden brat píše *Uhlár* a druhý *Uhliar*.)

Všetky takéto samovoľné úpravy priezvisk sú síce v rozpore s úradnými pokynmi a predpismi, ale sú skutočnosťou, prejavom živých tendencií v samom jazyku a národnej spoločnosti, ale aj istej administratívnej praxe (rozdielnej podľa oblastí a iných vplyvov). Ak oznamovateľ na úrade (MNV, škola, Verejná bezpečnosť) výslovne nežiada rešpektovať rodinný úzus v písaní priezviska, úradník zavše i pri predložení úradných dokladov podľa svojho všeobecného i jazykového vzdelania, najmä v zhode so skutočnou výslovnosťou priezvisk vo svojom prostredí ľahko napíše *Páchnik* i *Pachník, Púčik* i *Pučík, Pramar* i *Pramár, Červenák* i *Červeňák, Saček* i *Sáček, Púchy* i *Puchý, Ľúby* i *Ľubý, Krajči* i *Krajčí, Piovarči* i *Pivovarčí*, nevraviac už o zapisovaní mien cudzieho pôvodu (*Vajs, Veis, Weiss* a pod.).

Záverom nášho pozorovania možno o otázke zapisovania priezvisk v úradných záznamoch povedať, že neprekvapuje istý zjavný pohyb a vývin. Vo viacerých prípadoch i typoch priezvisk badať, že sa potláčajú niektoré nárečové hláskoslovné javy a uplatňujú sa také podoby, ktoré sa viac alebo menej zhodujú s príslušnou podobou priezviska podľa systému spisovného hláskoslovia (a pravopisu).

2. Závažná je aj druhá časť problematiky priezvisk, a to otázka vysúvania vkladného *e* a *o* pri skloňovaní priezvisk mužského rodu, potom pri prechyľovaní priezvisk v ženskom rode a takisto pri tvorení vzťahových privlastňovacích príd. mien.

V skloňovaní apelatív istých typov je známy jav, že v nepriamych pádoch sa vysúvajú vkladné hlásky *o, e, ie, á*, takže nastáva striedanie tvarov s týmito hláskami v základných tvaroch a bez nich v iných pádoch a tvaroch, napr. *ovos — ovsa, orol — orla, vietor — vetra, koniec — konca, otec — otca, vrabec — vrabca, pes — psa, chrbát — chrbta* a pod. Kým pri takýchto apelatívach sa táto jazyková zákonitosť dôsledne zachováva, v priezviskách rovnakého znenia a v pomenovaniach od nich odvodených nastávajú svojím spôsobom zložité pomery. V zásade aj tu samohlásky *e* a *o* vypadávajú (*Vrabec — Vrabca, Vrabcová, Vrabcov, vrabcovský* (rod); *Klinec — Klinca, Klincová, Klincov; Parobok — Parobka, Parobková; Svi-*

tok — Svitka, Svitková a pod.), no pri niektorých druhoch priezvisk vznikajú rozpory. Dôsledkom toho je, že v jazykovej praxi sa pri priezviskách stretáme so zachovávaním stavu, aký je v apelatívach (s vynechávaním vkladnej hlásky *o, e*), ale v tých istých priezviskách aj so zanedbávaním vysúvania týchto hlások, napr. *Hudec — Hudca, Hudcová,* inokedy *Hudeca, Hudecová; Dudok — Dudka, Dudková,* ale aj *Dudoka, Dudoková* a pod.

Tieto javy sa neraz zaznamenávajú v základných gramatických dielach a v pravopisných príručkách. Uvádzajú sa doklady na zhody i nezhody medzi skloňovaním apelatív a priezvisk. Zisťujú sa najmä nezhody medzi nimi. Potvrdzuje sa, že i priezviská (tak ako všetky vlastné mená) sú osobitnou kategóriou, patria do antroponymiky, ktorá má do istej miery vlastný vývin.

Hoci v mnohých prípadoch je súvislosť priezviska s apelatívom veľmi zreteľná, priezvisko slúži už iba na identifikáciu a na vecný obsah sa už nedbá, aspoň bežne nevystupuje do popredia vo vedomí používateľov, porov. *koza — Koza, zajac — Zajac, capko — Capko, baran — Baran, hlava — Hlava, pravda — Pravda, knieža — Knieža, cisár — Cisár, zeman — Zeman, kohút — Kohút, sliepka — Sliepka, tchor — Tchor, líška — Líška, hriadeľ — Hriadeľ, kapusta — Kapusta, slivka — Slivka, cibuľa — Cibuľa, mrkvička — Mrkvička, petruška — Petruška* a pod. Táto súvislosť pôsobí do istej miery, aj to nie vždy, pri prvom stretnutí s nositeľom takéhoto priezviska a vyvoláva rozličné pocity, kým v inom kontexte býva neraz zdrojom úvah (nomen — omen: meno — znak, rozumej charakteristický znak), zavše aj zábavy alebo výsmechu. Nepochybne akási identita veci alebo vlastnosti pri takomto metaforickom pomenovaní jestvovala u prvého nositeľa priezviska (do konca 18. storočia sa používal termín *prímeno,* lebo priezviská neboli celkom fixované, úradne záväzné) a zavše znovu naliehavo vystupuje do pozornosti (preto zákon povoľuje zmenu priezviska, najmä ak nositeľovi spôsobuje spoločenské ťažkosti). Inokedy sa však už identita priezviska s apelatívom skoro stratila, priezvisko sa pre okolie stalo iba značkovým pomenovaním.

Stratou identity veci a vlastnosti s priezviskom sa vysvetľuje aj narušanie pravidelnosti pri vysúvaní, resp. nevysúvaní samohlásky *o* alebo *e* v skloňovaní mužských priezvisk a pri ich prechyľovaní do ženského rodu. Tomuto javu chceme venovať väčšiu pozornosť i z hľadiska jazykovej praxe u používateľov alebo osobitne aj v praxi úradov (matričné úrady, oddelenia Verejnej bezpečnosti, školy), ktorých prax podstatne ovplyvňuje vývin neraz aj neželateľným smerom.

Predovšetkým ide o priezviská so zakončením na *-ok, -ek* a *-ec.*

Kým apelatívum *hudec* nemožno skloňovať ináč ako s alternáciou *e/o,* veď tvary *hudci, hudcov, hudcom, o hudcoch* a pod. i vplyvom piesní *(Išli*

hudci horou ... ku hudcom bežala; Dneska mi hudci hudú, zajtra ma vešať budú) sú dostatočne známe a udržujú sa aj v tých oblastiach, kde slovo *hudec* ustúpilo pomenovaniu *muzikant* alebo *hudák* (hudobník), v priezviskách sa stretáme aj s tvarmi so zachovávaním ináč pohyblivého *-e-*, teda *Hudec — Hudeca, Hudecová.* Obdobne je to aj s priezviskom *Posol,* kde popri tvaroch *Posla, Poslová* porušením súvislosti s apelatívom *posol* sa vyskytujú aj tvary *Posola, Posolová* a pod.

Výsledky tohto procesu nie sú rovnaké vo všetkých oblastiach Slovenska.

V západoslovenskej nárečovej oblasti, najmä na Záhorí, sú pravidelné iba tvary *Mrázek — Mrázka, Mrázková, Chládek — Chládka, Chládková, Sládek — Sládka, Sládková, Saček — Sačka, Sačková, Svitek — Svitka, Svitková,* lebo v tejto oblasti sa pociťuje súvislosť s apelatívami (v nárečovej podobe) *mrázek, chládek, sládek, saček, svitek* a pod.

Obdobne na strednom Slovensku sú pochopiteľné iba podoby *Chládok — Chládka, Chládková, Svitok — Svitka, Svitková, Prídavok — Prídavka, Prídavková, Pastorok — Pastorka, Pastorková, Parobok — Parobka, Parobková, Oškvarok — Oškvarka, Oškvarková, Bobok — Bobka, Bobková* a pod.

Situácia je však na Slovensku zložitejšia, lebo tu máme prechodné nárečové oblasti a oddávna jestvoval pohyb obyvateľstva z jednej nárečovej oblasti do druhej. Pri presťahovaní sa zavše odlišná forma priezviska v novom prostredí stáva takou neobyčajnou, že nastáva porušenie súvislosti priezviska s apelatívom. Napríklad popri význame apelatíva *bobok* (nár. *bobek),* známeho najmä v spojeniach *bobkový list, ovčie bobky, kozie bobky* (výtrusy) i na stredné Slovensko prenikajú priezviská *Bobek* z inej oblasti a potom sa zjavujú tvary *Bobeka, Bobeková,* v nestredoslovenskej oblasti zasa podoby *Boboka, Boboková* (od *Bobok*), ktoré sa potom spätne vracajú do stredoslovenskej oblasti.

Z hornej Oravy a Kysúc prenikajú migráciou obyvateľstva podoby priezvisk (z deminutív osobných mien) *Lacek, Janek, Bartek, Florek, Todek, Rendek, Furdek, Jacek,* a obdobne *Hrdek, Tvrdek, Židek, Zúbek, Volek, Vlček* — proti bežným tvarom *Lacko, Janko, Bartko, Rendko, Jacko, Hrdko, Židko, Vlčko* a pod. Ak od podôb *Lacko, Bartko, Vlčko* a pod. sú bežné pri skloňovaní a prechyľovaní podoby a tvary *Lacka, Lacková; Bartka, Bartková; Vlčka, Vlčková* a pod., od nezvyčajných tvarov *Lacek, Florek, Janek* sa uplatňujú podoby bez vysúvania *e,* teda *Laceka, Laceková; Janeka, Janeková, Števeka, Števeková, Jureka, Jureková* a pod.

Bez významu nie je vypozorovaná skutočnosť, že komplikácie so skloňovaním mužských priezvisk a s tvorením ženských priezvisk prechyľovaním bez vynechávania *o* a *e* najčastejšie nastávajú pri dvojslabičnom základe takýchto priezvisk, akoby v takýchto prípadoch vo vedomí nie-

ktorých príslušníkov našej jazykovej pospolitosti prevládala snaha nemeniť hláskový základ priezviska nad súvislosťou s jasne pociťovaným základom slova (hoci nie vždy).

Dakedy sa argumentovalo napr. aj tým, že *e* nevypadáva, ak by vznikla ťažko vysloviteľná skupina spoluhlások alebo skupina spoluhlások, ktorá sa vnútri slova nevyskytuje, preto je vraj *Furdek — Furdeka, Bartek — Barteka, Barteková.* Lenže máme aj priezvisko *Bartko, Brtko, Hrtko* a od nich sú možné iba tvary *Bartka — Bartková, Brtka — Brtková, Hrtka — Hrtková.*

V literárnych príručkách a dejinách literatúry je dobre známe meno realistického prozaika a novinára *Antona Bielka* (základný tvar *Bielek,* žen. priezvisko *Bielková*). Takisto aj priezvisko *Bialek* sa prechyľuje: *Bialková.*

Medzi prvých historikov mesta Žiliny patrí *Ľudovít Stárek.* V diele Žilina v minulosti a dnes (1963) súčasný historik R. Marsina poznamenáva, že „podľa Stárka" sa v Žiline spievala začiatkom 19. storočia pieseň Ó, Morena, Morena... Teda *Stárek — Stárka, Stárková.*

V Bratislave je *Májkova ulica,* pomenovaná na počesť interbrigadistu z Ružomberka *Jozefa Májka,* ktorý zahynul v Španielsku. V Ružomberku je však *Májekova ulica.* Ružomberčanom je skloňovanie *Májek, Májka, Májkovi* (s vynechávaním vkladného *e*) cudzie. Obdobne je to v Ružomberku s priezviskami *Chládek, Houdek, Smolek, Stašek, Jurek, Pávek, Božek.* Tvar *Houdka* mi v redakciách v Bratislave opravujú tiež na *Houdeka.*

Častá frekvencia priezvisk *Miroslava Válka* a *Bohuslava Chňoupka* v rozhlase, televízii a novinách intenzívne posúva aj do vedomia Stredoslovákov tieto tvary bez vkladného *e (Válek, Válka, Válkovi, Válkova tvorba,* obdobne *Chňoupek, Chňoupkova literárna a štátnická činnosť),* ale neraz i tu počujeme tvary *Váleka, Chňoupeka* a pod.

V tomto smere vplyv bratislavského kultúrneho centra je veľmi osožný. Poučný je aj osobný príklad samého M. Válka. Keď r. 1962 po čitateľskej besede v Ružomberku podpisoval svoje knihy účastníkom besedy, zastavil sa pri priezvisku Jozef Mlacek (ide o jazykovedca-frazeológa) a s dôrazom povedal a napísal: „Súdruhovi profesorovi Jozefovi Mlackovi priateľsky M. Válek." A je to aj v zhode s miestnym úzom v Tepličke nad Váhom, odkiaľ J. Mlacek pochádza.

Charakteristický je aj spôsob skloňovania priezvisk futbalistov Dukly Praha *(Samek, Vízek)* v reportážach Karola Poláka. Tvary *Samka, Vízka, Samkovi, Vízkovi, (strely) Samkove, Vízkove* sú správne, zhodné v spisovnej češtine i spisovnej slovenčine. Kultivovaný prejav K. Poláka môže slúžiť dobrým príkladom aj pre Stredoslovákov.

To isté platí o priezvisku *Marek.* Ak skloňujeme osobné meno *Marek*

s vypúšťaním *e*, teda *Marka, Markovi,* ťažko možno obhájiť skloňovanie priezviska *Marek, Mareka, Marekovi* a žen. priezvisko *Mareková.*

V tomto článku nemožno prebrať všetky rozdielnosti, ktoré vznikajú pri skloňovaní mužských priezvisk a pri tvorení prechýlených ženských priezvisk z mien zakončených na *-ok, -ek* a *-ec.* Morfológia slovenského jazyka (1966) v tejto otázke formulovala už dávnejšie známe pravidlo takto: „V priezviskách, ktoré sa končia na *-ec, -ek, -ok* samohlásky *e* a *o* vypadávajú podobne ako pri všeobecných podstatných menách, najmä ak je tu živá súvislosť so základom všeobecného podstatného mena alebo iného vlastného mena (priezviska, obyvateľského mena, zemepisného vlastného mena)" (s. 76).

Problematickou ostáva otázka ž i v e j súvislosti. Napr. pri priezvisku *Hudec* človek i so základným vzdelaním pozná, že súvisí s apelatívom *hudec (hudci, hudcom),* v ktorom *e* vypadáva. A predsa mnohí príslušníci rodín s priezviskom *Hudec* neuznávajú zásadu o zhode tohto priezviska s apelatívom a zväčša trvajú na tvaroch s nevysunutým *e (Hudeca, Hudecová).* Zaiste treba byť citlivý k rodinným zvyklostiam, domácim tradíciám a individuálnym postojom nositeľov priezvisk, treba mať potrebný takt pri navodzovaní zásad slovotvornej sústavy a pravidla o vkladnom *e, o.* Nadávame sa však, že úrady a školy aj napriek tomu majú dbať, aby sa vhodným spôsobom uplatňovala tendencia, ktorá podporuje upevňovanie vzťahu priezviska s apelatívami a inými vlastnými menami a rešpektovanie slovotvorných princípov spisovného jazyka, teda aj tvary *Hudec — Hudca, Hudcová; Škulec — Škulca, Škulcová; Škorec — Škorca, Škorcová; Vernárec — Vernárca, Vernárcová*[1] (od obyvateľského mena podľa miestneho názvu *Vernár*).

Na západnom Slovensku s presahom aj na stredné Slovensko sú pomerne časté priezviská deminutívnej podoby typu *Sedláček, Zemánek, Suchánek, Tomášek, Tománek, Žilínek, Kompánek, Galvánek, Štefánek, Jelínek, Poláček* a pod., v ktorých pri skloňovaní a prechyľovaní *e* vypadáva. I Nepadoslovákom so základným vzdelaním je zrejmé, že ženské podoby od týchto priezvisk sú *Sedláčková, Zemánková, Suchánková, Tomášková, Tománková, Žilínková, Kompánková, Galvánková, Štefánková, Jelínková,*

---

[1] Žiačka z Liptovskej Tepličky, ktorá si na vysvedčení priniesla znenie priezviska *Vernárecová,* dala sa poučiť, že jej priezvisko je z obyvateľského mena podľa blízkej dediny (*Vernár,* nárečovo *Vernarec,* žen. *Vernarcová;* spisovná podoba *Vernárčan, Vernárčanka*) a potom si vždy písala *Vernárcová.* — Iná žiačka *Balažecová* z Partizánskej Ľupče nebola ochotná prijať výklad, že ide o obyvateľské meno podľa osady *Balaže.* Jej matka argumentovala predpismi matriky.

Potočková, kým tvary s nemenným základom (so zachovaním *e Žilíneková, Štefáneková* a pod.) sa pociťujú ako nespisovné. Ak sa priezviská tohto druhu vyskytujú aj v stredoslovenskom prostredí, v ktorom nie sú zo slovotvorného hľadiska domáce (porov. priezviská *Zemaník, Jeleník, Tomášik, Sedliačik* a pod.), úrady a školy majú vhodne podporovať slovotvorné postupy a tvorenie tvarov podľa zásad spisovnej slovenčiny.[2] Obdobne je to aj s priezviskami typu *Šostronek — Šostronka, Šostronková; Havránek, Havránka, Havránková.*

Zavše sa však nedomyslením uprednostňuje nesprávna zásada o nemennosti základu priezviska a o potrebe dôslednej zhody základu ženského priezviska s mužským a v rozpore so zákonitosťami spisovnej slovenčiny, ako aj rodinného úzu nesprávne poučený úradný činiteľ autoritatívne uplatňuje nesprávny tvar. Nemalo sa stať, aby sa na MsNV i proti vôli rodičov priezvisko dievčaťa zapísalo v podobe *Sviteková,* hoci aj domácnosť vravia *od Svitka, do Svitkov, Svitkovci, Svitková.* Obdobne inžinierka *Poláčková* darmo protestovala na oddelení VB proti zapisovaniu jej priezviska v podobe *Poláčeková.*

Je pomýlená požiadavka, aby z podoby ženského priezviska bola d hlásky a písmena zjavná základná podoba mužského priezviska. Ako ženské priezviská *Hanková, Šušková* môžu byť od mužských priezvisk *Hank* i *Hanko, Šuška* i *Šuško,* obdobne podoby *Štefanková, Matušková* môžu by od mužských priezvisk *Štefanka, Štefanko, Štefanek, Matuška, Matuš* a pod. Je nepochopiteľné, ak som na vysvedčení zo ZDŠ našiel podpis učiteľky *Bakaová* (lebo vraj jej otec nie je *Bako* ani *Bak,* ale *Baka*).

Jazyk je živý organizmus. Spisovný jazyk má zjednocujúcu funkciu v otázke skloňovania priezvisk a tvorenia ženských priezvisk prechyľovaním. Máme plné pochopenie pre jazykové svojskosti, ale ak sa v oblasti stredného Slovenska prejavujú tendencie pokladať tvary bez pohyblivých samohlások *o, e* za osobitnú slovenskú svojskosť, treba konštatovať, že to pomýlené. Namiesto toho je vhodné primerane upevňovať integrujúci vplyv spisovného jazyka so zachovávaním zákonitostí slovenského hlásk slovia a slovotvorných zásad spisovnej slovenčiny aj v oblasti skloňovan

---

[2] Poslucháčka filozofie z Prešova, vynikajúca recitátorka prózy *Jela Chládeko* (pôvodom vari z Brezna) na námietku, prečo si nepíše *Chládková,* odpovedala s r pakmi, ale vtipne, že sa to vyrieši — vydajom (teraz *Jela Timková* v Michalovciac Od priezviska *Jariabek* je prípustný len tvar *Jariabka, Jariabková* (súvisí s ape tívom vtáka *jariabka,* 1. pád *jariabok).* Známe je meno bratislavského herca *Ondr Jariabka* i *Zuzky Jariabkovej.* Ale v Hybiach, kde O. Jariabek vyrástol (otec žel ničiar sa bol sem prisťahoval z Kysúc, preto podoba priezviska s nárečovým kysucký zakončením *-ek*), jeho sestra učiteľka si písala *Jariabeková* a ostatní učitelia opon vali, keď som v prejave používal spisovné tvary (mne dovtedy jedine známe) *Jariab ková, Jariabka, Jariabkovi,* hoci sú to v spisovnej slovenčine jedine prípustné tvar (porov. § 63 Pravidiel slovenského pravopisu, kap. Ženské priezviská).

priezvisk a tvorenia ženských priezvisk. Pôsobením spisovného jazyka treba prekonávať nejednotnosť nestredoslovenských i stredoslovenských nárečových vplyvov. Bude to len na osoh rozvíjaniu kultúry spisovnej slovenčiny.

Literatúra

KNAPPOVÁ, M.: O jméně a příjmení z hlediska praxe. Naše řeč, 53, 1970, s. 251–264.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 76–78.

PAULINY, E. – RUŽIČKA, J. – ŠTOLC, J.: Slovenská gramatika, 5. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 174.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. 9. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 48, 53.

Doc. dr. K. Habovštiaková päťdesiatročná

V máji 1979 sa dožíva päťdesiatich rokov docentka slovenského jazyka na Pedagogickej fakulte v Nitre PhDr. Katarína Habovštiaková, CSc. Pri tejto prvej významnej životnej zastávke môžeme urobiť predbežné zhodnotenie doterajšej činnosti našej jubilantky.

K. Habovštiaková sa narodila 18. 5. 1929 v učiteľskej rodine v Jasovskom Podzámku, okr. Košice. Zdá sa, že z rodičovského domu si odniesla do života záujem o materinský jazyk a jeho zveľaďovanie, ako aj húževnatosť, pohotovosť i tvorivý nepokoj. Základné vzdelanie získala v Čope, Košiciach a v Bratislave. v Bratislave absolvovala gymnázium, v r. 1947–1951 študovala na Filozofickej fakulte UK v Bratislave slovenskú a ruskú filológiu (z francúzskeho jazyka urobila I. štátnu skúšku); v letnom semestri r. 1948 bola na študijnom pobyte v Belehrade. V r. 1952 bola promovaná na doktorku filozofie na základe dizertačnej práce „Systém slovesa v Žilinskej knihe". V r. 1962 získala hodnosť kandidátky filologických vied (kandidátskou dizertačnou prácou „Bernolákova kodifikácia spisovnej slovenčiny"). Po ukončení vysokoškolského štúdia pracovala K. Habovštiaková najprv ako redaktorka v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve. Pre jej vedecký rozvoj najviac znamenala vyše dvadsaťročná práca v Jazykovednom ústave ĽŠ SAV. Od 1. 2. 1974 pôsobí na Pedagogickej fakulte v Nitre (tu sa habilitovala na odbor dejiny slovenského jazyka a dialektológia).

Do pomerne širokého okruhu pracovných záujmov K. Habovštiakovej patrí vývin slovenského jazyka, dejiny spisovnej slovenčiny, dialektológia, lexikografia spisovnej slovenčiny i niektoré aktuálne otázky jazykovej kultúry a jazykovej výchovy.

Od analýzy historických jazykových pamiatok a charakteristiky jazykového i jazykovedného prínosu dejateľov z doby národného obrodenia prešla k osvetľovaniu širších problémov formovania kultúrnej a spisovnej slovenčiny. Podrobnejšie sa zaoberala jazykom Žilinskej knihy, inventára Oravského hradného veľkostatku z r. 1611, jazykom listov M. Hradského z r. 1614–1619. Jazykové pamiatky si všíma nielen z jazykovej, ale aj z kultúrnohistorickej stránky. Na oravský inventár a listy M. Hradského pozerá ako na pamiatky „v podstate nárečové" (Jazykovedné štúdie, *2*, 1957, s. 206), preto ich porovnáva so súčasným nárečovým stavom a skúma aj vzťah ich jazyka k češtine. V novších prácach už vychádza z pojmu kultúrneho jazyka. Zaoberala sa jazykom H. Gavloviča, Radlinského učebníc, z jazykového hľadiska hodnotila almanach Zora, osvetľovala Hollého a Hattalov vzťah k Bernolákovej kodifikácii. Najcennejším príspevkom K. Habovštiakovej k dejinám spisovnej slovenčiny je rozsiahla monografia *Bernolákovo jazykovedné dielo* (1968). K. Habovštiaková v nej podala podrobnú charakteristiku Bernolákovho kodifikátorského diela. Po prehľade starších názorov na Bernolákovu spisovnú slovenčinu osvetľuje jej vznik vo svetle súčasných vedeckých poznatkov. Autorka najprv začleňuje A. Berno-

láka do vývinu slovenskej jazykovedy a osvetľuje jeho pracovnú metódu. Potom analyzuje pravopis, gramatickú stavbu a dôkladne rozoberá najmä slovnú zásobu Bernolákovej spisovnej slovenčiny na základe jeho jazykovedných diel. Zaoberá sa aj prameňmi Bernolákovej kodifikácie. Bernolákovo jazykovedné dielo skúma vo vzťahu k staršej českej a slovenskej literárnej tradícii (pričom sleduje podiel češtiny na formovaní Bernolákovej spisovnej slovenčiny) a vo vzťahu ku kultúrnej západoslovenčine. Podrobne osvetľuje vzťah medzi Bernolákovou a Bajzovou slovenčinou i pomer Bernolákovej kodifikácie spisovnej slovenčiny k slovenským nárečiam. K. Habovštiaková ukázala, že Bernolákovo dielo má aj širší kultúrno-historický a národno-politický dosah. Bernolákovčina zohrala pozitívnu úlohu i pri formovaní štúrovskej slovenčiny a v ďalšom vývine slovenského spisovného jazyka.

Ako pracovníčka JÚĽŠ SAV bola K. Habovštiaková členkou kolektívu Slovníka slovenského jazyka a potom členkou kolektívu, ktorý chystá Historický slovník slovenského jazyka. Je spoluautorkou III. a IV. dielu *Slovníka slovenského jazyka* (1963, 1964) a ukážkového zošita *Slovenského historického slovníka z predspisovného obdobia* (1973). Lexikografické spracúvanie slovnej zásoby spisovnej slovenčiny jej priblížilo problematiku rozvíjania a organizácie spisovnej lexiky. Práca v oddelení dejín jazyka, aktívny podiel na heuristickom výskume a na vypracúvaní koncepcie SHS poskytlo K. Habovštiakovej toľko bádateľských podnetov, že toto obdobie bolo zatiaľ v jej tvorivom úsilí najplodnejšie.

V súvislosti s archívnym výskumom slovenských historických písomností uvažovala o dôležitosti jazykových pamiatok v Maďarsku pre SHS, o význame výskumu historických písomností pre štúdium slovensko-poľských jazykových kontaktov. Osvetľovala rozličné stránky kultúrnej slovenčiny (napr. vzťah slovenčiny a češtiny, význam češtiny a latinčiny pre formovanie kultúrneho jazyka Slovákov, náboženská literatúra ako prameň poznania kultúrnej slovenčiny), uvažovala o synonymách v staršej slovenskej slovnej zásobe, načrtla problematiku vývinu slovenskej lexiky a podala charakteristiku slovnej zásoby v 80. rokoch 19. storočia (*Slovenčina na rozhraní 19. a 20. storočia*, 1973). Širšie zameranie má aj článok *Niektoré sémantické zmeny vo vývine slovanských jazykov* (1969). Z metodickej stránky zasluhujú pozornosť príspevky *K otázke významu lexikálnej jednotky* (1973), *Názvy členov rodiny a príbuzenstva v slovenčine* (1977). Do oblasti jazykových kontaktov patrí výskum chorvátskych jazykových prvkov v Kukučínovej dalmatínskej tvorbe.

Dialektologické záujmy, ktoré sa u K. Habovštiakovej prejavili už na začiatku jazykovednej práce (výskum v 76 obciach pre Atlas slovenského jazyka I), sa upevnili jej manželstvom s dialektológom Antonom Habovštiakom. Ich spoluprácа priniesla pozitívne výsledky. Ako kladnú metodickú črtu treba pripomenúť, že pri osvetľovaní otázok z dejín jazyka K. Habovštiaková hľadá oporu a nadväznosť v stave nárečí. Uvítať treba lexikografické spracúvanie rozsiahleho materiálu k slovníku oravských nárečí, ktorý zozbieral A. Habovštiak.

Príležitostne sa K. Habovštiaková zaoberá aj otázkami z oblasti onomastiky. Zaoberá sa najmä slovenskými staršími rodnými menami (u A. Bernoláka, zaniknuté hypokoristiká, rodné mená z hľadiska medzijazykových kontaktov). Vo Večerníku vedie rubriku populárnych výkladov rodných mien. Spracovala apelatíva označujúce terénne názvy ako základ chotárnych názvov na Orave (v zborníku materiálov zo 6. slovenskej onomastickej konferencie, 1976).

K. Habovštiakovej sú blízke otázky jazykovej kultúry a jazykovej výchovy. Z týchto okruhov publikovala početné drobnejšie príspevky v časopise Slovenská reč, Kultúra slova, v jazykovej poradni Čs. rozhlasu, v dennej tlači a v populárnych periodikách. Osobitne treba spomenúť spoluautorstvo na učebniciach slovenčiny pre maďarských spoluobčanov (*Slovenčina pre ľudové kurzy I–II*, 2 vydania) a na konverzačnej príručke maďarčiny (*Konverzačná príručka maďarčiny pre pokročilých*, 2 vydania) a slovenčiny (*Szlovák társalsági kézikönyv*). K. Habovštiaková vedie jazykový kútik v časopise Priateľ s vyučovacím jazykom maďarským. Pre Dvončovu Bibliografiu slovenskej jazykovedy za roky 1957–1960 a za roky 1961–1965 spracovala články napísané po maďarsky.

O výsledkoch svojej vedeckovýskumnej práce prednášala na viacerých jazykovedných konferenciách doma i v zahraničí. Niektoré jej štúdie vyšli v MĽR, NDR a v Juhoslávii.

Jubilantke K. Habovštiakovej želáme veľa zdravia, osobnej pohody a dobrého sústredenia pri realizovaní ďalších bádateľských zámerov.

V. Blanár

Súpis prác doc. dr. Kataríny Habovštiakovej za roky 1950–1978

Bibliografia jazykovedných prác K. Habovštiakovej je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie v odborných jazykovedných a iných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy a pod. Súhrnne sa v jednom hesle uvádzajú (hniezdujú) (1) menšie príspevky o tej istej problematike, (2) referáty o tej istej práci publikované toho istého roku, (3) drobné príspevky, ktoré v príslušnom roku vyšli v tom istom ročníku časopisu, v tej istej rubrike alebo v tej istej publikácii, (4) správy v tom istom ročníku časopisu, v tej istej rubrike alebo v tej istej publikácii, (4) správy uvádza spolupráca, prekladateľská a redakčná činnosť. Názvy jednotlivých prác, časopisov a zborníkov sa zaznamenávajú v pôvodnom pravopise.

1950

Nárečové texty z Viesky nad Žitavou a z Mlynian. – Jazykovedný sborník, *4*, 1950, s. 218–219, 223–227 (spoluzapisovateľka).

1954

Dva príspevky z morfológie Žilinskej knihy. – Jazykovedný časopis, *8*, 1954, s. 168–190.

L. P. Jakubinskij, Istorija drevnerusskogo jazyka, Moskva 1953. – Jazykovedný časopis, *8*, 1954, s. 57–61 (ref.).

Słownik staropolski, Warszawa 1953. – Slovenská reč, *19*, 1954, s. 113–115 (ref.).

P. Király, A keletszlovák Nyelvjárás Nyomtatott Emlékei, Budapest 1953. – Jazykovedný časopis, *8*, 1954, s. 191–196 (recenzia).

Slavistická konferencia na počesť Jozefa Dobrovského. – Jazykovedný časopis, *8*, 1954, s. 136–140 (správa o konferencii českých a slovenských slavistov pri príležitosti 200. výročia narodenia J. Dobrovského, konanej v dňoch 30. 11.–2. 12. 1953 v Prahe; spoluautorka).

1955

Na okraj diskusie o jazyku Žilinskej knihy. – Slavia, *24*, 1955, s. 480–487.

[Diskusné príspevky na konferencii o norme spisovného jazyka, konanej v dňoch 24.–25. 3. 1955 v Bratislave.] — Slovenská reč, *20*, 1955, s. 237–238.
F. Ryšánek, Slovník k Žilinské knize, Bratislava 1954. — Slovenská reč, *20*, 1955, s. 55–58 (recenzia).

1956

Vývin slovenského skloňovania podstatných mien od Štúra. — Slovenská reč, *21*, 1956, s. 241–245.

A. Dostál, Vývoj duálu v slovanských jazycích, zvl. v polštině, Praha 1954. — Slovenská reč, *21*, 1956, s. 122–124 (ref.).
Tvorenie zdrobneniny od slova *dar*. — Slovenská reč, *21*, 1956, s. 128. — Tamže: Mrazené či zmrazené potraviny? (s. 323–324).
O písaní dlhého „ó" v cudzích slovách. — Ľudový rozhlas, *12*, 1956, č. 18, s. 8. — Tamže: Ako tvoríme a skloňujeme privlastňovacie prídavné mená (č. 38, s. 14).
Konferencia o otázkach slovenskej gramatiky a slovníka. — Naša veda, *2*, 1956, s. 88 (správa o pracovnej konferencii o sporných otázkach slovenskej gramatiky a o niektorých problémoch lexikológie, konanej v dňoch 15.–16. 12. 1955 v Bratislave).

1957

Jazykový rozbor pamiatky Inventarium rerum arcis Arvensis z r. 1611. — In: Jazykovedné štúdie. 2. Dialektológia. Red. J. Štolc. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1957, s. 205–285.
Príslovka a častica *priam* v slovenčine. — Slovenská reč, *22*, 1957, s. 168–174.
Tvorenie slov predponou *pri-/prí-* v spisovnej slovenčine. — Slovenské odborné názvoslovie, *5*, 1957, s. 257–266.

Bernolákovo jazykovedné dielo. — Kultúrny život, *12*, 1957, č. 41, s. 4.
B. Varsik, Slovenské listy a listiny z XV. a XVI. storočia I, Bratislava 1956. — Slovenská reč, *22*, 1957, s. 316–318 (ref.).
Škôlka, či školka. — Rozhlas a televízia, *13*, 1957, č. 23, s. 16. — Tamže: Nadväzovať — naväzovať (č. 31, s. 16).
Podstatné mená označujúce ženy v zamestnaní. — In: Jazyková poradňa. Red. G. Horák — J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1957, s. 126–128. — Tamže: Poukážka — nie „poukázka" (s. 135–136). — Zdrobnenina od slova *dar* (s. 136–137). — Privlastňovacie prídavné mená (s. 140–141). — Mrazená zelenina (s. 155). — O slovách typu mrkva, dratva, rakva (s. 157–158). — O prípone 7. pádu množného čísla *-ma/-mi* (s. 158–159). — Tvorenie množného čísla slov typu beloch, černoch, valach (s. 159). — Skrinka, bunka (s. 233–234). — Sneh, či „sňah"? (s. 234–235). — O písaní *ô* v spisovnej slovenčine (s. 238–240).

1958

Niekoľko poznámok o Bernolákovej spisovnej slovenčine. — Jazykovedný časopis, *9*, 1958, s. 70–87.
Slovo *režim* a jeho význam. — Slovenská reč, *23*, 1958, s. 163–165.

Studia Slovaca 1, 1955 — 3, 1957. — Slovenská reč, *23*, 1958, s. 238–240 (ref.; spoluautorka — S menšími obmenami odtlačené aj v Jazykovednom časopise, *9*, 1958, s. 181–188.
Udlabčiť, či udlapčiť? — Slovenská reč, *23*, 1958, s. 59–60. — Tamže: Postrádať, strádať (s. 310–311).
Postlať a ustlať. — Rozhlas a televízia, *14*, 1958, č. 6, s. 13. — Tamže: O používaní predložky *v* a *na* v miestnom význame (č. 25, s. 16).

1959

Bernolákova spisovná slovenčina v praxi. (Rozbor Bernolákovej kázne.) — Jazykovedný časopis, *10*, 1950, s. 151–161.

Sloveso *vytvoriť* v spisovnej slovenčine. — Slovenská reč, *24*, 1959, s. 157—160.

Ľ. Matulová — M. Filkusová — O. Malíková, Konverzačná príručka ruštiny, Martin 1958. — Slovenská reč, *24*, 1959, s. 372—373 (ref.).

1960

Slovenčina a ľudové kurzy. Zv. 1.—2. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1960. 8°. 187, [3] s. + 181, [2] s. — 2. vyd.: 1962 (spoluautorka).

Chorvátske jazykové prvky v Kukučínovej dalmatínskej tvorbe. — In: Jazykovedné štúdie. 5. K jazyku a dielu Martina Kukučína. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960, s. 199—222.

Z výskumu dejín slovenského jazyka. — Informačný bulletin pre jazykovedné otázky, *1*, 1960, č. 2, s. 3—6.

Významné dielo slovenských jazykovedcov. [Veľký rusko-slovenský slovník 1, Bratislava 1960.] — Ľud, 27. 8. 1960, s. 4 (ref.).

Významné dielo slovenských jazykovedcov. [Slovník slovenského jazyka 1, Bratislava 1959.] — Piešťany — kúpeľný časopis, *1*, 1960, s. 86—87 (ref.).

Kiadják a szlovák nyelv értelmező szótárát. [Vydajú výkladový slovník slovenského jazyka.] — Új szó, 20. 2. 1960, s. 7.

Vyšiel II. diel Jazykovej poradne. [Jazyková poradňa 2, Bratislava 1960.] — Ľud, 17. 9. 1960, s. 5. — Ďalší autorkin referát o tej istej publikácii: Pravda, 1. 10. 1960, s. 4.

Hnetač, či miesič? — Slovenská reč, *25*, 1960, s. 313—314. — Tamže: Nátierka, nie „pomazánka" (s. 314). — Utierka, nie „uterka" (s. 315).

Tvar 2. p. mn. č. názvu *Vyhne*. — Pravda, 22. 10. 1960, s. 4. — Tamže: Zavažie — Závažie (5. 11., s. 4). — „Kliniec" — klinec (3. 12., s. 4). — Poslovenčiť (24. 12., s. 4).

O názvoch petržlenu. — In: Jazyková poradňa. 2. Red. G. Horák — J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1960, s. 23—24. — Tamže: O dennom poriadku čiže o „režime dňa" (s. 46—48). — O výraze *na tvári miesta* (s. 56—57). — Postlať a ustlať (s. 81—82). — O domáckych menách typu „Viki" (s. 118—119). — Nadväzovať a naväzovať (s. 133—134). — O gramatickom čísle mien plodín (s. 140—141). — Prísť na niečo a prísť k niečomu (s. 164—165). — Škôlka, či „školka"? (s. 246—247).

1961

Konverzačná príručka maďarčiny pre pokročilých. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1961. 12°. 324, [1] s. — 2. vyd.: 1967 (spoluautorka).

Jazykový rozbor listov M. Hradského z r. 1614—1619. — In: Jazykovedné štúdie. 6. Štúdie a pramene k dejinám jazyka slovenskej národnosti. Red. E. Pauliny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1961, s. 67—117.

Z problematiky odborného jazyka v Maďarsku. [1. L. Grétsy, Műszaki nyelvünk védelmében, Magyar Nyelvőr, *84*, 1960, s. 409—417. — 2. M. Kovalovszky, A Műszaki Értelmező Szótár szakmai és nyelvi problémáról, ibid., s. 417—421.] — Slovenské odborné názvoslovie, *9*, 1961, s. 157—159 (ref.).

O kultúre odborného jazyka. [L. Grétsy, A műszaki nyelv művelésének útjai, Magyar Nyelvőr, *85*, 1961, s. 1—14.] — Slovenské odborné názvoslovie, *9*, 1961, s. 286—287 (ref.).

Voňať — voněti. — Pravda, 7. 1. 1961, s. 4. — Tamže: Používanie prísloviek *zas, zasa, zase* (14. 1., s. 4). — Slovo *mierenka* (1. 7., s. 4). — Správne podoby oslovení pre ženy (4. 11., s. 4).

1962

Szlovák társalgási kézikönyv. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962. 8°. 364 s. (spoluautorka).

Podiel češtiny na formovaní Bernolákovej spisovnej slovenčiny. — In: Slavica Pragensia. 4. (Acta Facultatis Carolinae. Philologica. 3.) Red. V. Barnet et al. Praha, Universita Karlova 1962, s. 551—556.

Pramene Bernolákovej kodifikácie spisovnej slovenčiny. — Studia Slavica, *8*, 1962, s. 313—337.

Význam Bernolákovho jazykovedného diela v dejinách spisovnej slovenčiny. — Slovenská reč, *27*, 1962, s. 321—333.

Vzťah slovnej zásoby Bernolákovho Slovára k slovenským nárečiam. — Jazykovedný časopis, *13*, 1962, s. 138—145.

K charakteristike slovnej zásoby a terminológie u Bernoláka. — Československý terminoloický časopis, *1*, 1962, s. 321—331.

Anton Bernolák. — Kultúrny život, *17*, 1962, č. 40, s. 8 (jubilejný článok k 200. výročiu narodenia A. Bernoláka). — Ďalší autorkin príspevok k tomu istému jubileu: Bernolákovo jazykovedné dielo, Ľud, 3. 10. 1962, s. 4.

1963

Slovník slovenského jazyka, Zv. 3. P — R. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963. 8°. 911, [1] s. (spoluautorka).

Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica, 14, 1962. — Jazykovedný časopis, *14*, 1963, s. 188—190 (ref.).

Anton Bernolák. — In: Slovník českých a slovenských slavistov. Ukážky hesiel. Materiál pre diskusiu na V. medzinárodnom sjazde slavistov v Sofii. Red. M. Kudělka za spolupráce A. Popoviča. Brno — Bratislava, Slovanský ústav ČSAV — Československo-sovietsky inštitút SAV 1963, s. 11—18.

1964

Slovník slovenského jazyka. Zv. 4. S — U. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964. 8°. 759, [1] s. (spoluautorka).

Zur Frage der Würdigung von A. Bernoláks sprachwissenschaftlichen Werk. — In: Beiträge zur Geschichte der Slowakistik. Red. H. H. Bielfeldt — K. Horálek. Berlin, Akademie-Verlag 1964, s. 208—225.

Bernolákovo jazykovedné dielo. — In: K počiatkom slovenského národného obrodenia. Red. J. Tibenský. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964, s. 143—170.

Zoologická terminológia v prírodovedných dielach Grossingera a Kraľovanského. — In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 16. Časť A. 1964. Red. E. Pauliny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964, s. 173—182.

Príprava archívu pre výskum slovenskej slovnej zásoby. — Informační bulletin pro otázky jazykovědné, 1964, č. 5, s. 56—59.

Slovo o tvorbe pre najmenších. — In: Jazyková poradňa. 3. zv. Red. G. Horák — J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964, s. 10—12. — Tamže: Slovesá *vytvoriť, vytvárať* v spisovnej slovenčine (s. 75—76). — Šestonedieľka, šesťnedieľka, šestinedieľka? (s. 108—109). — O používaní predložky *v* a *na* v miestnom význame (s. 186—187).

Univ. prof. J. Stanislav šesťdesiatročný. — Slovenská reč, *29*, 1964, s. 349—351.

1965

Z istorii slov i slovarej. Očerki po leksikologii i leksikografii, Leningrad 1963. — Jazykovedný časopis, *16*, 1965, s. 209—211 (ref.).

Dielo základného významu. [Gramatické dielo Antona Bernoláka. Na vydanie pripravil a preložil J. Pavelek, Bratislava 1964.] — Kultúrny život, *20*, 1965, č. 16, s. 5 (ref.).

1966

K otázke lexikálneho pôsobenia latinčiny na slovenský jazyk v 16.–18. stor. – In: Jazykovedné štúdie. 9. Dejiny a dialektológia. Red. E. Pauliny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 78–90.

J. Butvin, Slovenské národnozjednocovacie hnutie (1780–1848), Bratislava 1965. – Jazykovedný časopis, *17*, 1966, s. 209–212 (ref.).

Poznáte slovo *motel*? – In: Jazyková poradňa. 4. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966, s. 88–89. – Tamže: O menách moderných textilných látok (s. 90–91). – Poznáte slovo *etui*? (s. 91–92). – Je spojenie *predržať železničné vozne* správne? (s. 177–178). – Vzdušnoteplé, či teplovzdušné kúrenie? (s. 232–233).

1967

Cudzie slová v slovenskom spisovnom jazyku. – In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 92–96.

Bernolákov jazykovedný odkaz dnešku. – Kultúra slova, *1*, 1967, s. 321–324.

Dôležitosť jazykovej pripravenosti autorov. – Kultúra slova, *1*, 1967, s. 232–237.

Dieťa a jazyková výchova – Pravda, 25. 11. 1967, s. 2.

Blížia sa Vianoce. – Večerník, 16. 12. 1967, s. 5 (o slovách *Vianoce, Hody* a *Kračún*). – Tamže: O zániku slov (30. 12., s. 5).

Dielo, ktoré nemá obdoby. – Smena, 24. 5. 1967. s. 7 (správa o zasadnutí Medzinárodnej komisie pre Slovanský jazykový atlas, konanom v dňoch 15.–20. 5. 1967 v Smoleniciach). – Ďalšia autorkina správa o tom istom zasadnutí: O jazykovom atlase, Učiteľské noviny, *17*, 1967, č. 26, s. 7.

1968

Bernolákovo jazykovedné dielo. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968. 8°. 443, [2] s.

Slovník slovenského jazyka a Slowár slowenskí, česko-laťinsko-ňemecko-uherskí. – Slovenská reč, *33*, 1968, s. 3–7.

O vzťahu slovenčiny a češtiny v slovenských písomnostiach zo XVI.–XVIII. storočia. – Slavia, *37*, 1968, s. 235–252.

Slovenská náboženská literatúra ako prameň pre poznávanie staršej slovenskej slovnej zásoby. – Jazykovedný časopis, *19*, 1968, s. 150–158.

Význam slovenských jazykových pamiatok v Maďarsku pre Historický slovník slovenského jazyka. – Slovenská reč, *33*, 1968, s. 196–198.

Oravské nárečové prvky v slovenských jazykových pamiatkach zo 16.–18. stor. – In: Zborník Oravského múzea. 1. zv. Red. P. Čaplovič. Banská Bystrica, Stredoslovenské vydavateľstvo 1968, s. 142–156.

O zaniknutých slovách v slovenčine. – Slovenská reč, *33*, 1968, s. 88–96.

O niektorých menách zamestnania. – Kultúra slova, *2*, 1968, s. 145–147.

O slovotvorných možnostiach slovenčiny. – Kultúra slova, *2*, 1968, s. 273–276.

O vyučovaní slovenského jazyka na školách s vyučovacím jazykom maďarským. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, *14*, 1967/68, s. 152–154.

O pôsobení češtiny na slovenčinu. – Kultúra slova, *2*, 1968, s. 305–307. – Tamže: Nielen *vináreň*, ale aj *piváreň* (s. 351–352).

Slovenčina v inzerátoch. – Pravda, 9. 5. 1968, s. 7. – Tamže: O vzťahu slovenčiny k češtine v minulosti a dnes (19. 7., s. 7).

Jar – vesna – pr(e)vesnie. – Večerník, 30. 3. 1968, s. 5. – Tamže: O výstavbe Trávnikov (21. 9., s. 5).

O zaniknutom význame slova *priateľ*. – In: Jazyková poradňa. 5. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 39–40. –

Tamže: Nie, ‚pokoj', ale izba (s. 40—41). — Miesič, nie hnetač! (s. 58—59). — O rozprávke Červená Karkulka alebo Červená Čiapočka (s. 63—64).

1969

Niektoré sémantické zmeny vo vývine slovanských jazykov. — In: Jazykovedný zborník venovaný prof. PhDr. Štefanovi Tóbikovi, CSc., k šesťdesiatym narodeninám. Red. P. Bunganič et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969, s. 65—74, angl. res. s. 74.

Z problematiky slovenských historických synoným. — In: Jazykovedné štúdie. 10. Štolcov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969, s. 198—211.

Frekvencia slov v slovenčine spisovnej a predspisovnej. — Slovenská reč, *34*, 1969, s. 297—302.

Ešte raz o predbernolákovskej slovenčine. — Slovenská reč, *34*, 1969, s. 351—358.

Ján Hollý a jazyková kultúra. — Kultúra slova, *3*, 1969, s. 257—260.

Škola s významnou tradíciou. — Matičné čítanie, *2*, 1969, č. 23, s. 6.

Rovnoprávnosť v jazyku. — Príroda a spoločnosť, *18*, 1969, č. 18, s. 62.

Chystáte sa na hody? — Príroda a spoločnosť, *18*, 1969, č. 21, s. 22.

O rozdieloch medzi slovanskými jazykmi. — Nedeľa, *19*, 1969, č. 13, s. 3.

Z listárne Jazykovedného ústavu Maďarskej akadémie vied. [L. Lörincze — G. Ferenczy — É. Ruzsiczky, Nyelvművelö levelek az Akadémiai Nyelvtudományi Intézetének levelesládájából, Budapest 1964.] — Kultúra slova, *3*, 1969, s. 184—186 (ref.).

Starostlivosť o jazykovú kultúru v Maďarsku. [L. Lörincze, Nyelvőrségen, Budapest 1968.] — Kultúra slova, *3*, 1969, s. 122—124 (ref.).

M. Basaj, Bohemizmy w języku pism Marcina Krowickiego, Wrocław — Warszawa — Kraków 1966. — Slavica Slovaca, *4*, 1969, s. 106—107 (ref.).

Človeka po reči poznáš. [Atlas slovenského jazyka 1, Bratislava 1968.] — Nedeľa, *19*, 1969, č. 23—24, s. 1 (ref.).

O počte a frekvencii slov v slovenčine. [J. Mistrík, Frekvencia slov v slovenčine, Bratislava 1969.] — Večerník, 12. 5. 1969, s. 3 (ref.).

Dobrá rada nad zlato. [Jazyková poradňa 1—5, Bratislava 1960—1968.] — Nedeľa *19*, 1969, č. 13, s. 1 (ref.).

Bidlo. — Kultúra slova, *3*, 1969, s. 249—251.

Samoprvý. — Kultúra slova, *3*, 1969, s. 341—343.

Bude mať Bratislava satelitné mestá? — Večerník, 18. 4. 1969, s. 3. — Tamže: O príbuznosti slovanských jazykov (17. 11., s. 3).

Tri jubilejné konferencie. — Slovenská reč, *34*, 1969, s. 306—308 (správa o konferenciách: 1. o konferencii pri príležitosti 120. výročia smrti J. Hollého, konanej 16. 4. 1969 v Trnave; 2. o konferencii pri príležitosti 90. výročia smrti A. Radlinského, konanej dňa 25. 4. 1969 v Kútoch; 3. o konferencii pri príležitosti 180. výročia narodenia a 110. výročia smrti M. Hamuliaka, konanej v dňoch 12.—13. 5. 1969 na Oravskej priehrade). — Ďalšia autorkina správa o tých istých konferenciách: Tri výročia — tri konferencie, Nedeľa, *19*, 1969, č. 12, s. 2.

1970

Knižné prvky v kultúrnom jazyku slovenskej národnosti. — Jazykovedný časopis, *21*, 1970, s. 202—211.

Jazyk Hugolína Gavloviča. — Slovenská reč, *35*, 1970, s. 79—87.

O jazyku Radlinského učebníc. — In: Letopis Pamätníka slovenskej literatúry 1970. Red. J. Chovan. Martin, Matica slovenská 1970, s. 73—83.

Almanach Zora z jazykového hľadiska. — In: Biografické štúdie. 1. zv. Red. A. Maťovčík. Martin, Matica slovenská 1970, s. 95—106.

Ján Hollý a Bernolákova kodifikácia spisovnej slovenčiny. — In: Letopis Pa-

mätníka slovenskej literatúry 1970. Red. J. Chovan. Martin, Matica slovenská 1970, s. 53–59.

O niektorých zabudnutých slovenských učebniciach a školách. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, *16*, 1969/1970, s. 129–131.

Diskusný príspevok na VI. medzinárodnom zjazde slavistov, konanom v dňoch 7.–13. 8. 1968 v Prahe. – In: Akta sjezdu. 1. zv. Red. B. Havránek. Praha, Academia 1970, s. 158–159.

Ako sa rodia názvy? – Príroda a spoločnosť, *19*, 1970, č. 12, s. 14.

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1 (A – Gy), Budapest 1967. – Jazykovedný časopis, *21*, 1970, s. 251–253 (recenzia).

Staročeský slovník. Úvodní stati, soupis pramenů a zkratek, Praha 1968. – Slovenská reč, *35*, 1970, s. 310–312 (ref.).

J. Mistrík, Frekvencia slov v slovenčine, Bratislava 1969. – Slavica Slovaca, *5*, 1970, s. 101–102 (ref.).

Šmeliť alebo šmelináriť? – P 24 – Pravda na víkend, *3*, 1970, č. 3, s. 6. – Tamže: A. Radlinský – šíriteľ spisovnej slovenčiny (č. 18, s. 6).

Slovko o farbách. – Nedeľa, *20*, 1970, č. 3, s. 1.

Slovo o „Cortine". – Nedeľa, *20*, č. 4, s. 13.

Ján Horecký 50-ročný. – Nedeľa, *20*, 1970, č. 4, s. 4.

Päťdesiatiny jazykovedca. – Večerník, 30. 11. 1970, s. 5 (k 50. narodeninám V. Blanára).

1971

O dvoch príčinách synoným v spisovnej slovenčine. – In: Jazykovedné štúdie. 11. Jónov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 57–68 (spoluautorka).

Kultúrnohistorický význam učiteľského ústavu v Spišskej Kapitule v r. 1819–1919. – In: Letopis Pamätníka slovenskej literatúry 1971. Red. J. Chovan. Martin, Matica slovenská 1971, s. 209–229.

Postoj Martina Hattalu k Antonovi Bernolákovi a k bernolákovčine. – In: Martin Hattala. 1821–1903. Materiály z konferencie konanej v Trstenej dňa 21. a 22. októbra 1970. Red. J. Ružička. Trstená, Prípravný výbor osláv 600 rokov mesta Trstenej a 100 rokov gymnázia v Trstenej 1971, s. 35–40.

Laz. – Kultúra slova, *5*, 1971, s. 75–78.

Nie je záplata ako záplata. – Kultúra slova, *5*, 1971, s. 302–305.

Poludnica, nočnica. – Príroda a spoločnosť, *20*, 1971, č. 2, s. 45.

I. Kotvan, Rukopisy Univerzitnej knižnice v Bratislave, Bratislava 1970. – Slovenská reč, *36*, 1971, s. 323–325 (ref.).

Rozvoj slovenčiny v etapách. [J. Ružička, Spisovná slovenčina v Československu, Bratislava 1970.] – Matičné čítanie, *4*, 1971, č. 4, s. 3 (ref.).

Novinoveda, novinovedec. – Kultúra slova, *5*, 1971, s. 20–21.

Výpestok. – Kultúra slova, *5*, 1971, s. 365.

Červená čiapočka. – In: 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. Red. G. Horák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 38. – Tamže: Čipka, nie ‚krajka' (s. 40). – Dar, darček (s. 44). – Delén, nie ‚delín' (s. 47). – Denný poriadok, nie ‚režim dňa' (s. 48). Etui (s. 69). – Izba, nie ‚pokoj' (s. 95). – Miesič, nie ‚hnetač' (s. 147). – Motel (s. 153). – Nadväzovať (s. 159). – Pán doktor – pani doktorka (s. 193–194). – Priateľ (s. 232). – Skrinka, bunka, nie ‚skriňka, buňka' (s. 262). – Sneh, nie *sňah'* (s. 268). – Správať sa (s. 272). – Šestonedieľka, nie šesťnedieľka, šestinedielka' (s. 286–287). – Viki? (s. 320). – Vytvoriť[1] – vytvoriť[2] (s. 335).

„Skontaktovať sa s niekým". – Večerník, 5. 5. 1971, s. 5.

1972

Le rôle de la langue tchèque dans la formation de la langue culturelle de la nationalité slovaque. – In: Recueil linguistique de Bratislava. 3. Red. J. Horecký. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1972, s. 127–134.

Záslužná edícia. — Kultúra slova, *6*, 1972, s. 59—60 (o edícii Bibliofílie Hviezdoslavovho Kubína, red. T. H. Florin).
Pozdravujeme všetkých Jánov. — Večerník, 21. 6. 1972, s. 5. — Tamže: Spomeňme si na Alžbety! (15. 11., s. 5).
Výskum materiálov pre slovensko-poľské jazykové kontakty. — Zpráva o zasedání Československo-polské jazykovědné komise při ČSAV a PAN ve dnech 6.—10. VI. 1972, Praha 1972, s. 29—33.
Prvé zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky. — Slavica Slovaca, *7*, 1972, s. 82—84 (správa o zasadaní konanom v dňoch 15.—17. 9. 1971 v Bratislave).
Bernolák, Anton. — In: M. Koudělka a Z. Šimeček s kolektívom, Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760. Biograficko-bibliografický slovník. 1. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1972, s. 46—47.

1973

Slovenský historický slovník z predspisovného obdobia. Ukážkový zošit. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973. 8°. 354, [1] s. (spoluautorka).
O lexikálnych bohemizmoch v slovenčine predspisovného obdobia. — In: Zborník jazykovedných štúdií na počesť VII. slavistického kongresu vo Varšave. Red. Š. Krištof. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 121—130.
K otázke významu lexikálnej jednotky. — Jazykovedný časopis, *24*, 1973, s. 34—39, franc. res. s. 39.
K charakteristike slovnej zásoby v 80. rokoch 19. storočia. — In: Universitas Comeniana. Facultas Paedagogica Tyrnaviensis. Spoločenské vedy. Philologia. 3. Slovenčina na rozhraní 19. a 20. storočia. (Materiály z vedeckej konferencie o Samuelovi Czambelovi.) Red. V. Betáková et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 217—227, rus. res. s. 234, nem. res. s. 239.
O vývine významov zámen *aký*, *ktorý* v slovenčine. — Slovenská reč, *38*, 1973, s. 194—198.
Domácke podoby krstných mien v Bernolákových jazykovedných prácach. — In: IV. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 9.—10. novembra 1971. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 103—119.

Úloha jazykovej výchovy na materských školách. — Predškolská výchova, *27*, 1972/73, s. 250—252.
Anton Bernolák, prvý kodifikátor spisovnej slovenčiny. — In: Anton Bernolák, život a dielo. (Prednášky zo seminára 1972.) Red. J. Mesiarkin. Nové Zámky, Okresné múzeum 1973, s. 5—11.
Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, 15—17, 1969—1971. — Jazykovedný časopis, *24*, 1973, s. 118—119 (ref.).
Prvá slovenská [historická] syntax. [J. Stanislav, Dejiny slovenského jazyka 4—5, Bratislava 1973.] — Nedeľná Pravda, *6*, 1973, č. 36, s. 6 (ref.).
O Slovenskom historickom slovníku. — Nedeľná Pravda, *6*, 1973, č. 18, s. 6.
„Túlavé" zájazdy. — Nedeľná Pravda, *6*, 1973, č. 39, s. 6.
Bratislava a jej staršie názvy. — Večerník, 14. 2. 1973, s. 5.
O zasadnutí československo-poľskej jazykovednej komisie ČSAV a PAN. — Slavica Slovaca, *8*, 1973, s. 104—105 (správa o zasadnutí konanom v dňoch 6.—9. 6. 1972 v Prahe).
Prínos slovenskej jazykovedy. — Práca, 13. 9. 1973, s. 5 (správa o 6. medzinárodnom zjazde slavistov, konanom v dňoch 21.—27. 8. 1973 vo Varšave).
Práca pre svoj ľud. (160 rokov od smrti kodifikátora prvej spisovnej slovenčiny Antona Bernoláka.) — Večerník, 16. 1. 1973, s. 5.

1974

Vzťah Bernolákovej spisovnej slovenčiny k západoslovenským jazykovým tradíciám a k západoslovenským nárečiam. — In: Břeclav — Trnava. Red. J. Stavinoha. Brno, Blok 1974, s. 140—153.

O jazyku Rysuľovej knihy *Čo bolo na dne kufra*. — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 23.—24. 1971—1972. Red. Š. Ondruš. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974, s. 259—263.

Ako využiť nárečovú slovnú zásobu pri vyučovaní slovenčiny. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *21*, 1974/75, s. 101—104.

Slovenčina v časopise Szocialista Nevelés. — Kultúra slova, *8*, 1974, s. 92—94 (posudok jazykovej stránky príspevkov).

V. T. Kolomyjec, Rozvytok leksyky slov'janskych mov u pisľavojennyj period, Kyjiv 1973. — Slavica Slovaca, *9*, 1974, s. 98—99 (recenzia).

Nárečia a vyučovanie slovenčiny. — Nedeľná Pravda, 7, 1974, č. 28, s. 6.

Jazyková konferencia v Nitre. — Učiteľské noviny, *24*, 1974, č. 23, s. 2 (správa o 6. slovenskej onomastickej konferencii, konanej v dňoch 4.—6. 4. 1974 v Nitre).

1975

Z problematiky vývinu slovenskej lexiky. — Jazykovedný časopis, *26*, 1975, s. 20—29, franc. res. s. 29—30.

Medzijazykové kontakty pri rodných menách v starej slovenčine. — Slavica Slovaca, *10*, 1975, s. 38—44, franc. res. s. 44.

Niektoré zaniknuté domáce podoby rodných mien v slovenčine. — Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, *16*, 1975, s. 124—128.

VII. seminár macedónskeho jazyka, literatúry a kultúry. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *21*, 1974/75, s. 179—181 (správa o seminári konanom v dňoch 15. 8.—31. 8. 1974 v Skopje a v Ochride).

1976

Ideové, spoločenské a jazykové základy Bernolákovej spisovnej slovenčiny. — — In: Studia Academica Slovaca. 5. Prednášky XII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1976, s. 113—127.

Apelatíva označujúce terénne tvary ako základ chotárnych názvov na Orave. — In: VI. slovenská onomastická konferencia. Nitra 4.—6. apríla 1974. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1976, s. 207—214.

Medzijazykové kontakty pri krstných menách v predspisovnom období. — In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. roč. 12. 1973. Zv. 3. Slavistika. V. zasadnutie Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku a V. slovenská onomastická konferencia (Prešov 3.—7. mája 1972). Zborník materiálov. Red. M. Blicha — M. Majtán. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976, s. 205—210.

Dejiny spisovnej slovenčiny II. [V. Blanár — E. Jóna — J. Ružička, Dejiny spisovnej slovenčiny 2, Bratislava 1974.] — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *22*, 1975/76, s. 217—220 (ref.).

Moderná učebnica slovenčiny. [J. Ballay — J. Oravec — I. Sipos, Szlovák nyelvkönyv a magyar magántanulók számára (Slovenčina pre Maďarov-samoukov), Bratislava — Budapest 1974.] — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *22*, 1975/76, s. 275—276 (ref.).

Žena a materinská reč. — Nedeľná Pravda, *9*, 1976, č. 10, s. 6.

Materská škola — škôlka. — Práca, 26. 4. 1976, s. 3.

Koľko rečí vieš, za toľkých stojíš. — Priateľ, *8*, 1976/77, č. 3, s. 5. — Tamže: Zaujímavá slovenčina (č. 4, s. 5).

1977

Vplyv nárečí a spisovnej češtiny na formovanie spisovnej slovenčiny. — In: Studia Academica Slovaca. 6. Prednášky XIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1977, s. 113—123.

Názvy členov rodiny a príbuzenstva v slovenčine. — In: Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977, s. 109—123 + príloha.

Sociolingvistický výskum úrovne slovenského jazyka u študentov maďarskej národnosti v 1. ročníku Pedagogickej fakulty v Nitre. — In: Jazyk a literatúra. Vyučovanie slovenského jazyka na základnej škole s vyučovacím jazykom maďarským. Red. A. Popovič. Bratislava — Nitra, Krajský pedagogický ústav v Bratislave a Kabinet literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky Pedagogickej fakulty v Nitre 1977, s. 81—92 (spoluautorka).

Jazyková kultúra a dejiny jazyka. — Kultúra slova, *11*, 1977, s. 291—294.

Marienka či Anička. — In: Domová pokladnica 1978. Red M. Krippel et al. Bratislava, Príroda 1977, s. 77—79.

Dve významné výročia zrodu spisovnej slovenčiny. — Príroda a spoločnosť, *26*, 1977, č. 21, s. 42—47.

Slovná zásoba Novohradu. [J. Matejčík, Lexika Novohradu. Vecný slovník, Martin 1975.] — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *23*, 1976/77, s. 214—215 (ref.).

Rodné mená v slovenčine. — Priateľ, *8*, 1976/77, č. 5, s. 5; č. 6, s. 5. — Tamže: Podoby ženských priezvisk v slovenčine (č. 7, s. 7; č. 8, s. 6). — Zaujímavá slovenčina (č. 9, s. 7; č. 10, s. 7; o písaní veľkých písmen).

Slovné spojenia. — Priateľ, *9*, 1977/78, č. 1, s. 6. — Tamže: Zaujímavá slovenčina. O frazeologických spojeniach (č. 2, s. 6). — Všeobecné podstatné mená z vlastných mien (č. 3, s. 6). — Rovnoznačné slová — synonymá (č. 4, s. 6).

Významný medzník v dejinách slovenčiny (1787—1977). — Nedeľná Pravda, *10*, 1977, č. 39, s. 6 (o 190. výročí vydania spisu Dissertatio philologico-critica de litteris Slavorum, Bratislava 1787). — Tamže: Poznávajme historický vývin slovenčiny (č. 41, s. 6).

Správa o XIII. letnom seminári Studia Academica Slovaca. — Slovenská reč, *42*, 1977, s. 48—50 (správa o seminári konanom v dňoch 1.—28. 8. 1976 v Bratislave).

Významný rusista a pedagóg. — Práca, 14. 9. 1977, s. 6 (k 50. narodeninám M. Sotáka).

Jazykovedné dielo Antona Bernoláka. — Orava, *13*, 1977, č. 27, s. 3.

1978

L'évolution le la microstructure sémantique des noms des membres de famille et des parents éloignées dans la langue slovaque. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 5. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1978, s. 198—213.

Anton Bernolák. — In: Biografické štúdie. 7. Red. Š. Valentovič. Martin, Matica slovenská 1978, s. 149—166.

Slovenské priezviská od rodných mien. — In: Domová pokladnica 1979. Red. M. Krippel et al. Bratislava, Príroda 1978, s. 98—100.

A szlovák-magyar frazeológia témaköréből. — Szocialista Nevelés, *23*, 1977/78, s. 306.

Žena a jazyková kultúra. — Slovenka, *30*, 1978, č. 12, s. 18.

Dieťa v slovenských prísloviach. — Slovenka, *30*, 1978, č. 21, s. 18.

Jedno jediné želanie. — Rodina a škola, *25*, 1978, č. 6, s. 14.

Je naučiť sa po slovensky ozaj ťažké? — Priateľ, *10*, 1978/79, č. 1, s. 3.

Vedecká daň kultúrnemu dedičstvu. Na okraj Stanislavovho diela Staroslovienskyjazyk. [J. Stanislav, Staroslovienskyjazyk. Zv. 1. Bratislava 1978.] — Práca, 5. 7. 1978, s. 6. (ref.).

R. Krajčovič, Svedectvo dejín o slovenčine, Martin 1977. — Slovenská reč, *43*, 1978, s. 185—188 (ref.).

J. Mlacek, Slovenská frazeológia, Bratislava 1977. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *24*, 1977/78, s. 310—312 (ref.).

Nie je majster ako majster. — Práca, 25. 9. 1978, s. 3.
Nech žijú Jozefovia! — Večerník, 17. 3. 1978, s. 9.
Gabriel a Soňa. — Večerník, 24. 3. 1978, s. 9. — Tamže: Hermína — Monika — Ingrid (6. 5., s. 4). — Ľadoví muži a ich mená (11. 5., s. 4). — 15. mája — Žofia (15. 5., s. 4). — Iveta — Ivona, Viliam — Vilma (26. 5., s. 5). — 24. júna — Jána (23. 6., s. 5). — Dnes je Ladislava (27. 6., s. 4). — Peter a Pavel (29. 6., s. 4). — 13. júla — Margita (13. 7., s. 4). — Kamil — Henrich — Drahomír (14. 7., s. 16). — Anna na druhom mieste (26. 7., s. 4). — Marta (28. 7., s. 16). — Dominik — Hortenzia — Jozefína (4. 8., s. 5). — Vavrinec a Laurinská ulica (10. 8., s. 4). — Zuzana — Darina — Ľubomír (11. 8., s. 5). — Elena/Helena — 18. VIII. (18. 8., s. 5). — Dnes je Ľudovíta (25. 8., s. 5). — Miriam — Martina — Oleg (8. 9., s. 5). — Mária, Marienka (12. 9., s. 4). — Jolana — Ľudmila (15. 9., s. 5). — Gertrúda a Zdenka (22. 9., s. 5). — Michal a Bratislavčania (29. 9., s. 16). — Natália — Eliška — Brigita (6. 10., s. 5). — Koloman — Boris — Terézia (13. 10., s. 5). — Vendelín — Uršuľa — Sergej (20. 10., s. 16). — Šimon — Klára (27. 10., s. 5). — Martin na bielom koni? (10. 11., s. 16). — Eugen — Alžbeta (17. 11., s. 9). — Katarína (24. 11., s. 3.) — Ondrej i Andrej (29. 11., s. 4). — Adam a Eva (24. decembra), Štefan (26. decembra) (22. 12, s. 8).
O víne v ľudovej múdrosti. — Večerník, 29. 9. 1978, s. 9.
[Dostať niečo k Vianociam, k meninám — na Vianoce, na meniny.] — Priateľ, 9, 1977/78, č. 5, s. 6. — Tamže: Zaujímavá slovenčina (č. 6., s. 6; o používaní predložky *na*). — Rodina a príbuzenské vzťahy v slovenčine a maďarčine (č. 7, s. 7). — Nie je všetko čierne, čo je čierne (č. 8, s. 7). — Červenieť sa — červenať sa (č. 9, s. 7). — Nie je oko ako oko čiže o lexikálnej metafore a lexikalizovanom spojení (č. 10, s. 10).
Má slovenčina a maďarčina aj čosi spoločné? — Priateľ, *10*, 1978/79, č. 2, s. 10. — Tamže: O vzťahoch medzi slovenčinou a ruštinou (č. 3, s. 10). — Slovenčina a slovanské jazyky (č. 4, s. 12).
Záujem bulharských vedcov o cyrilometodovskú problematiku. — Slavica Slovaca, *13*, 1978, s. 309—310 (správa o konferencii pri príležitosti 1150. výročia narodenia Konštantína-Cyrila, konanej v dňoch 10.—11. 11. 1977 vo Veľkom Trnove, BLR).
Aktivita študentov. — Nitriansky hlas, *18*, 1978, č. 18, s. 2 (spoluautorka).
Jubileum jazykovedca. Univ. prof. Ľudovít Novák sedemdesiatročný. — Práca, 17. 10. 1978, s. 6.

Spolupráca

L. Dvonč, Bibliografia slovenskej jazykovedy za roky 1957—1960, Martin 1962 (spracovanie článkov o slovenčine publikovaných po maďarsky).
L. Dvonč, Bibliografia slovenskej jazykovedy za roky 1961—1965, Martin 1970 (spracovanie článkov o slovenčine publikovaných po maďarsky).
Atlas slovenského jazyka. 1. diel. Vokalizmus a konsonantizmus, Bratislava 1968 (explorátorka materiálu).

Prekladateľská činnosť

F. Gregor, K dejinám slovníkového spracovania slovenských ľudových názvov rastlín, Jazykovedný časopis, *17*, 1966, s. 44—63.

Redakčná činnosť

Redakčná činnosť v publikáciách: Slovník slovenského jazyka 3, Bratislava 1963 (spoluúčasť pri redakcii). — Slovenský historický slovník z predspisovného obdobia. Ukážkový zošit, Bratislava 1973 (členka redakcie).

Zostavil L. Dvonč

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 1978

Základnou smernicou pre výskumnú, výchovnú i riadiacu prácu v JÚĽŠ boli aj r. 1978 závery XV. zjazdu KSČ a zjazdu KSS, závery 11. zasadnutia ÚV KSČ a zasadnutia ÚV KSS, ako aj realizačné opatrenia všetkých straníckych a riadiacich orgánov dotýkajúce sa Slovenskej akadémie vied.

V duchu týchto dokumentov boli kolektívne aj individuálne úlohy pracovníkov JÚĽŠ orientované predovšetkým na výskum súčasného slovenského jazyka v jeho spisovnej forme i v jeho sociálnej a geografickej diferencovanosti. Osobitná pozornosť sa venovala skúmaniu vzťahov slovenčiny k češtine, ruštine a maďarčine. Pokračovali aj práce na výskume vývinu slovenčiny v starších obdobiach.

V ústavnom pláne JÚĽŠ boli r. 1978 dve hlavné úlohy štátneho plánu základného výskumu a tri ústavné úlohy.

V čiastkovej úlohe *Boj proti buržoáznej ideológii a princípy marxistickej jazykovedy* sa pokračovalo v analýze teoretických základov slovenskej jazykovedy, najmä štrukturalizmu a pozitivizmu; spresnili sa niektoré referáty zo sympózia z r. 1977 a publikovali sa v Jazykovednom časopise.

V čiastkovej úlohe *Výskum spisovnej slovenčiny* sa vypracovala kapitola o vetnom atribúte slovenského predikátu, pokračovalo sa vo výskume polovetných konštrukcií a štúdiách o syntaktickej a sémantickej charakteristike syntagiem. Skúmala sa problematika základných vetných členov a začali sa redakčné práce na Syntaxi spisovnej slovenčiny.

Začali sa skúmať základné otázky sémantického opisu spisovnej slovenčiny, najmä sémantických príznakov odvodených slov. Pokračovalo sa v práci o vývine morfológie spisovnej slovenčiny.

V čiastkovej úlohe *Výskum kultúry spisovnej slovenčiny* sa pokračovalo v príprave Slovníka spisovnej slovenčiny, koncipovali sa nové heslá a začalo sa s redigovaním. Súbežne s tým sa spresňovala koncepcia slovníka a spôsob spracovania jednotlivých typov hesiel. Pokračovalo sa aj v budovaní kartotéky súčasnej spisovnej slovenčiny.

Dokončila sa práca pracovnej skupiny na posúdenie starších kodifikačných poučiek, vypracovala sa a kolektívne prediskutovala záverečná správa. Po prediskutovaní v Komisii pre jazykovú kultúru bola správa publikovaná v Slovenskej reči, *43*, 1978, s. 295–307. Teoreticky sa skúmali otázky jazyka v období vedecko-technického rozvoja, pripravila sa prvá verzia štúdie o vymedzení štandardnej formy slovenčiny. Urobili sa kroky na ďalšie posúdenie sporných problémov spisovnej slovnej zásoby.

V čiastkovej úlohe *Výskum slovenských dialektov* sa podľa pripomienok oponentov urobila konečná redakcia ukážkového zväzku Slovníka slovenských nárečí a pokračovalo sa v koncipovaní ďalších hesiel. Kartotéky nárečového materiálu sa doplnili novými textami i značným počtom lexikálnych jednotiek. Pokračovalo sa v terénnom výskume slovnej zásoby. Pre Slovanský jazykový atlas sa pripravil potrebný materiál. Pre výskum jazykov karpatského areálu sa vyhotovil preklad ruskej verzie dotazníka a urobil sa kontrolný výskum v troch bodoch. Pre Európsky lingvistický atlas sa pripravil návrh siete bodov z územia Slovenska.

V čiastkovej úlohe *Výskum vývinu slovenčiny* sa pokračovalo v prípravných

prácach na Slovenský historický slovník. Spresnila sa koncepcia stredného historického slovníka, vypracovali sa zásady spracovania hesiel, skoncipovali sa ďalšie heslá a čiastočne sa zredigovali. Vykonával sa archívny výskum a zostavil sa súpis archívov, ktoré treba ešte preskúmať. Pokračovalo sa v dopĺňaní kartoték z excerpovaného materiálu a v dopĺňaní archívu Slovenského historického slovníka fotokópiami, mikrofilmami, regestami. Pripravila sa na vydanie edícia Pramene Slovenského historického slovníka s úvodom, registrom a slovníčkom.

Vo výskume vlastných mien sa pokračovalo dopĺňaním kartoték, vypĺňaním dotazníkov súčasnej slovenskej hydronymie a vyhotovil sa istý počet máp pre Atlas slovenskej toponymie. Uskutočnil sa seminár o heuristickom výskume vlastných mien.

V čiastkovej úlohe *Konfrontačný výskum ruštiny a slovenčiny* sa vykonali korektúry častí I. zväzku, koncipovali sa heslá do II. a III. zväzku. Prehĺbená koncepcia slovníka i text II. zväzku sa predložili na oponentúru.

V rámci lexikografického výskumu sa dokončila monografia *Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine* a vypracovali sa ďalšie štúdie o predponových slovesách a štúdie z oblasti frazeológie a tvorenia zložených slov.

V ústavnej úlohe *Porovnávací výskum slovenčiny a maďarčiny* sa pracovalo na výskume gramatickej katégórie stupňovania, morfematickej štruktúry slovesa a podstatného mena. Vyšiel zborník štúdií *Z konfrontácie slovenčiny a maďarčiny*. Pracovníci ústavu sa aktívne zúčastnili na celoštátnom hungarologickom sympóziu v Brne.

V ústavnej úlohe *Jazyková kultúra v praxi* sa pokračovalo v poradenskej a expertíznej činosti pre centrálne stranícke a štátne orgány, pre rozličné inštitúcie i jednotlivcov. Upravil sa veľký počet strán rozličných textov a návrhov zákonov a vyhlášok. Pokračovala listová i telefonická jazyková poradňa, priebežne sa budovala kartotéka jazykovej poradne. Pracovníci ústavu prednášali o jazykovej kultúre na školeniach rozličných inštitúcií, posudzovali úroveň javiskovej reči v slovenských divadlách i reči hlásateľov v rozhlase a televízii.

V oblasti ustaľovania a dotvárania slovenskej odbornej terminológie pracovalo 12 terminologických komisií. Slovenská terminológia sa dopĺňala do česko-slovenských noriem i do terminologických súpisov iných inštitúcií.

V ústavnej úlohe *Bibliografia slovenskej jazykovedy* sa pokračovalo v sústavnom sledovaní a anotovaní slovenskej jazykovednej produkcie, spracúvali sa osobné bibliografie.

R. 1978 sa pracovalo na všetkých plánovaných úlohách rovnomerne, plánované etapy sa splnili. Kvantita i kvalita čiastkových výsledkov sa posudzovala na oponentúrach pred ústavnou radou.

Pri plnení výskumných úloh sa sľubne rozvíjala spolupráca s inými pracoviskami.

S Ústavom pre český jazyk ČSAV sa podľa uzavretej dohody spolupracovalo na konfrontačnom výskume slovenčiny a češtiny a na príprave pravopisných pravidiel. Úspešne pokračovala spolupráca v oblasti teórie spisovného jazyka a jeho kultúry v rozvinutej socialistickej spoločnosti a na koordinácii a tvorbe odbornej terminológie. S Kabinetom cudzích jazykov ČSAV sa spolupráca realizovala najmä formou oponentúry Veľkého slovensko-ruského slovníka.

JÚĽŠ spolupracoval aj s viacerými mimoakademickými pracoviskami. S Výskumným ústavom pedagogickým sa rozvíjala spolupráca predovšetkým pri

konfrontačnom výskume slovenčiny a maďarčiny, ktorý má vyústiť vo vypracovanie gramatiky slovenčiny a učebníc slovenského jazyka pre maďarské školy v SSR, pri tvorbe učebníc slovenského jazyka pre ukrajinské školy, no predovšetkým pri tvorbe učebníc pre vyučovanie slovenčiny ako materinského jazyka na všetkých stupňoch našich škôl.

S Novinárskym študijným ústavom spolupracoval JÚĽŠ na výskume účinnosti publicistických textov, špeciálne na výskume vzťahu medzi slovom a obrazom v masových komunikačných prostriedkoch.

S Nakladateľstvom Pravda bola predmetom spolupráce účasť na príprave Zobraných spisov V. I. Lenina, na práci terminologických komisií i na redigovaní nového prekladu Marxovho Kapitálu.

Aj r. 1978 sa široko rozvíjala spolupráca JÚĽŠ s rezortnými výskumnými ústavmi, podnikmi a inými organizáciami. Rozsiahla bola najmä účasť na jazykovej príprave zákonov a nariadení i rozličných vyhlášok, ako aj na príprave názvoslovných, ale aj technických noriem vydávaných v slovenčine. K praktickým úlohám jazykovej kultúry patrili prednášky a diskusie o jazykových a štylistických otázkach v rozličných redakciách a vydavateľstvách. S touto prácou úzko súvisí aj vedenie a z veľkej časti aj naplňanie relácie Jazyková poradňa Čs. rozhlasu v Bratislave a jazykových rubrík v Nedeľnej Pravde, v Práci, vo Večerníku a v Smene.

Zahraničné styky JÚĽŠ sa orientovali predovšetkým na socialistické krajiny v súvislosti so základnými výskumnými úlohami ústavu. Dvojstranné dohody medzi ČSAV, resp. SAV a akadémiami vied BĽR, PĽR, MĽR a ZSSR predpokladajú spoluprácu v oblasti výskumu jazyka a jeho fungovania v socialistickej spoločnosti. Konkrétnu podobu má už dlhšie rozvíjaná spolupráca na Slovanskom jazykovom atlase a novšie na Karpatskom jazykovom atlase. Veľký význam má aj spolupráca s vydavateľstvom Russkij jazyk v Moskve pri redigovaní Veľkého slovensko-ruského slovníka. Pokračoval aj výskum v maďarských archívoch.

R. 1978 sa nadviazali pracovné kontakty s viedenskou univerzitou, predovšetkým formou vzájomných študijných ciest a prednášok. Jeden pracovník viedenskej univerzity prednášal v Bratislave, dvaja pracovníci JÚĽŠ mali prednášky na viedenskej univerzite, na jej spoločenskovednej fakulte. Viacerí pracovníci JÚĽŠ sa aktívne zúčastnili na medzinárodných podujatiach (na VIII. medzinárodnom zjazde slavistov v Záhrebe, na XIII. medzinárodnom onomastickom kongrese v Krakove, na výročnom zasadnutí Societas linguistica Europaea v Paríži). Viacerí pracovníci ústavu sa zúčastnili na letných školách slovanských jazykov.

Rozsiahla bola aj výchovná činnosť JÚĽŠ. R. 1978 sa v ústave školili dvaja interní ašpiranti, ale popritom ústav vychovával aj externých ašpirantov pre Filozofickú fakultu UPJŠ v Prešove, pre Pedagogickú fakultu v Nitre a pre katedry jazykov viacerých vysokých škôl technického smeru. Traja pracovníci boli okrem toho činní aj v priamom pedagogickom procese na filozofických fakultách v Bratislave a v Prešove, ďalší pracovníci boli členmi skúšobných a obhajovacích i habilitačných komisií, vypracovali značný počet kvalifikačných a oponentských posudkov.

Z edičnej činnosti treba spomenúť vydanie zborníka *Recueil linguistique de Bratislava V* a zborníka prekladov *Spisovný jazyk a jazyková kultúra*. Mimo Akadémie vyšla vysokoškolská učebnica J. Horeckého *Základy jazykovedy* (Slovenské pedagogické nakladateľstvo), monografia V. Blanára a J. Matejčíka *Živé osobné mená na strednom Slovensku* (Slovenské pedagogické

nakladateľstvo), 2. vyd. *Malého synonymického slovníka* od Š. Michalusa a M. Pisárčikovej (SPN) a *Bibliografický prehľad slovenskej onomastiky za roky 1965-1977* (Ped. fakulta v Banskej Bystrici). Pravidelne vychádzali všetky jazykovedné časopisy: Jazykovedný časopis, Slovenská reč, Kultúra slova a Slavica Slovaca. V týchto časopisoch publikovali pracovníci ústavu značný počet vedeckých štúdií i odborných recenzií a prehľadov.

JÚĽŠ SAV r. 1978 plnil svoje plánované úlohy v základnom výskume slovenčiny, a to aj v porovnaní s inými jazykmi. Popritom veľa užitočnej práce vykonali pracovníci JÚĽŠ pri prenášaní výsledkov výskumu do praxe a v starostlivosti o jazykovú kultúru vo všetkých oblastiach nášho života.

J. Horecký

O rečníckom štýle

Už v *Žánroch vecnej literatúry* (1975) vyčlenil J. Mistrík problematiku rečníckeho štýlu, pravda, v súlade s názvom práce — so zameraním na jeho žánre. Bol to zreteľný obrat v posudzovaní tejto oblasti, pretože predchádzajúca literatúra riešila problémy rečníctva ako špecifickú sféru publicistického štýlu. Najnovšia práca J. Mistríka *Rétorika* (Bratislava, SPN 1978, 204 s.) rozvíja výklad rečníckeho štýlu o nové poznatky. Súčasná renesancia rečníckeho štýlu, ktorú v úvode práce konštatuje aj J. Mistrík, núti nás pristaviť sa aspoň pri niektorých závažnejších myšlienkach z tejto novej práce.

Ústrednou otázkou, ktorej sa chceme dotknúť, je samo vymedzenie a určenie rečníckeho štýlu. J. Mistrík vyvodzuje myšlienku, že treba zreteľne rozlišovať rečnícky jazykový štýl a komplexný rečnícky prejav (s. 41). Vzájomná spätosť týchto dvoch pojmov sa vysvetľuje takto: „... rečnícky jazykový štýl je zložkou komplexného rečníckeho prejavu a patrí do oblasti jazyka a jazykovej štylistiky rovnako, ako tam patrí hovorový, náučný, publicistický, administratívny a umelecký štýl“ (s. 41). A ešte ďalej: „Rečnícky jazykový štýl je len tá časť rečníckeho prejavu, ktorú si rečník môže napísať, ktorú realizuje pomocou čistých jazykových prostriedkov.“

Tieto formulácie ukazujú viacej vecí. Predovšetkým z nich vyplýva, že autor vychádza z úzkeho chápania štýlu, z tzv. jazykového štýlu. Ohraničenia takéhoto prístupu si pritom zreteľne uvedomuje sám autor, keď na inom mieste (najmä pri výklade základov semiotiky) konštatuje, že v rečníckom texte sú vždy prítomné aj mimojazykové činitele a prostriedky a že teda spomínané rozlišovanie rečníckeho jazykového štýlu a komplexného rečníckeho prejavu a tým aj odčleňovanie jazykovej zložky (rečníckeho jazykového štýlu) od ostatných zložiek je možné iba v teórii (s. 41). Z uvedených citátov ďalej vyplýva aj to, že rečnícky štýl zaraďuje autor medzi tzv. primárne, základné štýly. Pritom sa však konštatuje, že rečnícke texty môžu byť blízke na jednej strane náučným, publicistickým alebo administratívnym prejavom, na druhej strane zasa umeleckým prejavom. Za takýmito, niekedy aj trochu rozpornými konštatovaniami možno zreteľne vidieť objektívne danosti vývinu tohto štýlu

a hádam aj dôsledok odklonu od starého klasického chápania rétoriky k novému, dynamickejšiemu výkladu tejto štýlovej oblasti.

Nielen svojím rozsahom, ale aj svojou závažnosťou tvorí jadro celej knihy kapitola o jazykových prostriedkoch rečníckeho štýlu. Autor predovšetkým rozdeľuje všetky rečnícke jazykové prostriedky na základné a špecifické. Výklad základných rečníckych jazykových prostriedkov vychádza z určenia troch základných vlastností tohto štýlu. Autor medzi ne počíta verejnosť, ústnosť a situačnosť rečníckeho prejavu. Ďalšie vlastnosti rečníckeho štýlu uplatňuje ako špecifikujúce vlastnosti v rámci uvedených vlastností. Napr. pri verejnosti rečníckeho prejavu rieši také znaky ako nocionálnosť a expresívnosť, abstraktnosť a konkrétnosť jazykových prostriedkov, zrozumiteľnosť textu, pri ústnosti zasa ekonomickosť, variabilnosť a rytmus textu, pri situačnosti prítomnosť adresáta, dialogickosť a pod. Takýto prístup sa zdá produktívny, pretože ukazuje jednu z ciest, ako prekonať existujúcu kvantitu aj rôznorodosť štylistických kvalifikátorov.

Špecifické jazykové rečnícke prostriedky, ktoré sa metonymicky označujú často ako rečnícke figury, rozčleňuje autor podľa ich funkcie na päť typov, a to na sugestívne, emfatické, názorné, dramatické a ozdobné prostriedky, k nim okrajovo pripája aj defektné prvky v rečníckych útvaroch. Táto podkapitola je nielen výpočtom, resp. stručnou charakteristikou jednotlivých figúr, ale je zároveň aj pohľadom na niektoré všeobecné znaky a tendencie tohto štýlu. Autor napr. práve tu konštatuje, že v súčasnosti možno badať „odklon od poetickej tváre a príklon k publicistickej podobe rečníctva" (s. 71). Práve tu autor zaraďuje aj polyfunkčnosť alebo funkčné prekrývanie sa niektorých špecifických prostriedkov. Čo však na tejto kapitole upútava najviac, to je už sám výpočet všetkých príslušných prostriedkov a ich primeraná interpretácia. Táto kapitola bude zaiste pre mnohých študujúcich dobrou pomôckou pri nedostatku súvislých poetík, resp. systematických deskriptívnych literárnoteoretických príručiek.

Na kapitolu o jazykových prostriedkoch organicky nadväzuje kapitola o zvukovej stránke rečníckeho prejavu, v ktorej sa rozoberá technika reči, najzávažnejšie miesta zo slovenskej ortoepie a celý problém vetnej intonácie so všetkými jej čiastkovými otázkami (melódia, systém intonácií, prestávka, dôraz, timbre). Podobne ako v predchádzajúcej kapitole aj tu sa rozoberá široký inventár postupov a prostriedkov, ktoré sa v uvedených troch sférach náuky o zvukových prostriedkoch rečníckeho prejavu najbežnejšie vyskytujú. Z hľadiska jazykovej teórie je tu zaujímavé, že autor hovorí o intoném ako o jednotke intonácie, pričom rozlišuje statické intonémy (v podstate jednotlivé typy kadencií, ktoré sú charakteristické pre modálne typy výpovede) a dynamické intonémy (s. 141).

Keďže sa v Mistríkovej knihe pracuje s pojmom komplexný rečnícky prejav, zákonite sa v nej vyskytujú aj výklady o mimojazykových zložkách rečníckej komunikácie. Autor sa ich stručne dotýka v jednej z úvodných kapitol (*Základy semiotiky*, s. 42 n.) a potom podrobnejšie v kapitole o kinetických prostriedkoch rečníckeho prejavu. Autor v obidvoch prípadoch vyzdvihuje predovšetkým myšlienku, že mimojazykové zložky prejavu nie sú zanedbateľné, že sú organickou zložkou rečníckeho prejavu. Zdôrazňuje, že tieto prostriedky na jednej strane nemôžu potláčať slovo, jazykové prostriedky, ale na druhej strane nemôžu ani chýbať v takých prejavoch a pri takých jazykových prostriedkoch,

ktoré ich predpokladajú. Narušenie v jednom i druhom smere pokladá autor za vážny nedostatok.

Autor už na začiatku práce vyslovil myšlienku, že „verejne prednášané reči sa dnes štylisticky zreteľne diferencujú" (s. 7). Táto myšlienka sa rozvíja aj v závere práce pri analýze kompozičnej stránky rečníckych prejavov. Autor vydeľuje tri druhy rečníckych žánrov, a to agitačno-propagačné prejavy (tu je oproti názvu tejto skupiny žánrov v práci Žánre vecnej literatúry istá zmena, ktorá súvisí s prehĺbeným a ďalej zovšeobecneným pohľadom na tento problém), náučné prejavy a príležitostné prejavy.

Vhodným úvodom do celej knihy je kapitola *Dejiny rétoriky*, v ktorej sa charakterizujú najvýraznejšie osobnosti a obdobia rétoriky, a to jednak antická rétorika a jednak novšia rétorika. Veľmi užitočná je aj podkapitola o slovenskej rétorike.

Ešte na jednu stránku posudzovaného diela chceme upozorniť. Ide o otázku správnosti a spisovnosti v rečníckom prejave. J. Mistrík nepristupuje k tomuto problému nejako úzkoprso. Konštatuje, že účinnejší je rečnícky prejav hovorený spamäti, hoci s istými jazykovými chybami, ako rečnícky prejav čítaný. V takýchto súvislostiach sú tým závažnejšie tieto jeho formulácie o jazykovej kultúre v rečníckych prejavoch: „Za celkom normálnu a odôvodnenú treba pokladať požiadavku, aby verejný činiteľ alebo aspoň verejný rečník sa vyjadroval spisovne a zrozumiteľne. Používanie nespisovných prostriedkov je znakom nekultúrnosti, nevzdelanosti a nedisciplinovanosti človeka. Rečník, ktorý nehovorí rečou svojich poslucháčov, dáva im najavo svoju neúctu" (s. 50). Požiadavky jazykovej správnosti a širšej jazykovej kultúry sa tu vidia v širších súvislostiach kultúry, úrovne a hodnoty celého rečníckeho prejavu.

Rétorika J. Mistríka nie je súpisom návodov na verejné rečnícke prejavy. Na druhej strane však nie je iba deskriptívnou rétorikou, lebo na mnohých miestach dáva dosť všeobecné, alebo zasa celkom konkrétne rady pre rečníka. Obidvoma týmito svojimi rozmermi je to práca veľmi poučná, široko spoločensky aktuálna, a preto aj veľmi užitočná.

J. Mlacek

Zborník štúdií o kontrastívnom výskume slovenčiny a maďarčiny

Porovnávacie štúdium gramatickej stavby slovenčiny a maďarčiny má na Slovensku už pomerne stabilné zázemie najmä preto, že už dávno sa ukázala potreba tohto porovnávania pri vyučovaní slovenského jazyka na školách s vyučovacím jazykom maďarským. Zo živelných a provizórne zosnovaných postupov vo vyučovaní slovenského jazyka v školách so žiakmi maďarskej národnosti sa postupne vybudovala spoľahlivá teoretická báza, na základe ktorej sa dnes vypracúvajú učebnice slovenského jazyka pre ZŠ s maďarským vyučovacím jazykom, a navyše pevné formy nadobudol aj základný provnávací výskum obidvoch jazykov predovšetkým dohodou medzi Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra SAV a Jazykovedným ústavom Maďarskej akadémie vied z r. 1972, ako aj osobitnou starostlivosťou Ministerstva školstva SSR o túto výskumnú

oblasť, no najmä tým, že na tomto výskume majú účasť renomovaní slovenskí a maďarskí jazykovedci a výskumní pedagogickí pracovníci.

Zborník štúdií, o ktorom tu chceme referovať, má názov *Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny — A magyar és a szlovák nyelv egyes jelenségeinek konfrontálasa.* Vydalo ho Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave v roku 1977. Tento názov teda naznačuje, že ide o konfrontačné štúdie (napr. L. Zeman, jeden z autorov zborníka, nadpísal svoju štúdiu ako *Príspevok ku konfrontačnému skúmaniu...*; F. Sima v nadpise hovorí zas o kontrastívnych ekvivalenciách). V predhovore k štúdiám sa však zreteľne hovorí, že v zborníku ide o kontrastívny výskum maďarčiny a slovenčiny. Táto terminologická nejednotnosť môže trocha mýliť, lebo všeobecne sa rozlišuje medzi tzv. konfrontačným a kontrastívnym štúdiom dvoch jazykov.

Spoločným znakom štúdií v zborníku (okrem úvodného článku M. Törökovej *Úroveň ovládania slovenčiny v školách s vyučovacím jazykom maďarským* — s. 9—19, v ktorom sa hovorí o postupnom zlepšovaní v tvorbe učebných osnov pre základné školy s vyučovacím jazykom maďarským, ďalej o výsledkoch výskumu zameraného na stav ovládania spisovnej slovenčiny u žiakov ZDŠ najmä vo vyšších ročníkoch z hľadiska výslovnosti, slovnej zásoby a gramatiky) je to, že autori svoje pozorovania opierajú o široko rozpracované teoretické východiská. Platí to najmä (nie však v rovnakej miere) o autoroch jazykovedcoch (J. Furdík, K. Buzássyová, J. Horecký, L. Zeman, F. Sima). Zdá sa nám, že oproti štúdiám ostatných autorov (M. Töröková, L. Kučera, J. Bertók), ktorí pracujú ako pedagógovia alebo ako pracovníci v pedagogickom výskume, sú štúdie týchto jazykovedcov vzhľadom na cieľ, ktorý sa vydaním zborníka sleduje, presýtené jazykovednou teóriou a rozvádzaním jednotlivých náhľadov na príslušný problém.

Typickou štúdiou v tomto zmysle je takmer štyridsaťstranový príspevok J. Furdíka *Gramatický rod a zhoda v slovenčine a v maďarčine* (s. 21-59). Autor vyšiel zo základného rozdielu medzi slovenčinou a maďarčinou z hľadiska kategórie gramatického rodu (jej plná existencia v slovenčine a jej absolútna neprítomnosť v maďarčine — s. 21) a v precíznom výklade objasňuje všetky dôsledky tohto stavu pre teóriu, ale aj pre vyučovaciu prax. Pri tomto výklade operuje autor niekoľkými základnými pojmami, a to generický jazyk (ktorý obsahuje kategóriu gramatického rodu), agenerický jazyk (ktorý nemá kategóriu gramatického rodu), prirodzený rod a jeho lexikálno-sémantické vyjadrenie a zhoda ako syntaktické usúvzťažnenie substantíva s adjektívami a adjektiváliami. Základné východisko pri osvojovaní gramatického rodu žiakov maďarskej národnosti vidí J. Furdík vo využívaní kategórie prirodzeného rodu a potom v gramatickom rode ako v hlavnom prvku zhody substantíva s adjektívom.

Najrozsiahlejšou kontrastívnou štúdiou je štúdia K. Buzássyovej *Kategória určenosti v maďarčine a v slovenčine* (60—132). Autorka v úvode k štúdii píše, že sa v nej venuje kontrastívnemu skúmaniu kategórie určenosti ako logickosémantickej kategórie, ktorej výrazové prostriedky slúžia aktualizácii mena (zväčša substantíva) (s. 60). Z troch spôsobov sémantickej určenosti a aktualizácia (podľa L. Deszöa kvalifikácie, kvantifikácie a identifikácie) si autorka v štúdii bližšie všíma tretí spôsob aktualizácie predmetov — identifikáciu, ktorej vyjadrovacími prostriedkami sú členy a ukazovacie zámená, pričom ukazovacie zámená hodnotí autorka ako zdôrazňujúce deiktické príznaky, ktoré musia existovať vo výrazovej rovine všetkých jazykov a sú teda jazykovými univerzáliami.

Identifikačný proces K. Buzássyová špecifikuje ďalej na deixu (poukazovanie na predmet prítomný na mieste, na ktorom dochádza k rečovému aktu), anaforu (textovú deixiu), situáciu a kontext. Po úvahe o kategórii určenosti vo vzťahu k aktuálnemu vetnému členu a o syntaktickej relevantnosti kategórie určenosti sa autorka sústreďuje na kontrastívny opis aktualizácie maďarských a slovenských menných skupín. Tento opis rozčlenila do piatich kapitol: 1. používanie maďarských ukazovacích zámen v aktualizačnej funkcii a ich ekvivalenty v slovenčine, 2. používanie maďarského určitého člena a jeho ekvivalenty v slovenčine, 3. používanie maďarských posesívnych sufixov a kombinácia určitého člena a posesívnych sufixov v maďarčine a ich ekvivalenty v slovenčine, 4. používanie maďarského neurčitého člena a jeho ekvivalenty v slovenčine, 5. nulový znak určenosti v maďarčine a v slovenčine.

Prehĺbené teoretické rozpracovanie kategórie určenosti v slovenčine a maďarčine K. Buzássyovej bude potrebné „rozmeniť na drobné" z metodicko-pedagogickej stránky, aby sa s úžitkom mohlo využiť pri vyučovaní slovenského jazyka nielen na základných školách s vyučovacím jazykom maďarským, ale aj na školách vyššieho typu.

Gramatická kategória trpného rodu je ďalšou jazykovou kategóriou, ktorá má v slovenčine a v maďarčine odlišné formálne vyjadrenie, resp. v maďarčine sa v tejto podobe, ako ju má slovenčina, nevyskytuje. O tom, ako sa v obidvoch jazykoch kategória trpného rodu, presnejšie pasívne významy konkrétne vyjadrujú, čiastkový prehľad podáva J. Horecký v štúdii *Na okraj trpného rodu v slovenčine a maďarčine* (s. 133-144). Porovnávaním uplatňovania a formálneho i lexikálneho vyjadrovania pasíva v obidvoch jazykoch J. Horecký preveruje aj nosnosť a stupeň všeobecnej platnosti niektorých teoretických východísk (napr. teóriu intencie slovesného deja, chápanie diatézy, kategórie slovesa ako slovného druhu a slovesa ako pomenovania dynamického príznaku veci).

Rozsiahlu štúdiu predstavuje aj stať L. Zemana *Príspevok ku konfrontačnému skúmaniu slovenskej a maďarskej odbornej terminológie* (s. 167–199). V tomto príspevku ide autorovi o porovnanie sústav chemických názvov v slovenčine a maďarčine, o tvorenie týchto názvov a o syntakticko-sémantickú analýzu ich vnútornej štruktúry. Posúdenie, príp. kritické zhodnotenie všetkých autorových výkladov a argumentácie sa nijako nemôže pomestiť do rámca bežnej recenzie, ale nazdávame sa, že by nebolo ani únosné, lebo toto posúdenie by sa netýkalo porovnávania sústav chemického názvoslovia v slovenčine a maďarčine, ale skôr autorových všeobecnojazykových, derivačných a syntaktických výkladov, ktoré sú na viacerých miestach diskutabilné. V porovnaní s ostatnými štúdiami v zborníku sa štúdia L. Zemana vyníma svojou ťažkou, zložitou a miestami až nezrozumiteľnou štylizáciou, hojným používaním cudzích slov a termínov a miestami aj nerešpektovaním jazykovej normy.

Príspevku M. Törökovej *K problematike väzby slovies v slovenčine a v maďarčine* (s. 145–155) zas naopak chýba precíznejšie a adekvátnejšie teoretické východisko i napriek tomu, že sa autorka usiluje reagovať alebo aspoň odvolávať sa na výskum v súčasnej slovenskej a maďarskej lingvistike. Trocha neinformovane vyznieva autorkino konštatovanie, že „v najnovšej lingvistickej literatúre sa pokladá prísudok za základný vetný člen" (s. 148). Málo funkčný je aj priširoký všeobecný úvod o národnej a národnostnej situácii v Československu a z nej vyplývajúce dôsledky pre vyučovanie slovenského jazyka medzi žiakmi maďarskej národnosti. Z hľadiska vyučovacej praxe má však táto štúdia

svojou jednoduchou osnovou a zreteľným výkladom o odlišnostiach slovesnej väzby v slovenčine a v maďarčine svoju hodnotu, hádam aj väčšiu ako napr. náročne koncipovaná štúdia L. Zemana. To isté možno povedať aj o príspevku L. Kučeru *O zápore v slovenčine a v maďarčine* (s. 156-166). Autor sa v ňom obmedzil na skratkovitú informáciu o vyjadrovaní záporu v slovenčine a viac sa venoval prostriedkom vyjadrenia záporu v maďarčine, pravda, ani tu nezanedbal príslušnú mieru konfrontácie so slovenčinou. L. Kučera postupne rozoberá spôsoby uplatnenia záporového slova *nem* (dovedna uvádza 6 typov záporu s týmto výrazom) a záporovej morfémy *ne* v maďarčine (popri nej aj záporového slova *sem* a skráteného *se,* ďalej spôsoby záporu pri pomocnom slovese *byť,* hovorí aj o expresívnom (vulgárnom zápore). Štúdii chýba pevnejšie vnútorné usporiadanie a miestami aj presnejšia formulácia; napr. na s. 163 autor hovorí: zvláštnosťou maďarčiny v porovnaní so slovenčinou je vyjadrovanie záporu (vetného) s časticou *ani — sem;* správnejšie: časticou *sem* (slovensky *ani).*

Mnoho zaujímavých myšlienok obsahuje štúdia F. Simu *K problematike maďarsko-slovenského a slovensko-maďarského školského slovníka s prizeraním ku(!) kontrastívnym ekvivalenciám* (s. 201—226). Autor sa dotýka veľmi citlivého problému tvorenia školských dvojjazyčných slovníkov. U nás je už pomerne podrobne vypracovaná lexikografická prax, má svoju tradíciu (najdlhšiu vari pri tvorbe rusko-slovenských a slovensko-ruských slovníkov), no napriek tomu autor konštatuje, že niet napr. jednoty v názoroch na rozsah školského slovníka a ani to, od ktorej triedy má alebo môže žiak používať slovník a pokiaľ vystačí s informáciou o slovnej zásobe umiestnenou v učebnici. F. Sima uvádza, že školský slovník (jemu ide, prirodzene, o maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník) má obojstranne obsahovať také množstvo lexikálneho materiálu, aké si žiak potrebuje osvojiť (s. 206). Skúsenosti žiakov i rodičov žiakov sú však také, že súčasné príručné alebo školské slovníky jednoducho neposkytujú dostatočné množstvo slovnej zásoby pri preklade z cudzieho jazyka do slovenčiny a naopak ani pre žiakov 9. ročníka ZŠ — o gymnáziách ani nehovoriac. Slovná zásoba v týchto slovníkoch je schematická, zastaraná a významovo málo diferencovaná. To, čo neobsahuje slovník, žiaci často už nenájdu ani v učebnici, ani u učiteľa. Možno však v týchto súvislostiach uvažovať aj o tom, že prekladové úlohy, ktoré sa dávajú žiakom ZŠ alebo aj gymnazistom, sú príliš náročné, nezladené s vedomosťami priemerného žiaka ani so slovníkmi.

V štúdii F. Simu sa dobre naznačuje mnohoaspektovosť pri tvorbe dvojjazyčného školského slovníka, ako aj náročnosť lexikografickej práce vo všeobecnosti.

Zborník štúdií o kontrastívnom výskume slovenčiny a maďarčiny uzatvára maďarsky napísaná štúdia I. Bertóka *A szlovák és a magyar nyelv kontrasztív jelenségei* (s. 227—264). Autor v nej podáva výsledky kontrastívneho skúmania fonetických, morfologických, syntaktických a sčasti aj lexikálnych rozdielov v slovenčine a v maďarčine z hľadiska existencie istých prvkov v jednom jazyku a ich absencie v druhom jazyku.

Na záver možno konštatovať, že vydanie takéhoto zborníka je nanajvýš užitočné nielen z hľadiska kontrastívneho skúmania slovenčiny a maďarčiny, ale aj z hľadiska štúdia všeobecnojazykových problémov, ktoré pri kontrastívnom porovnávaní dvoch jazykov zákonite vznikajú a musia sa istým spôsobom riešiť. Externú kvalitu zborníka znižuje istý nedostatok v úprave textov z normatívneho hľadiska. *F. Kočiš*

Socialno-lingvističeskije issledovanija. Moskva. Nauka 1976. 231 s.

Sociálna lingvistika v ZSSR sa môže pochváliť bohatou tradíciou. Od Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie sa začína sociálny aspekt dôsledne uplatňovať vo všetkých vedných odboroch, nevynímajúc jazykovedu. Dvadsiate roky položili základ sociálno-lingvistických výskumov, ktoré sa výrazne intenzifikovali začiatkom šesťdesiatych rokov. V roku 1976 je už v ZSSR osem vedeckých centier venujúcich sa systematicky sociolingvistike.

Zborník *Socialno-lingvističeskije issledovanija* obsahovo vyberá len niekoľko tematických celkov zo širokej a obsiahlej problematiky. Sedemnásť príspevkov predstavuje náplň zborníka, ktorý je súborom sovietskych, československých, maďarských, západonemeckých a amerických štúdií.

Súbor štúdií je zložený zo štyroch kapitol alebo tematických oblastí. V štúdiách sa postupne venuje pozornosť teórii a metodike sociálnolingvistických výskumov (prvá kapitola), jazykovým podsystémom (druhá kapitola), sociálnym rozdielom vo využití jazykových variantov (tretia kapitola) a sociolingvistike za hranicami (štvrtá kapitola).

Príspevok amerického autora W. Labova podáva historický náčrt vzniku a vývinu sociolingvistiky v konkrétnych teritoriálnych podmienkach Indie, USA, Kanady a i. Rozvoj teórie a praxe sociolingvistických výskumov v USA súvisí s politickými a kultúrnymi problémami vnútorných miest, s neefektívnym systémom vzdelania pri výuke černošskej, portorickej, mexickej a indiánskej mládeže. Sociálne a historické predpoklady sociolingvistických výskumov, rozvíjajúce sa jazykové zmeny a ich sociolingvistický aspekt, niektoré paradoxy tradičného prístupu k jazyku a vzťah sociolingvistiky k lingvistike tvoria obsahovú náplň štúdie.

Rozličnými fenoménmi sociolingvistickej kategórie sa zaoberá sovietsky autor A. D. Švejcer v štúdii *K vypracovaniu pojmového aparátu sociolingvistiky*. Charakteristickou črtou sociolingvistických kategórií je, že berú do úvahy tak jazykové, ako aj sociálne príznaky. Ako základné operatívne jednotky sociolingvistickej analýzy, jazykovej i rečovej variability môžu vystupovať tzv. sociolingvistické premenné veličiny, ktoré predstavujú akékoľvek jazykové koreláty stratifikačnej a situačnej variability. V hodnote sociolingvistických premenných môžu figurovať jednotlivé jazykové jednotky alebo ich varianty. V poslednom čase sa v zahraničnej literatúre rozšírili termíny jazykové (rečové) spoločenstvo a jazykový (rečový) kolektív, ktoré sa najčastejšie používajú ako synonymá. Ich interpretácii a porovnaniu venuje A. D. Švejcer značnú časť svojho príspevku, v ktorom okrem iného poukázal na to, že (sociolingvistická) terminológia predstavuje kľúčovú a dosiaľ nedoriešenú otázku sociolingvistiky.

Rečová komunikácia vo vzťahu k sociálnym úlohám hovoriacich je predmetom príspevku L. P. Krysina. Autor sa zamýšľa nad ich dôležitým komponentom – očakávaním, teda tým, čo očakáva okolie od správania indivídua v konkrétnej sociálnej oblasti. Rôzne formy spoločenského správania človeka sociológovia a sociopsychológovia nazývajú úlohami. Jazykový aspekt realizácie sociálnych úloh začal priťahovať pozornosť sociológov a lingvistov pomerne nedávno.

Problematikou teórie a metodiky sociálnolingvistických výskumov sa zaoberá článok Ž. V. Ganieva, zameraný na metodiku experimentu v sociofonetike

a fonoštylistike. Vyplýva z nej, že najzložitejšou úlohou experimentu je zoznam sociálnych faktorov a zameranie intenzity ich vplyvu na rôzne stránky výslovnosti.

Kapitolu o jazykových podsystémoch vypĺňajú štyri príspevky sovietskych autorov. L. P. Krysin venuje pozornosť ovládaniu rôznych podsystémov jazyka ako javu diglosie, poukazujúc na rozdiely medzi diglosiou a bilingvizmom. G. P. Meľnikov sa vyjadruje k problému kritérií ohraničenia spisovných a hovorových foriem na materiáli ruských pádov. M. M. Kopylenko sa zaoberá sémantickou povahou žargónu mládeže a E. M. Vereščagin s V. G. Kostomarovom skúmajú ruské slovo vo vedomí cudzinca.

I v nasledujúcej kapitole, obsahujúcej šesť štúdií sovietskych autorov (M. J. Glovinskaja, S. M. Kuzminová, V. L. Voroncovová, M. V. Kitajgorodskaja, N. F. Iľjinová, F. I. Golanovová) sa rozoberajú špecifické problémy ruského jazyka, menovite sociálne rozdiely a využitie jazykových variantov (variabilnosť výslovnosti slov, spoluhláskových skupín ap.). Všetci autori tejto kapitoly sú zároveň autormi kolektívnej monografie Russkij jazyk po dannym masovogo obsledovanija a ich príspevky v zborníku možno považovať za jej doplnenie.

Pod spoločným názvom *Sociolingvistika za hranicami* sa publikujú príspevky záverečnej kapitoly zborníka, ktoré konfrontujú ponímanie, smer a stupeň vývinu sociolingvistiky v Československu, USA, Nemeckej spolkovej republike a Maďarskej ľudovej republike.

Problematiku sociolingvistiky v rámci mikrosociolingvistických pravidiel a makrosociolingvistiky sleduje S. Ervin-Tripp (USA). Informuje o historickom i súčasnom stave americkej sociolingvistiky. V rámci mikrosociolingvistiky sa zaoberá pravidlami (premennými, výberu, postupnosti ap.). Venuje pritom pozornosť stratégii rečovej komunikácie a metódam sociolingvistiky. V rámci makrosociolingvistiky obracia pozornosť na bilingvizmus, jazykové výskumy a možnosti jazykového plánovania v USA.

Príspevok I. Krausa *K chápaniu sociolingvistiky v Československu* načrtáva podmienky vzniku sociolingvistiky a historické momenty, ktoré ho podmienili. Naznačuje problémy obsiahnuté v doterajších prácach sociolingvistického charakteru. Druhú časť štúdie venuje I. Kraus interdisciplinárnej povahe výskumov, prejavujúcej sa v syntéze lingvistických a sociolingvistických metód a procedúr.

V Maďarsku sa termín sociolingvistika začal používať pred dvadsiatimi rokmi. O problémoch jej vzniku a vývinu informujú F. Papp a E. Kiss v príspevku *Otázky sociálnej lingvistiky v Maďarsku.* Otázky maďarského jazyka za hranicami, otázky bilingvizmu sú podľa autorov pre maďarského lingvistu súčasnosti dôležité a aktuálne. Z hľadiska perspektívy sa plánuje výskum jazykového odrazu ekonomických, sociologických a kultúrnych zmien v spoločnosti.

Základné teoretické koncepcie, empirické metódy a hlavné smery súčasnej sociolingvistiky v Nemeckej spolkovej republike sú v centre záujmu Ch. Jachnova. Autor poukazuje na to, že sociolingvistika dosiahla už úroveň samostatnej vednej disciplíny, čo sa odráža aj v špecifickom spôsobe určenia jej predmetu a vo vypracovaní vlastného opisného aparátu. Týmito faktormi sa sociolingvistika zásadne odlišuje od svojich východiskových disciplín, t. j. od lingvistiky a sociológie. Na druhej strane je jasné, že vyčlenenie novej disciplíny nie je možné bez výskumov lingvistiky a sociológie.

Zborník *Sociaľno-lingvističeskije issledovanija* je cenným výberom príspevkov, ktoré nielen informujú, ale tým, že vychádzajú zo súčasného stavu sociolingvistiky v spomínaných krajinách, aj konfrontujú výsledky výskumu a naznačujú možnosti sociolingvistických výskumov a ich využitia. Publikácia je obohatená výstižnými grafmi a tabuľkami, a tak poskytuje nielen rozsahovo prehľadnú, ale aj problémovo podnetnú orientáciu v otázkach súčasnej sociolingvistiky.

S. Mátejová

Oznam. — Na návrh redakcie Slovenskej reči bola štúdii E. Jónu *Pavel Doležal a jeho Gramatika,* uverejnenej v časopise Slovenská reč, *43,* 1978, č. 5, udelená prémia Slovenského literárneho fondu v Bratislave na II. polrok 1978 vo výške Kčs 500,—.

ROZLIČNOSTI

Gramatický rod a skloňovanie substantíva knieža. — Podst. meno *knieža* je podľa Morfológie slovenského jazyka (1966, s. 122) v N. sg. stredného alebo aj mužského rodu, pričom v obidvoch prípadoch sa gramatický rod prejavuje na prídavnom mene alebo na slovese, ktoré sa s výrazom *knieža* ako s nadradeným slovom zhoduje v rode. Ďalej sa tu hovorí, že vo význame „vysoký cirkevný hodnostár" sa podst. meno *knieža* používa len ako neutrum (napr. *apoštolské knieža, duchovné knieža, cirkevné knieža),* že v A. sg. je slovo *knieža* najčastejšie stredného rodu a že v pl. je toto slovo vždy len stredného rodu. Ukazuje sa však, že novšie sa slovo *knieža* aj vo význame „vysoký cirkevný hodnostár, resp. aj v spojeniach s príd. menami *apoštolský, duchovný, cirkevný* a pod. používa aj ako subst. muž. rodu, napr. *A jednako sa veľký cirkevný knieža radí* (K. Zuchardt, Umri, blázon, prel. A. Engelmann, Bratislava 1976, s. 348). Podst. meno *knieža* sa na základe svojho významu (ako označenie panovníka, vládcu, vladára) viac dáva do súvislosti s podst. menami muž. rodu než so substantívami stredného rodu. V tejto súvislosti možno spomenúť, že napr. C. Zoch pokladal stredný rod pri substantíve *knieža* za neprirodzený (pozri K. Palkovič, Ctibor Zoch ako jazykovedec, Slovenská reč, *30,* 1955, s. 235).

Pomenovanie *knieža* sa skloňuje podľa vzoru dievča. Do tohto vzoru patria podst. mená stredného rodu zakončené na *-a (-ä).* Problémy so skloňovaním podst. mena *knieža* vznikajú v prípade jeho používania v mužskom rode. Podľa M. Marsinovej (Spracovanie gramatických kategórií v normatívnom slovníku, Slovenská reč, *20,* 1955 s. 32) príslušnosť slova *knieža* k str. alebo muž. rodu nijako nezasahuje do skloňovania, ale má vplyv iba na rod zhodného prívlastku: *mocné knieža, mocný knieža.* Ukazuje sa však, že príslušnosť slova *knieža* k str. alebo muž. rodu má vplyv nielen na rod zhodného prívlastku, ale aj na skloňovanie podst. mena *knieža* ako podstatného mena muž. rodu.

Na odlišnosť v skloňovaní subst. *knieža* ako podst. mena str. rodu a podst. mena muž. rodu prvý upozornil J. Damborský. Hovorí, že slovo *knieža* bolo pôvodne str. rodu, ale časom sa jeho význam zmenil a tým i rod. Znamená teraz vládcu a používa sa aj v muž. rode. I v muž. rode sa skloňuje podľa vzoru dievča, v A. sg. má však aj tvar *kniežaťa,* napr. *dobré i dobrý knieža, znal som dobré knieža* i *dobrého kniežaťa* (pravda, aj príd. meno, ktoré ho bližšie určuje, má v takomto prípade podobu *dobrého* namiesto *dobré*). To znamená, že pomenovanie *knieža* ako subst. muž. rodu dostáva v A. sg. rovnaký tvar, aký je G. sg. Je to v zhode so skloňovaním živ. podst. mien muž. rodu, pri ktorých tvar A. sg. je vždy formálne zhodný s tvarom G. sg. (v obidvoch pádoch prípona *-a,* ak ide o slovo vzoru chlap, alebo prípona *-u,* ak ide o subst. vzoru hrdina). Takéto skloňovanie subst. *knieža* ako podst. mena muž. rodu môžeme potvrdiť z vlastným vyexcerpovaným materiálom: *Rozdiel je iba v tom, že jeho si zvolil za dedičného kniežaťa* (Hrušovský). — *Sám že sa označuje za kniežaťa Veľkej Moravy* (tamže). — *Až bude mesiac v splne, musíme odísť samého kniežaťa* (Z rozprávky do rozprávky). — *Vydala sa za*

sedemnásťročného kniežaťa Orsa Orsiniho (Zúbek, prekl.). — *Ako dvanásťročná stretla sa v Moskve v paláci jej sestry, ktorá sa vydala do ďalekého, záhadného Ruska za moskovského gubernátora veľkokniežaťa Sergeja, brata vtedajšieho cára Alexandra III., s následníkom trónu, svojím budúcim manželom* (Izakovič).

Za prejav tendencie používať pomenovanie *knieža* ako podst. meno muž. rodu možno pokladať aj prípady, keď sa v A. sg. subst. *knieža* používa v takej istej podobe ako v N. sg. (čiže sa skloňuje podľa vzoru dievča ako subst. str. rodu, ale príd. meno ako jeho prívlastok má tvar A. sg., zhodný s tvarom G. sg., napr. *Vítala dôstojného a vysokej hodnosti knieža Vasilija* (Tolstoj, prekl.). Tu by sa na prvý pohľad mohlo zdať, že subst. knieža sa používa ako nesklonné v spojení s vlastným menom osoby. Nie je to tak, lebo podobne sa príd. meno používa aj vtedy, keď sa slovo knieža nespája s vlastným menom osoby, napr. *Terajšieho knieža, ctihodný brat, bude súdiť pre jeho ľudské nedostatky boh* (Sadoveanu — Hušková). Pravda, tvar *knieža* býva v A. sg. častejší ako tvar *kniežaťa*, ak ide o spojenie s nejakým vlastným menom osoby. V takýchto prípadoch sa subst. *knieža* pociťuje ako neutrum. Porov. napr. aj príklady: *Bavorski feudáli po vojenských neúspechoch získali pre svoje expanzívne zámery Rastislavovho synovca knieža Svatopluka* (Dejiny Slovenska). — *Pravda, rovnaký údel očakáva aj knieža Ducu* (Sadoveanu — Hušková). — *V Stambule navštívi knieža Antonieho* (ibid.).

Z týchto našich poznámok sa ukazuje, že pri pomenovaní *knieža* sa čoraz silnejšie prejavuje tendencia používať ho v zhode s jeho významom (pomenovanie dospelej osoby muž. rodu) ako podst. mena muž. rodu. To sa odráža aj v používaní tvaru A. sg. *kniežaťa*, zhodného s tvarom G. sg.

L. Dvonč

Niekoľkotisícový, niekoľkodesaťtisícový, niekoľkostotisícový. — V tlači sme sa stretli s vetou *Kniha vyšla v niekoľko stotisícovom náklade.* Zarazilo nás, že príd. meno *niekoľkostotisícový* bolo tu rozdelené do dvoch slov. Slovník slovenského jazyka toto príd. meno nezaznamenáva a nestretli sme sa s ním ani v inej normatívnej príručke spis. slovenčiny. Žiada sa preto odôvodniť, prečo je náležité písanie *niekoľkostotisícový* (dovedna) a nie „niekoľko stotisícový" (oddelene).

Zložené príd. meno *niekoľkostotisícový* je utvorené od číslovkového výrazu *niekoľko stotisíc.* Výrazy *niekoľko sto, niekoľko tisíc, niekoľko desaťtisíc, niekoľko stotisíc* píšeme oddelene (porov. Pravidlá slovenského pravopisu, § 126). Keď však od takýchto výrazov tvoríme príd. mená, predstavujú tieto príd. mená slovotvorný celok, ktorý treba písať dovedna. Je to obdobný spôsob tvorenia zložených príd. mien, ako sú utvorené príd. mená typu *niekoľkohodinový, niekoľkomesačný, niekoľkoročný* od výrazov *niekoľko hodín, niekoľko mesiacov, niekoľko rokov.* Rovnako ako *niekoľkoročný* píšeme napr. aj *niekoľkostoročný, niekoľkotisícročný, niekoľkostotisícročný* a tak isto aj *viacstoročný, viactisícročný; mnohostoročný, mnohotisícročný, mnohostotisícročný* ap. Príd. mená *niekoľkostoročný, niekoľkotisícročný, viacstoročný* uvádza aj Slovník slovenského jazyka II, s. 372, resp. V, s. 84.

Rovnako ako všetky uvedené a podobne zložené príd. mená treba písať aj

príd. mená typu *niekoľkotisícový, niekoľkodesaťtisícový, niekoľkostotisícový, niekoľkomiliónový; viactisícový, viacstotisícový, viacmiliónový; mnohotisícový, mnohomiliónový*... Výrazy *viactisícový, mnohotisícový, niekoľkomiliónový, viacmiliónový, mnohomiliónový* uvádza aj Slovník slovenského jazyka.

Š. Peciar

Belo, Bela, Matej Bel. — Vo významnom kritickom vydaní latinských listín týkajúcich sa slovenských dejín v období včasného feudalizmu (do r. 1235) — práca vyšla r. 1971 pod názvom Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I (na vydanie pripravil R. Marsina) — možno sa presvedčiť, že v latinských textoch viacerí uhorskí panovníci pre svoje osobné meno používali podobu *Bela*. Je celkom pochopiteľné, že v nových maďarských textoch sa toto meno zapisuje v podobe *Béla*, kým v slovenských textoch v súlade so zákonitosťami hláskovej sústavy slovenčiny a v zhode s tradíciou používame slovenskú podobu *Belo* a zdrobneninu *Belko*.

Stačí si pozrieť Dejiny Slovenska I (Vydavateľstvo SAV 1961); napr. na s. 126 sa píše: „V čase oslabenia Byzantska posilnil postavenie Uhorska Belo III.“ Vo vlastivednej práci Slovensko. Dejiny (1971) je na s. 240 veta: „Sám Belo (IV.) sa dal s malou skupinou na útek“ (cez Gemer do Nitry). Napokon záväzné normatívne dielo Slovník slovenského jazyka VI v oddiele Osobné mená (1968) uvádza spisovnú podobu mužského osobného mena *Belo*, 2. p. *Bela*, kým podoba *Béla* sa kvalifikuje ako neslovenská. Spomeňme ešte, že v slovenskej kultúre sú dobre známe mená *Belo Klein-Tesnoskalský, Belo Letz, Belo Polla* a iné.

Spisovná slovenská podoba osobného mena je teda *Belo*. Neprekvapuje však, že pri slovensko-maďarských jazykových kontaktoch sa stretneme aj s nespisovnou podobou *Béla*. Táto podoba by sa nemala vyskytnúť ani v korektných ústnych, ani v písomných jazykových prejavoch. Preto prekvapuje, keď v novej cennej monografii, akou je Nitra (Obzor 1977), v rozpore s historikom Marsinom redakcia namiesto spisovnej podoby *Belo IV*. uviedla nespisovnú podobu *Béla* („Kráľ Béla IV.“, porov. s. 32, 33, 35). A pretože s obdobnou praxou sa zavše možno stretnúť aj inde, je potrebné upozorniť v tomto ohľade na požiadavky našej jazykovej kultúry.

V protiklade s terajším osobným menom *Belo* sa na Slovensku v priezviskách vyskytuje aj podoba *Bela* zapisovaná niekedy podľa starších latinských barokových tradícií s dvojitým *-ll-*, napr. *Peter Bella-Horal, Ondrej Bella, Metod M. Bella, Ján Levoslav Bella* (porov. aj analogické prípady *Ján Hollý, Ján Kollár, Ľudovít Fulla*).

V slovenskej literatúre je dobre známa aj veľká osobnosť barokového učenca, ktorým bol očovský rodák a napokon rektor bratislavského lýcea *Matej Bel* (1684—1749). V svojich latinských dielach tento učenec svetovej povesti (dávali mu hrdý titul magnum decus Hungariae — veľká ozdoba Uhorska) si písal svoje meno ako *Mathias Bel*. V slovenskej literatúre sa bežne používa podoba *Bel* s krátkym *-e-*; napokon je to v zhode s osobnými menami *Belo, Bela (Bella), Belko*.

Je celkom prirodzené, že v Bratislave (a zaiste aj v iných mestách) je ulica pomenovaná po tomto slávnom učencovi a bratislavskom činiteľovi. Len by sa žiadalo, aby na uličných tabuľkách bola správna podoba jeho mena, a to aj

v príslušnom tvare, teda *ulica Mateja Bela*, a nie v terajšej nesprávnej podobe „ulica Mateja Bélu".

V. Uhlár

Rod a deriváty miestnych názvov Plaveč a Ompitál v Šikulovom románe Majstri. — G. Horák, ktorý v štúdii Reč o reči v románe Vincenta Šikulu Majstri (Slovenská reč, *42*, 1977, s. 327—336) analyzuje tento Šikulov román z jazykovej stránky, pripomína aj svojsky výber zemepisného názvu v ňom. Uvádza túto vetu V. Šikulu: *Dedina — mapa znova nabok! — volala sa Plaveč.* Za týmto citátom konštatuje: *Aj tu platí: Moja Plaveč je iná ako tá, čo sa takto volá úradne, teda i na mape.* Podľa V. Šikulu je teda miestny názov *Plaveč* ženského rodu. V miestnom úze na východnom Slovensku je názov *Plaveč* mužského rodu: *idem do P l a v č a.* Aj Slovník slovenského jazyka VI (SSJ VI), s. 215, kodifikuje miestny názov *Plaveč* ako substantívum mužského rodu. Obyvateľské meno má podľa SSJ podobu *Plavčan, Plavčanka* a prídavné meno podobu *plavečský.* Naproti tomu Vlastivedný slovník obcí na Slovensku (zv. 2, s. 394) uvádza podobu obyvateľského mena mužského rodu *Plavečan,* ženského rodu *Plavečanka* a prídavného mena *plavečský.* Vo Vlastivednom slovníku obcí na Slovensku sa teda pri obyvateľskom mene utvorenom od miestneho názvu *Plaveč* pred príponou *-an (-anka)* nemení slovotvorný základ. Vychádza sa tu pravdepodobne z analógie substantívnych derivátov od miestneho názvu *Ľuboreč — Ľuborečan — Ľuborečanka.* Treba si však uvedomiť, že pri miestnom názve *Ľuboreč* sa kmeň slova ani v skloňovaní nemení: *Ľuboreč — (do) Ľuboreči.* Naproti tomu pri skloňovaní miestneho názvu *Plaveč* kmeňová samohláska *e* vypadáva: *(do) Plavča.* Kodifikácia gramatického rodu i substantívnych a adjektívnych derivátov od miestneho názvu *Plaveč* je v SSJ správna a treba ju rešpektovať.

V. Šikula v románe Majstri spomína aj starší názov *Ompitál* a jeho obyvateľské meno. Obec *Ompitál* sa v r. 1948 premenovala na Doľany. V. Šikula používa obyvateľské meno od staršieho miestneho názvu *Ompitál* v podobe *Ompitáľan, Ompitáľania;* napr.: *A v Ompitáli — aj to prišlo do Okoličného — vraj vyšiel zo zeme svätý Lenhardt a pýta sa: — O m p i t á ľ a n i a, Slováci, prečo nič nerobíte? — Čo máme robiť? My nič nevieme. My sme len O m p i t á ľ a n i a. Sedliaci a vinohradníci. — O m p i t á ľ a n i a, slepí ste?* (s. 241). — *O m p i t á ľ a n i a, ale teraz ide o národ!* (s. 242).

V rámci jednotlivých funkčných štýlov spisovného jazyka má osobitné postavenie štýl umeleckej literatúry, a to najmä preto, že i keď v podstate využíva spisovné jazykové prostriedky, nie sú v ňom zriedkavé nespisovné prvky, resp. prvky miestneho úzu z autorského rodného kraja, niekedy viacmenej adaptované. Napr. Ľ. Zúbek v knihe V službách Mateja Hrebendu použil na pomenovanie obyvateľov Hačavy, Polomy a Polhory adaptované obyvateľské mená z miestneho úzu v podobe *Hačavan* (v miestnom úze sa popri forme *Hačaven* používa i podoba *Hačavän*), *Polomec, Polhorec,* aby čitateľovi priblížil prostredie, v ktorom sa dej odohráva. Obyvateľské mená *Hačavan, Polomec, Polhorec* v jazyku umeleckej literatúry majú istú funkciu, preto v takomto prípade nemožno mať voči nim z hľadiska funkčného využitia nijaké výhrady. Ale v súčasnej spisovnej slovenčine sa od miestnych názvov *Hačava, Poloma, Polhora* tvoria obyvateľské mená mužského rodu príponou *-čan.*

Forma obyvateľského mena *Ompitáľan,* ktorú v románe Majstri použil V. Šikula, nevyhovuje však ani z hľadiska súčasnej spisovnej normy, ani z hľadiska miestneho úzu. Vlastivedný slovník obcí na Slovensku (zv. 1, s. 328) uvádza lokálnu podobu obyvateľského mena od miestneho názvu *Ompitál* v podobe *Ompitálčan.* Táto podoba by zodpovedala aj norme a kodifikácii súčasnej spisovnej slovenčiny.

Podoba obyvateľského mena *Ompitáľan* nemôže byť v miestnom úze, pretože v okolí Trnavy niet spoluhlásky *ľ.* Na s. 19 v románe Majstri V. Šikula vysvetľuje prečo „pospisovňuje" reč jednej z postáv, ktorá hovorí miestnym úzom: — Poďme preč! Ja sa trochu bojím. Mňa to tu nebaví, — zatiahla Julka bernoláčtinou. (Mäkčenie na Ď a Ň priložil pisateľ z úcty k láskavému čitateľovi.)

Pri čítaní tej časti románu V. Šikulu Majstri, v ktorej sa používa obyvateľské meno *Ompitáľan — Ompitáľania,* zisťujeme, že V. Šikula touto formou obyvateľského mena sa snaží zapôsobiť na čitateľa humorne. Preto použil podobu *Ompitáľan — Ompitáľania,* ktorá nezodpovedá ani spisovnej norme, ani miestnemu úzu, pôsobí však humorne, zvyšuje expresivitu textu.

G. Horák v citovanej štúdii (s. 304) správne vystihol že V. Šikula s platnosťou pre celé dielo naznačil, že jeho osoby hovoria západoslovenským nárečím, ale ich prehovory transponuje do celonárodnej spisovnej reči. Spisovná podoba obyvateľského mena mužského rodu od staršieho názvu *Ompitál* v súčasnej spisovnej slovenčine znie *Ompitálčan,* teda zhodne s podobou lokálneho úzu.

J. Jacko

Skloňovanie priezviska Verne. — V súčasnej slovenčine sa priezvisko francúzskeho autora vedeckofantastických a dobrodružných románov *Jula Verna* skloňuje dvoma spôsobmi.

Prvý spôsob vychádza z výslovnosti *vern,* ktorá zodpovedá francúzskej výslovnosti tohto priezviska. Ostatné tvary majú koncovky podľa vzoru chlap: v 2. a 4. páde *Verna,* v 3. a 6. páde *Vernovi,* v 7. páde *Vernom.* Privlastňovacie prídavné meno má tvary *Vernov, Vernova, Vernovo.* Uplatňuje sa tu teda jednak znalosť francúzskej výslovnosti, jednak pravidlo, podľa ktorého anglické a francúzske mená zakončené na nemé *-e* (ktoré sa nevyslovuje) strácajú pri skloňovaní toto *-e* aj v písme (Pravidlá slovenského pravopisu. 11. vyd., s. 67). Uvedené tvary sú typické najmä pre odborný štýl, ale vyskytujú sa aj v publicistickom štýle (v dennej tlači).

Druhý spôsob vychádza z výslovnosti *verne,* ktorá zodpovedá písanej podobe tohto priezviska. Pri skloňovaní sa potom používajú zámenné koncovky *-ho, -mu, -m:* v 2. a 4. páde *Verneho,* v 3. páde *Vernemu,* v 6. a 7. páde *Vernem.* Privlastňovacie prídavné meno má podobu *Verneho.*

Tento spôsob je rozšírený v hovorovom štýle, v ktorom vznikla aj odvodenina *Verneovka.* Odtiaľ preniká do publicistického štýlu (kultúrne kalendáre, filmové plagáty, denná tlač) a sčasti aj do odborného štýlu. V týchto dvoch štýlových rovinách ho však pociťujeme ako nenáležitý.

Pomerne zriedkavo dochádza k prelínaniu obidvoch paradigmatických radov v rámci jedného textu z pera jedného autora. Najnovšie sme sa s takýmto prípadom stretli v Knižnom observatóriu časopisu Romboid (1978, č. 3, s. 93). V texte sa tu vedľa seba vyskytujú tvary podľa vzoru chlap (*V e r n e o v svet, pod svetom Julesa V e r n e a*) i tvary so zámennými koncovkami (*o Vernem,*

po Vernem). Táto situácia vedie k štylistickému hybridu: popri tvaroch príznačných pre odborný štýl, ktoré sú v texte tohto druhu celkom oprávnené, sa nachádzajú aj tvary typické pre hovorový štýl.

V spomenutom texte sa francúzskemu menu nevenovala potrebná pozornosť. Svedčia o tom aj ďalšie fakty. V tvaroch *Verneov, Verne* sa chybne zachováva písanie nemého *-e*. Takéto tvary napomáhajú fixovať výslovnosť *verneov, vernea*. Rovnako forma rodného mena *Julesa* nezodpovedá poučkám Pravidiel (s. 67): Vo francúzskych priezviskách zakončených na *-es* toto koncové *-es* pri skloňovaní odpadá... Cudzie mužské mená sa skloňujú obdobne ako priezviská. Za správny treba teda považovať tvar *Jula* s výslovnosťou *žüla*. V ostatných pádoch sú zodpovedajúce formy *Julovi* a *Julom*. Treba však konštatovať, že skloňovanie francúzskych mien so zachovaním koncového *-es* je v písaných prejavoch veľmi rozšírené.

Jazykový materiál našej poznámky navodzuje marginálnu úvahu o vzťahu úzu a kodifikácie. Bolo by azda osožné a z hľadiska jazykovej kultúry vhodné ponímať tento vzťah diferencovane, a to osobitne pre oblasť domácich jazykových prostriedkov a osobitne pre jazykové prvky cudzieho pôvodu. Pokiaľ ide o cudzie jazykové prvky, chýba často používateľom spisovného jazyka potrebné jazykové povedomie a jazykový cit, ktorý by ich viedol k zachovávaniu určitej normy. Toto povedomie a cit treba sústavne rozvíjať predovšetkým jazykovou výchovou, ale aj uplatňovaním prijatých kodifikačných zásad v odbornom a publicistickom štýle. Tým sa bude postupne upevňovať spisovný úzus aj v bežnej každodennej praxi používania jazyka a obmedzovať jeho rozkolísanosť. Niet pochybností o tom, že kultúrna publicistika má plniť aj tieto funkcie.

K. Sekvent